

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hudební vědy

**Kolínský kancionál z roku 1517 a bratrský zpěv
na počátku 16. století**

*The Kolín Cantional from 1517 and Songs of the Bohemian
Brethren in the Early Sixteenth Century*

Rigorózní práce

Eliška Baťová

Praha 2011

vedoucí práce: PhDr. Petr Daněk, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne 10. ledna 2011

Eliška Baťová

Anotace:

Rigorózní práce je revidovanou podobou práce diplomové. Tématem je český kancionál Regionálního muzea v Kolíně a jeho přínos pro hymnologii. Po důkladném vnějším popisu se autorka věnuje rozboru obsahu pramene se zřetelem na liturgické užití jednotlivých částí repertoáru a jeho historický a konfesijní kontext. Podrobně je věnována pozornost vztahu se zpěvem českých bratří, a to v otázkách melodických, textových i liturgických. Výsledkem je nové zhodnocení významu rukopisu pro dějiny hudební i církevní a přinesení důležitých poznatků o podobě české reformační hudby jagellonské doby.

Klíčová slova:

Kolínský kancionál, hymnologie, duchovní píseň, liturgie, utrakvismus, Jednota bratrská

Annotatiton:

This thesis is revised version of my diploma paper. It deals with the Czech cantional hold in Kolín, The Regional Museum, and its contribution to hymnology. Both the complete external description of the source and the analysis of its contents is made. It looks mainly into the liturgical use of the repertory and its historical and confessional context. In detail there are treated its relations to the repertory of the Bohemian Brethren with regard to the tune, lyrics and liturgy. The result of this paper is the new evaluation of this manuscript and its signification to the musical and ecclesiastical history. It also brings important pieces of knowledge about the new form of the Bohemian reformational music of the Jagellonian period.

Keywords:

Kolín cantional, hymnology, hymn, liturgy, Utraquism, Bohemian Brethen

Motto:

"Poněvadž by nic dobrovolnějšiho a nic svobodnějšiho nebylo jako víra a Boží služba, nemáot' se tehdy mýlí všickni, kteříž [...] k víře žalářováním, vypovídáním i krve proléváním nutie. [...] Majít' se společně snášeti, netoliko že křesťané, ale také, že lidé jsú, [...] ne děliti se, ne říkati: »Já sem Řiměnín, já Čech, já Bratr.« Jediného i Otce i Pána máš, jediným během přirozeným na světlo jsi přišel, jediný křest, jediná víra jest, kteráž na lásce toliko grunt, jakož povědino, má."

KONÁČ Z HODÍŠTKOVA, Mikuláš: *Rozmlúvanie o viere*, Praha 1511, f. [a i^r-a i^v]

Obsah

Úvod	5
I. Kolínský kancionál v pramenech a literatuře	7
II. Vnější popis pramene		
Vazba	12
Knižní blok	13
Písařské ruce	17
Malířská výzdoba	21
Datace	22
Provenience	23
Určení rukopisu	24
III. Repertoár pramene		
Obsah a jeho liturgická funkce	32
Konkordance a vztah k dalším pramenům	52
Konfesijní a teologické rysy rukopisu	58
IV. Vztah ke zpěvu českých bratří		
Bratrský zpěv jagellonské doby		
1. Vztah k Písníčkám z roku 1501	76
2. Písně bratrských autorů	106
Liturgická funkce	112
Závěr	119
Citovaná literatura a elektronické zdroje	121
Citované prameny	125
Příloha		
Repertoár rukopisu	128

Úvod

Rukopis Regionálního muzea v Kolíně uložený pod přírůstkovým číslem 80/88¹ přitahoval pozornost badatelů v rámci kodikologického a hymnologického výzkumu již v minulosti. Skutečnost, že se přesto jen pomalu dostává do širšího povědomí mezi našimi hudebními medievalisty, přisuzuji poněkud neblaze zažitému předpokladu, že pramen s jednohlasem, pocházející ze 16. století, už sotva může přidat něco zásadně nového do postupně se formující mapy našeho poznání liturgické hudby této doby.

A přece: *Kolínský kancionál* obsahuje kromě velkého množství písní a liturgických zpěvů (zčásti též unikátních) také mnoho informací o utrakvistické liturgii a potažmo utrakvistické církvi jako takové. Nyní přijímaná datace rokem 1517 zasazuje navíc pramen do doby před proniknutím luterských vlivů do české církve.

Také z hudebního hlediska nabízí *Kolínský kancionál* mnoho zajímavého: Jeho důležitou vlastností je přítomnost notového záznamu, byť často jen v podobě delšího incipitu, zatímco většina jiných českých písňových souborů z této doby je bez not a při jejich výzkumu jsme omezeni pouze na odkazovou praxi. Řadu později široce rozšířených českých písní nacházíme v *Kolínském kancionálu* v prvním známém spojení textu a melodie, proto je možno zde čerpat nové informace o adaptaci melodií latinských cantíí na české texty. Rukopis je vzhledem ke svému bohatému obsahu kompilátem značné části dobově užívaných utrakvistických písní, může tedy přinést mnoho doplňujících informací k již dříve popisovaným oblastem hymnologie. V podstatné míře se to týká i bratrského zpěvu. Díky velkému počtu společných konkordancí lze zostřit náš pohled na bratrský zpěv první čtvrtiny 16. století, jehož jediným přímo dochovaným dokladem je podle dosavadního bádání první tištěný kancionál z roku 1501.² Budeme též schopni upřesnit naše vnímání dobové liturgické hudby v Kolíně. Ta je zatím známa spíše díky tzv. *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*,³ jenž je stejně jako sledovaný kancionál dokladem aktivity kolínských měšťanů.

Není však cílem následujícího textu vyčerpat beze zbytku vše, co tento pramen může hymnologii nabídnout. Jeho záměrem je spíše zrevidovat a doplnit dosavadní bádání, zdůraznit oblasti, ve kterých je *Kolínský kancionál* zásadním a téměř unikátním zdrojem poznání, a snažit se vyřešit otázky provenience, datace, určení a obsahového složení rukopisu. Analýza jeho skladby napoví též mnohé o způsobu tvorby a užívání pramene, obsahová analýza

¹ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88. Dále užívám většinou označení *Kolínský kancionál*, a to i přesto, že jde spíše o kancionál–usuál. Podrobněji o této problematice viz níže.

² [*Piesničky*], Praha 1501; viz *Knihopis*, č. 12853.

³ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XIII A 2; viz BARTOŠ 1927, č. 3274.

poskytne pak přesnější vhléd do konfesijních kořenů rukopisu. Za pomoci dalších dobových zpráv se pokusím zrekonstruovat liturgické zařazení jednotlivých písní a zpěvů. Podrobněji se budu zabývat vztahem *Kolínského kancionálu* k bratrskému zpěvu, a to ve všech oblastech, kde může být svědectví rukopisu přínosné. U vybraných písní bude též pořízena transkripce upozorňující na některé zajímavé aspekty raného a ve své nevyhraněnosti odlišného záznamu písní spojených se zpěvem českých bratří, než jak je obecně znám na základě pozdních a precizních bratrských kancionálových tisků.

Při přepisu staré češtiny užívám pravidla, jak je shrnul Jiří Daňhelka.⁴ Cílem je, aby interpretace, která je při převádění ze starého grafického systému nutně přítomna, nezastínila významné jazykové vlastnosti i zvláštnosti textu, včetně neustáleností a hláskových kolísání. Při podkládání textu pod notový zápis se řídím zněním v prameni, sjednocuji pouze znaménka dělicí verše lomenou čarou. Při prepisech melodických incipitů není mým záměrem vytvořit kritickou edici, přesto však využívám standardní postupy s uvedením původní notace a označováním ligatur. U všech melodických úryvků užívám redukci 1:4 vzhledem k výchozímu zápisu. Taktové čáry nezanáším, naznačuji jen oddělení frází. Posuvky doplňuji pouze nad notovou osnovou. Emendace komentuji v poznámce, nově vložené znaky uvádím v hranatých závorkách. Incipity přepisuji většinou v původním rozsahu podle *Kolínského kancionálu*, ve vybraných případech zápis zkracuji či naopak uvádím ve shodě s originálem celý.

Dovoluji si zde poděkovat všem, kteří mi při tvorbě tohoto textu pomohli. Je to zejména vedoucí mé práce PhDr. Petr Daněk, Ph.D., který mne dlouhodobě podporuje v zájmu o hymnologická témata, dále PhDr. Stanislav Tesař, jehož pozornost věnovaná *Kolínskému kancionálu* podnítila i můj zájem o rukopis, a neméně též PhDr. Jan Kouba, jehož práce jsou mi nedocenitelným vzorem a jemuž vděčím i za cenné rady. Za podnětné konzultace děkuji Mgr. Jiřímu Žůrkovi, Th.D., Mgr. Otovi Halamovi, Th.D., Doc. PhDr. Haně Vlhové-Wörner, Ph.D. a PhDr. Lence Hlávkové, Ph.D. Za zpřístupnění pramenů a literatury děkuji vedoucímu Regionálního muzea v Kolíně Ing. Ivo Rusovi a pracovníkům Státního okresního archivu Kolín, zejména Jaroslavu Pejšovi. Za četnou pomoc a podporu děkuji dále prof. Davidu Holetonovi, Th.D., Mgr. Janu Baťovi a PhDr. Jiřímu K. Kroupovi, za pomoc při korekturách pak Janě Svaškové a Janě Esterlové.

⁴ DAÑHELKA 1985, s. 285-301.

I. Kolínský kancionál v pramenech a literatuře

Rukopis uložený v Muzeu města Kolína (dnes Regionální muzeum v Kolíně) byl pro další bádání objeven díky přípravě publikace *Průvodce po pramenech k dějinám hudby*. Oddíl týkající se kolínských institucí zpracovala v listopadu roku 1967 Eva Mikanová a zmínila v něm též český kancionál z 1. poloviny 16. století.⁵ Jelikož se starší zprávy o existenci rukopisu přes úsilí badatelů dosud nepodařilo najít a v samotném muzeu je kancionál evidován až od roku 1988, je tato zpráva vlastně první jistou písemnou informací o zkoumaném prameni, nepočítáme-li datovaný přípis z *12/VII 1956* připojený knihařem přímo na závěr rukopisu.⁶ Na jeho základě můžeme soudit, že se kancionál nacházel ve sbírkách muzea nejpozději od roku 1956, kdy byl převázán a zbytky vazby umístěny do samostatných složek.

Při pátrání po starších osudech rukopisu narážíme především na otázku, proč nebyl spolu s dalšími čtyřmi kolínskými liturgickými knihami (například též s tzv. *Graduálem Martina bakaláře z Vyskytné*) věnován městem v roce 1819 Společnosti vlasteneckého Musea v Čechách.⁷ Nevíme ani, jak dlouho byl v majetku literátského kůru chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně, jemuž snad původně náležel. Dochované zprávy o kostelních rukopisech jsou totiž značně nekonkrétní: Inventář zapsaný dle *Dějin královského města Kolína nad Labem* Josefa Vávry⁸ v roce 1682 v knize děkanské obsahuje jen neurčitou informaci o třech kancionálech a nešporním breviáři⁹ a ani jiné prameny z této doby přesnější zprávu nepodávají. Nové poznatky by snad mohl ještě přinést důkladnější rozbor zápisů ze schůzí literátů latinského a českého kůru z let 1634–1673 a kniha příjmů a vydání vedená od roku 1758.¹⁰ Ve shrnutí jejich obsahu, které podala Romana Hinerová, je v naší souvislosti zmíněna jen epizoda z roku 1643 o zastavení jednoho kancionálu členem kůru, tento exemplář však podle autorky pravděpodobně nenáležel literátům.¹¹ Poněkud více informací nám skýtá fond náboženských bratrstev Národního archivu v Praze. Ve složce věnované Kolínu se nacházejí v rámci výkazů majetku soupisy hudebních nástrojů z let 1783, 1784 a 1785, v nichž je uveden též "*I Gesang Buch*".¹² Po vydání dekretu oznamujícího zrušení literátských bratrstev byl sepsaný majetek v srpnu roku 1785 vydražen. Za kancionál bylo inkasováno 18 krejcarů. Nevíme samozřejmě

⁵ KOUBA 1969, s. 110-111.

⁶ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. [410^r].

⁷ SCHNEIDER 1947, s. 112.

⁸ VÁVRA 1888, s. 313.

⁹ Teoreticky by mohlo jít o nám známé dva graduály, *Kolínský kancionál* a dvoudílný antifonář. Bližší údaje o nich viz níže.

¹⁰ Obojí Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Bratrstvo kůrů literátských*).

¹¹ HINEROVÁ 2001, s. 66.

¹² Praha, Národní archiv, fond Náboženská bratrstva, inv. č. 316, rkp. sign. IX/8, kart. 67 (*Inventarium, 1773–1775, Prothocollum licitationis, 1775*). Tyto údaje shrnuje též KONRÁD 1893, s. 315.

o tomto vydraženém exempláři nic bližšího, na základě zmíněných informací je však možno uvažovat o roce 1785 jako o datu, kdy se *Kolínský kancionál* mohl dostat do soukromých rukou. Podle Vávry zůstal inventář literátů kostelu, "*toliko starožitné kancionály pergamenové s malovanými inicialkami dány jsou později do zemského muzea*".¹³ O rukopisném českém kancionálu se Vávra nikde nezmiňuje. Podle *Inventáře kostelů a děkanství v král. městě Kolíně n. L. po dne 29. prosince 1889 v Pánu zesnulém děkanu Janu Svobodovi*¹⁴ však již na konci 19. století v majetku kostela nebyl. Uložení přímo v prostorách chrámu by navíc pravděpodobně vedlo roku 1796 k nenávratné ztrátě, neboť tehdy došlo k ničivému požáru, kterému podlehl velká část vybavení kostela i zvonice včetně oltářů a varhan.¹⁵

Otázkou také zůstává, kdy a jak se rukopis dostal do držení dnešního Regionálního muzea v Kolíně. Pátrání mezi exponáty Okresní národopisné sběrací výstavy v Kolíně v roce 1894 nepřineslo konkrétní výsledek. V publikovaném soupisu sice figuruje několikrát "*kancionál*", "*zpěvník*" či "*pisně*" bez bližšího určení a dokonce "*pisně psané*",¹⁶ ale přesnější přívlastek, který by nám potvrdil přítomnost hledaného rukopisu, bohužel schází. O tom, že se však rukopis ani uprostřed této nám zatím neznámé minulosti nevyhnul snaze o určité zařazení, svědčí přípisek kurentem na jeho f. 2^r: "*Dílem katolickej, dílem husitský a dílem pikhardytský kancionál. 1540.*" V literatuře je tento text řazen přibližně do poloviny 19. století,¹⁷ není však vyloučeno ani poněkud starší datum jeho vzniku, například při zmíněné likvidaci majetku literátských bratrstev. Autor poznámky dobře vystihl obsahovou složitost rukopisu (jak si všiml již František Hoffmann), o to více je zarážející, že tuto zdánlivě trojitou podstatu kancionálu dosud nikdo z badatelů podrobněji nerozebral. (Užití slova "*pikhardytský*" je zde nápadné: Je to náhodně vybrané slovo z textu kancionálu, nebo jde o skutečnou reflexi obsahu?) Datace je v tomto přípisku uvedena na základě jednoho z mladších datovaných zápisů (f. 96^v).

¹³ VÁVRA 1888, s. 313-314. Zpráva je poněkud nepřesná, do muzea byl darován i papírový kodex, tedy již zmíněný *Graduál Martina bakaláře z Vyskytné*.

¹⁴ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Inventář kostelů a děkanství*, 1889).

¹⁵ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber memorabilium*, 1501–1821), f. 109^f-110^f. Viz KAMARÝT 1988, s. 279-280.

¹⁶ Viz *Výstavka 1894*, s. 23. Konkrétně jde o tyto údaje: "10. Nábožné pisně – Černý, Kolín. 11. Nábožné pisně – Stoček, Kolín. 12. Kancionál – L. Bláha, Kolín. 13. Zpěvník (bez tit.). [...] 15. Zpěvník – pí. Březinová, Kolín. 16. Zpěvník. 17. Zpěvník – chlapecká škola kolínská. [...] 24. Kancionál – M. Jech, Sendražice. [...] 30. Pisně, psané – Jos. Ryšavý, Sendražice. [...] 32. Psané pisně – A. Berger, Kolín. [...] 34. Různé pisně – Škavarda, Sendražice. [...] 44. Kancionál – J. Čmelík, Starkoč. [...] 47. Kancionál – Rychlík, Křečhoř. [...] 51. Kancionál – J. Jiskra, Nová Ves. [...] 57. Kancionál – kostel sv. Bartoloměje, Býchory. [...] 67. Kancionál – Valenta, Chrčice. [...] 69. Kancionál – Šplýchal, Bělušice. 70. Kniha zpěvů – Hruběš, Telčice. [...] 72. Písničky – Vulterýn, Týnec n. L. 73. Písničky rozličné doby – Šebelka, Týnec n. L. 74. Písničky – Doležal, Záboř. 75. Písničky – Kurka, Týnec n. L. 76. Písničky – Svoboda, Hlavečnick. [...] 79. Psané pisně – Vulterýn, Týnec n. L. 80. Psané pisně, Týnec n. L. 81. Různé pisně – Vavřina, Telčice. [...] 83. Písničky – Háek, Týnec n. L. 84. Pisně (2) 4 rukopisy – Víšek, Bělušice. 85. Písničky – Valenta, Chrčice. [...] 89. Pisně – Vulterýn, Týnec n. L."

¹⁷ HOFFMANN 1978, s. 72-73.

Ve stejné době jako Eva Mikanová se začal kancionálem zabývat též Miloslav Veleta. Výsledky svého výzkumu shrnul v roce 1974 ve studii *Kolínský husitský kancionál – hudební dokument závěru husitské revoluce*.¹⁸ Jako přípravný materiál pro svou studii použil diplomové práce Dagmar Václavíkové a Jany Elexhauserové z let 1972 a 1974.¹⁹ Na základě rozboru filigránů, písářských rukou a obsahu jednotlivých písní dochází Veleta k závěru, že "*Kolínský husitský kancionál je výrazem vnitřních poměrů v Kolíně v 50. letech XV. století, důležitým dokumentem jednoho z posledních záblesků tábořského radikalismu*."²⁰ Přestože toto časové zařazení i výklad filigránů byly později Františkem Hoffmannem označeny za "*ne náležitě zvládnuté*"²¹ a celý obsahový rozbor se tak stal neakceptovatelným, je nutno uznat, že si Veleta ve své studii všimá jinak přehlížených aspektů rukopisu. Upozorňuje například na cenný soubor liturgických částí v češtině a uvádí též odlišnosti v otextování melismat mezi zpěvy *Kolínského a Jistebnického kancionálu*.²² Rozebírá také dobové přípisky na f. 2^v, jež podle něj ukazují na věroučné spory mezi tvůrci či uživateli rukopisu. Na základě obsahového rozboru písní dochází Veleta k názoru, že jeden z písářů se drží ideologické linie rokycanovského utrakvismu, kdežto druhý je přívržencem táborství a autorem škrtů v textech plných mariánské úcty a úcty ke svatým. Tento shledávaný konfesijní rozpor nachází pak Veleta i v náboženské situaci města Kolína v 50. letech 15. století.²³ Přestože kvůli chybné dataci i tato zjištění ztrácejí svoji oporu, nebyla dosud podrobena hlubšímu kritickému pohledu.

Díky přípravě publikace *Průvodce po pramenech k dějinám hudby se s Kolínským kancionálem* seznámil editor celého soupisu Jan Kouba, který rukopis vzápětí zařadil jako významný srovnávací pramen do rozšířené německé verze studie o nejstarším písňovém tisku z roku 1501²⁴ a jako pramen náležející kolínským literátům do soupisu literátských bratrstev v českých zemích.²⁵ Autor se zde drží datování rukopisu do první poloviny 16. století. Jako srovnávací pramen figuruje *Kolínský kancionál* také v Koubově textu *Nejstarší české písňové tisky do roku 1550*, kde je jeho obsah konfrontován s tiskem *Pisniček křesťanských* z roku 1530.²⁶ Jan Kouba je též autorem syntetické práce *Od husitství do Bílé hory*²⁷ a slovníkového hesla *kancionál*,²⁸ kde shodně uvádí kolínský pramen jako jeden z prvních dochovaných

¹⁸ VELETA 1974, s. 7-34.

¹⁹ VÁCLAVÍKOVÁ 1972; ELEXHAUSEROVÁ 1974.

²⁰ VELETA 1974, s. 20.

²¹ HOFFMANN 1978, s. 68.

²² VELETA 1974, s. 14. Bližší příklad této rozdílné práce s latinskou předlohou viz BAŤOVÁ 2009, s. 41.

²³ VELETA 1974, s. 20.

²⁴ KOUBA 1968, s. 78-112. Stejně užívají kancionál také Brigitte Böse a Franz Schäfer, viz BÖSE 1988.

²⁵ KOUBA 1971, s. 388.

²⁶ KOUBA 1988, s. 21-90.

²⁷ KOUBA 1983, s. 81-141.

²⁸ KOUBA 1997, s. 416-421.

samostatných českých rukopisných kancionálů většího rozsahu a datuje jej již přímo rokem 1517.

K tomuto datačnímu upřesnění došlo díky studii Františka Hoffmanna *Martin bakalář z Vyskytné a rukopisy kolínské*.²⁹ Hoffmann zde především zkoumá odkaz kolínského městského písaře Martina bakaláře a zaměřuje se na všechny liturgické rukopisy, které v souvislosti s Kolínem připadají v úvahu, a dále též na spisy právní. Prameny jsou podrobně kodikologicky rozebrány a datovány, takže je vytvořen solidní základ pro další bádání. Paleograficky jsou rukopisy porovnány s městskými knihami i listinnými materiály. Mezi čtyřmi rukopisy uloženými v Knihovně Národního muzea (dvěma díly antifonáře³⁰ a dvěma graduály³¹) nachází Hoffmann písmo Martina bakaláře jen v jednom z graduálů, zde již dříve zmíněném. Jeho zjištění dokládá zápis na přidešti tohoto pramene: "*Manu Martini Baccalarii de Wyskytna anno 1512*".³² Díky takto přímému údaji je ovšem graduál spojován s osobou Martina bakaláře již tradičně. Jako první však Hoffmann rozpoznává Martinovo písmo též v jedné ze dvou hlavních písařských rukou *Kolínského kancionálu*. Na základě studia filigránů, výzdoby i vazby datuje pak kancionál mezi léta 1510–1520, konkrétněji do roku 1517, jak svědčí datovaný, ale tentokrát nepodepsaný přípis: "*Skonána léta v^o xvii^o ten pátek před Všemi svatými* [30. 10. 1517]."³³

O třiadvacet let později navazuje na Hoffmannovu studii Stanislav Petr, který se již dříve věnoval kolínské městské kanceláři a osobnosti Martina bakaláře z Vyskytné ve své diplomové práci, kde ve zmínce o kancionálu navazoval na Veletovy závěry.³⁴ V textu *Rukopisný fond v Regionálním muzeu v Kolíně*³⁵ vychází ve své charakteristice *Kolínského kancionálu* z Hoffmannových zjištění, jež doplňuje o některé nové údaje a o rámcový rozbor obsahu kancionálu s vymezením jednotlivých oddílů.

Významným způsobem se o zvýšení zájmu o *Kolínský kancionál* zasloužil ve svém badatelském i pedagogickém působení Stanislav Tesař, jenž je od roku 1999 řešitelem grantového projektu *Melodiarium hymnologicum Bohemiae*.³⁶ Tento postupně vznikající elektronický katalog je geneticky svázán s digitální edicí *Fontes monodici Bohemiae et*

²⁹ HOFFMANN 1978, s. 59-81.

³⁰ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII A 21; viz BARTOŠ 1927, č. 3160; Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII A 22; viz BARTOŠ 1927, č. 3161.

³¹ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII A 25; viz BARTOŠ 1927, č. 3164; Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XIII A 2; viz BARTOŠ 1927, č. 3274.

³² Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XIII A 2, přední přidešti.

³³ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 79^v.

³⁴ PETR 1978.

³⁵ PETR 2001, s. 127-152.

³⁶ *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*.

Moraviae, do níž byl *Kolínský kancionál* zařazen jako její 7. svazek.³⁷ Pod Tesařovým vedením vznikly v nedávné době diplomové práce *Kolínský kancionál jako pramen poznání české duchovní písně 1. čtvrtiny 16. století*³⁸ a *Repertoár tištěných kancionálů Václava Miřinského z roku 1522 a 1531 a jeho poměr k repertoáru rukopisného Kolínského kancionálu z roku 1517*.³⁹ Jejich autorky shrnují základní informace z dosavadního bádání, sepisují repertoár, v číslech ho srovnávají s dalšími vybranými prameny a ptají se po zdrojích písní z *Kolínského kancionálu*. Snaží se tak uchopit téma pro další hymnologický výzkum poněkud komplexněji, než se dalo doposud. Prvně jmenovaná práce však především v určení písařských rukou obsahuje mnohé nepřesnosti. Nezná zřejmě výsledky bádání Františka Hoffmanna a opožděně se staví do polemiky s Veletovými závěry. Sám Stanislav Tesař, jenž vnáší do hymnologického bádání nové hudebně-sociologické otázky,⁴⁰ zmiňuje *Kolínský kancionál* ve čtvrté studii z cyklu *Duchovní píseň v českých zemích*, publikovaného v roce 2007 v *Hudebních rozhledech*.⁴¹ Kancionál je zde hodnocen jako nejstarší dochovaný rukopis z řady čistě písňových souborů, tvořených již výhradně v češtině. Dalším textem z okruhu Masarykovy univerzity, který zkoumá rukopis z hlediska literární historie a přináší edici textů vánočních a velikonočních písní, je diplomová práce *Kolínský kancionál* Marty Procházkové.⁴²

V poslední době se *Kolínským kancionálem* zabývala autorka této práce. Dosavadní poznatky jsou shrnuty v příspěvku k dějinám liturgie věnovaném převážně traktátu Václava Korandy ml. *O zpívaní a čtení českém*,⁴³ ve stručném hesle vytvořeném pro monografii *Umění reformace v Čechách*⁴⁴ a v článku shrnujícím problémy provenience a obsahu rukopisu.⁴⁵ Kromě zmiňovaného katalogu *Melodiarium hymnologicum Bohemiae* je obsah *Kolínského kancionálu* zapracován do elektronické databáze *LIMUP*,⁴⁶ pořízené Jiřím Žůrkem. Ač i tento soupis obsahuje určité chyby, je díky své strukturované podobě užitečným výchozím materiálem pro další výzkum. Žůrek je též autorem významné studie *The Analogies between the Chants of the Jistebnický Kancionál and the Repertory of the oldest Czech Graduals in 16th Century*,⁴⁷ kde upřesňuje pohled na liturgické užití zpěvů z *Kolínského kancionálu* a zařazuje jej do kontextu nově datovaných nejstarších českojazyčných graduálů.

³⁷ Viz POLEDŇÁK 2009.

³⁸ GEMSOVÁ 1997.

³⁹ TESAŘOVÁ 2004.

⁴⁰ TESAŘ 1998, s. 101-105.

⁴¹ TESAŘ 2007, s. 40-42.

⁴² PROCHÁZKOVÁ 2007.

⁴³ BAŤOVÁ 2009, s. 31-57.

⁴⁴ BAŤOVÁ 2011.

⁴⁵ BAŤOVÁ 2010, s. 6-18.

⁴⁶ LIMUP.

⁴⁷ ŽŮREK 2010.

II. Vnější popis pramene

Vazba

Rukopis je svázan v nové vazbě z roku 1956 s potahem z tmavohnědé hověžiny, na níž jsou aplikovány zbytky středových částí potahu vazby původní. Autorem převazby je Václav Enoch z Českého Brodu. V komentáři, který zapsal na nově přidané listy na závěr rukopisu, uvádí, že kniha byla "již velmi nedbalým způsobem opravována, text zpřeházen a panem Judr K. Bednaříkem ředitelem Podlipanského Musea v Českém Brodě a paní profesorkou Věrou Havelkovou dle indexu srovnán."⁴⁸ Domnívám se, že přesto bohužel došlo v řazení složek rukopisu i umístění zbytků vazby k některým chybám. Sejmuté části vazby jsou uloženy zvlášť pod přírůstkovými čísly 80/88a-f. Jde o původní dřevěné desky, proužky koženého pokryvu a předraastrovaného papíru, konopné vazby a části pergamenových listů středověkého liturgického rukopisu s adiaematickou neumovou notací, jež byly pravděpodobně sejmuty z předešlé.

Podobu původní vazby lze v hrubých obrysech díky zachování zmíněných částí zrekonstruovat: Masivní knižní blok byl svázan v pozdně gotické slepotiskové vazbě, pořízené neznámým knihařem. Silné dřevěné desky s mírně zkosenými vnějšími hranami byly potaženy světlou nemořenou usní, dnes je však již zbytek pokryvu značně ztmavlý a zteřelý. Tři dvojité vazby na hřbetě pravděpodobně vynikaly, hřbet ani hrany nebyly zdobeny. Taktéž ořízka je nezdobená, je však zřejmé, že v průběhu dějin byl knižní blok druhotně oříznut. Kompozice výzdoby je tvořena rámovou bordurou s jednoduchým tlačným mřížováním, podobně je kosým mřížováním pokryto též zrcadlo ve středu plochy (na přední desce byla zřejmě užitá dvojitá linka a větší kosočtverce, na zadní desce jednoduchá linka a hustší mřížování; dnes je však pokryv na jednotlivých deskách připevněn obráceně). Užití kolků v mezípolích dnes nelze s jistotou potvrdit, přestože Hoffmann uvádí výzdobu zvířecími a rostlinnými motivy (lev, orel, lilie).⁴⁹ Usuzuje to podle podoby jiných vazeb na knihách kolínské proveniencí (*Liber memorabilium*⁵⁰ má skutečně kompozici i mřížování velmi podobné popisované vazbě, kolky jsou tu však narozdíl od *Kolínského kancionálu* i přes opotřebení jasně patrné). Mezi kolínskými městskými knihami známe však i vazbu s mřížováním bez kolků, jde o *Liber contractuum IV* z let 1518–1528.⁵¹ Na obou deskách *Kolínského kancionálu* bylo původně

⁴⁸ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. [410^r].

⁴⁹ HOFFMANN 1978, s. 72.

⁵⁰ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber memorabilium*, 1501–1821).

⁵¹ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum IV*, 1518–1528).

deltoidní nárožní kování s hroty vyběhajícími směrem do středu plochy (dnes jsou po něm pouze stopy) a středové plechové kování kosočtvercového tvaru s jednoduchým tepaným a prosekávaným zdobením (od pukly ze středu vybíhá do čtyř rohů trojlist – viz obr. 1). Umístěno je dnes pouze na zadní desce. Dvě pravděpodobně háčkové spony snad s čepelovitým štítkem jsou ztraceny.

Obr. 1: Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, původní pokryv aplikovaný na zadní desce; Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber memorabilium*, 1501–1821), pokryv zadní desky.

Celkový pozdně gotický charakter odpovídá archaickému typu vazeb vyskytujících se podle Bohumila Nusky⁵² až do poloviny 16. století, a to zvláště u rukopisů úřední povahy či chorálních knih. Kompoziční typ s rámovou bordurou je typický zejména pro období druhé poloviny 15. století a počátku 16. století.⁵³ Vnější kosení hran desek však svědčí pro první polovinu 16. století.⁵⁴

Knižní blok

Jde o papírový kodex formátu 21 × 30,5 cm o 408 původních foliích svázaných do 38 složek.⁵⁵ Dnešní skladba i přes řadu ztrát ukazuje, že jejím základem byly většinou pravidelné sexterny: (I-1 + III) + VI + IV + (VI-3) + III + I + VI + (VI-1) + (VI-4) + (VI-1) + (VI-1) +

⁵² NUSKA 1965, s. 23.

⁵³ Ibidem, s. 70.

⁵⁴ Ibidem, s. 38.

⁵⁵ Nepočítáme-li úvodní samostatně vložený list. Pro přehlednost jsem umístila ve svém souhrnu skladby tento vložený list spolu s následující první složkou do závorky. Nepřesnosti v počítání složek, které uvedl HOFFMANN 1978, s. 68-70 bohužel negativně ovlivňují celý popis pramene, zejména jedná-li se o rozbor filigránů. PETR 2001, s. 151, který v tomto směru zřejmě vycházel pouze z Hoffmannovy práce, situaci ještě zhoršil tím, že místo složek vypsál příslušná folia v chybném posunu.

4 VI + (VI-1) + 3 VI + (VI-2) + 10 VI + (VI-2) + VI + (VI-2) + VI + (VI-4) + VI + (VI-2) + VI. Jak zjistil již František Hoffmann,⁵⁶ při psaní a sestavování složek docházelo k různým zásahům do pravidelné skladby, neboť některé složky mají méně než 12 listů a přitom text je plynulý – zároveň však je podle apertur na některých místech zřejmé, že chybí listů více, než je třeba k doplnění sexternu. Celkově chybí podle mých zjištění nejméně 15 listů, ale pravděpodobně ještě o něco více. Původní foliace, důvodem jejíhož pořízení bylo sestavení úvodního rejstříku, se nachází v aperturách A I–Z IV, b VI–b XVI, zpravidla je užíváno číslic I–XX. Na několika místech je číslování přerušeno chybějícími listy či vyznačeno chybně. V textu citovaná foliace je nová, pořízená tužkou.

Rozměry zrcadla se v případě písaře A pohybují mezi 14–14,5 × 22,5–24,5 cm, v případě písaře B je rozměr pravidelně 14,2 × 23 cm. V jednom zrcadle je 22–25 řádků. Větší zdobené iniciály zabírají 5 řádků, prosté na začátcích textů 3 řádky. Jednotlivé složky byly zřejmě předem předraštrovány, řádky chybí jen na rejstříku a na f. 69^v–75^v, 87^r–97^v, 185^r–191^v a od f. 375^f do konce (36.–38. složka, viz níže). Často jde o úseky s liturgickými zpěvy, což naznačuje jejich promyšlené zařazení.

Vzhledem k různé "míře dokončenosti" jednotlivých složek, různé podobě úpravy folií a díky tomu, že rejstřík zaznamenává jakousi první fázi zhotovování pramene, můžeme sledovat postup tvorby kancionálu. Nejprve byly zřejmě oběma hlavními písaři zapsány písně k církevnímu roku a písně obecné, a to většinou začátek nového oddílu na novou složku. Při psaní jednotlivých oddílů přecházeli písaři plynule k novým složkám a na zbytcích rozepsaných nechávali volné místo. K takto poměrně uceleně zapsanému souboru písní vytvořil písař B následně rejstřík, v němž bylo taktéž necháno volné místo na dopisování. Pro účely rejstříku označil písař B jednotlivá folia aperturami A–R (do f. 344^v). Zejména písař A pak ještě dopisoval dále do původních složek i na složky nové a průběžně docházelo k dalšímu aperturování. Do rejstříku však byla jeho rukou doplněna již jen část z nově zapsaných písní (viz obr. 2). Liturgické kusy rejstřík zcela pomíjí, a to i v případě 23. složky, zapsané ještě před jeho sestavením, což bohužel komplikuje dataci zápisu těchto zpěvů.

V pořadí 10. složka (f. 76^r–86^v) je aperturována písmenem "b". Stanislav Petr vysvětluje toto označení tím, že jde o folia doplněná na konec rukopisu.⁵⁷ Jejich původní umístění však bylo jednoznačně uprostřed 4. složky, kam byla doplněna k adventnímu oddílu z důvodu pozdějšího dopsání písně *Ke cti, k chvále Krista Krále* (není v rejstříku), na kterou už nezbýval dostatek místa. Dnešní 10. složka totiž pokračuje druhou částí 7. sloky, jejímž

⁵⁶ HOFFMANN 1978, s. 68.

⁵⁷ PETR 2001, s. 130.

úvodem tato píseň v adventím oddílu končí. Apertury nadepsané evidentně později než u předchozích folií navíc plynule navazují, pouze je užito malého písmene. Naopak v aperturování počátku vánočního oddílu tak vzniká chyba (od f. B V se čísla opakují), daná zřejmě právě pozdějším narušením původního předznačení jednotlivých listů.

Otázka zařazení této složky není nikterak bezvýznamná, neboť právě zde se nachází datační přípis o dokončení roku 1517. Pokud je vůbec možno jej považovat za jakýsi kolofón a vztahovat jej k době ukončení hlavní práce na rukopisu a ne jen k předchozí písni, je nutné si uvědomit, že jeho umístění bylo výsledkem postupného krystalizování skladby kancionálu, která po určitý čas zřejmě neměla jasnou chronologickou podobu. Složky se snad mohly užívat, doplňovat a seskupovat volně. Z charakteru i původního řazení složky s datací však vyplývá, že byla vytvořena a dopsána později než základ rukopisu. Není zatím jasné, ve které fázi byla kniha svázána. Podle paralely s jinými prameny je možno se domnívat, že vazba byla provedena po zápisu hlavních částí písaři A a B⁵⁸ – na základě předchozích úvah šlo zřejmě o dobu po napsání či založení složek se zpěvy, které nejsou v rejstříku, a po jejich aperturování.

Na zbylé volné místo v 9., 11., 19. a 35. složce byly v pozdější době dopsány další zpěvy, tyto přípisy však již nemají pro samotný vznik pramene význam. Z původních složek zůstala nepopsána jen f. 1^r, 69^v-70^r, 74^v-75^v, 87^r, 408^r. Při restaurování byly připojeny 2 prázdné listy na začátek a 3 prázdné listy na konec kodexu, přičemž na f. [410r] byl následně umístěn záznam o převazbě.

V rámci kancionálu nacházíme celkem šest druhů filigránů. Na f. 1 je ojediněle se vyskytující filigrán znaku se znamením ježka a šesticípou hvězdicí nad ním, varianta filigránu uvedeného v Briquetově katalogu pod číslem 1868,⁵⁹ doloženého v Praze k roku 1548. Jde o znak jihlavské papírny, jež vznikla nepochybně v roce 1540.⁶⁰ Tento samostatný list byl zřejmě dodatečně připojen do čela kodexu.

Vodoznak objevující se na 1. složce (rejstříku) je filigrán medvěda s vyplazeným jazykem, vyskytující se v závěru rukopisu ve složkách 33–34 a 36–38, doložený převážně z 2. desetiletí 16. století, konkrétně podle Piccarda k roku 1514 (č. 83937).⁶¹ Je zde kombinován s filigránem stejného typu, který se samostatně nalézá jen na 35. složce, a podle

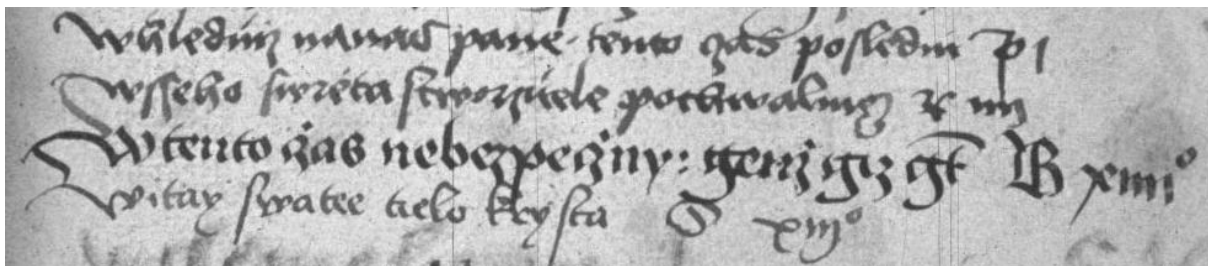
⁵⁸ HOFFMANN 1978, s. 69.

⁵⁹ BRIQUET 1923, č. 1868.

⁶⁰ Ibidem, s. 69.

⁶¹ *Wasserzeichensammlung Piccard*, č. 83937.

Piccarda je doložen k roku 1515 (č. 84194).⁶² Jde o složky doplněné podle předchozího rozboru v poněkud pozdější fázi tvorby rukopisu.

Obr. 2: Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 7^r. Část rejstříku, kde jsou po dvou položkách zapsaných písařem B doplněny dvě položky písařem A (dva různé typy jeho písma – viz níže). Píseň *V tento čas nebezpečný* patří do zmíněné apertury "b", přitom je zde užito velkého písmene, což taktéž potvrzuje úvahy o řazení k adventnímu oddílu.

Filigrán na složkách psaných v úvodní fázi tvorby rukopisu písařem A (2–8, 10, 12–19) tvoří koruna ukončená nahoře křížem. Doložen je u Piccarda v letech 1501–1524 (č. 53753).⁶³ Má jej tedy i složka s datačním přípisem. Podle Hoffmanna jde o papír shodný s některými částmi právního rukopisu, který vznikl v Kolíně roku 1516 a dnes je majetkem Národního muzea.⁶⁴

Složky 9 a 11 mají taktéž filigrán koruny, tentokrát s křížem a hvězdicí, dochovaný podle Piccarda z druhého a třetího desetiletí 16. století, v Praze konkrétně z roku 1522 (č. 54141).⁶⁵ V případě 9. složky je zřejmé, že byla doplněna mezi zápisy písaře A téměř prázdná, jen na prvních dvou listech je dokončena píseň ze složky předcházející, nicméně zřejmě taktéž zapsaná dodatečně (není v rejstříku). Odpovídá tomu i poněkud pozdější datum dochování filigránu. 11. složka byla zřejmě celá nepopsaná a její originální umístění proto není jasné. Na volné místo bylo pak zapisováno pozdějšími písaři. Tyto složky nejsou původně aperturovány, proto je možné, že byly do rukopisu zařazeny až po jeho svázání.

Složky se zápisy písaře B (20–32) mají filigrán volské hlavy s očima a vybíhající tyčí ukončenou květem o sedmi lístcích. Jde o papír doložený podle Piccarda k roku 1513 (č. 70335).⁶⁶

⁶² Ibidem, č. 84194.

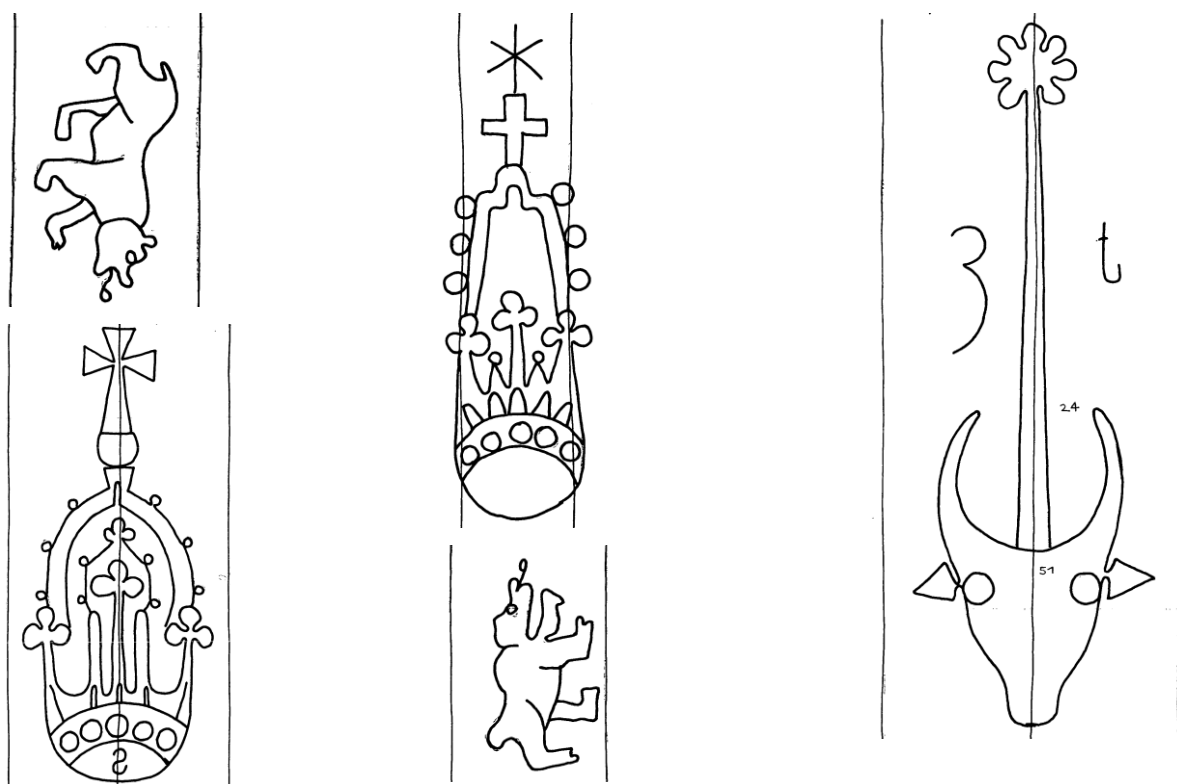
⁶³ *Wasserzeichensammlung Piccard*, č. 53753.

⁶⁴ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II F 3; viz HOFFMANN 1978, s. 70. Filigrán se zde nachází na předních složkách opisu překladu *Knih distinkčních práva magdeburského*, jež jsou zakončeny datovaným přípisem (f. 1^r): "Stal se konec těmto distinkcím v úterý masopustní léta M^oV^oXVI^o na den svatý Háty [5. 2. 1516]." V závěru celého rukopisu (f. 408^r) je výslovně uveden písař: "per me Martinum de Vyskytna, notarium civitatis Coloniensis." Překlad je sice přejetý, má však některé osobité znaky. Je zde řada mechanicky převzatých či z neporozumění vzniklých zřejmých chyb.

⁶⁵ *Wasserzeichensammlung Piccard*, č. 54141.

⁶⁶ Ibidem, č. 70335.

Z rozboru filigránů je zřejmé, že papír pochází z prvních tří desetiletí 16. století, s výjimkou listu umístěného dodatečně na úvod rukopisu. U složek, které byly psány v první fázi tvorby rukopisu, se podle papíru jeví jako pravděpodobný vznik v letech 1513–1516.

Obr. 3: Filigrány původních složek *Kolínského kancionálu*. *Wasserzeichensammlung Piccard*, č. 83937, 53753, 54141, 84194 a 70335.

Písařské ruce

Základ kodexu je zapsán dvěma písaři (A, B). Jak již bylo řečeno, rukopis písaře A (f. 2^r, 8^r–69^r, 76^r–86^v, 98^r–186^v, 190^r–191^v, 346^v–367^v, přípisky v rejstříku a *in margine* zápisů písaře B) byl Františkem Hoffmannem spojen s osobností Martina bakaláře z Vyskytné. Již ze zkoumání samotného *Kolínského kancionálu* je zřejmé, že písař A užíval několik druhů písma a že se jeho písmo postupně vyvíjelo, či chceme-li, že se jednotlivé typy vzájemně prolínají, spojuje je však sklon, tlak tahů i celková povaha písma. Myslím, že není třeba zde opakovat Hoffmannův pečlivý rozbor, důležité však je zdůraznit, že při identifikaci Martinova rukopisu je nutné brát na vědomí tuto variabilitu písma, neboť patřil k písařům, u nichž lze užívání několikerého písma spolehlivě doložit.⁶⁷ V *Kolínském kancionálu* se podle Hoffmanna vyskytuje převážně střední kaligrafická knižní bastarda, a to jak se zaoblenými,

⁶⁷ HOFFMANN 1978, s. 65.

tak rovnými dříky u písmen *b, d, h, l*. Charakteristický je prohnutý dřík u písmene *t* a delší vodorovný tah u písmene *g*, které najdeme ve všech typech jeho písma.⁶⁸ Výjimečně zde najdeme též drobnější polokurzivní či kurzivní bastardu, tou je zapsán kupříkladu datační přípis na f. 79^v. V závěru kancionálu však lze podle mého zjištění najít i velkou kaligrafickou knižní bastardu, tedy písmo, kterým je napsána převážná část *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné* z roku 1512 (viz obr. 4).⁶⁹ K záznamu melodií užívá písař A rhombickou a černou mensurální notaci, u nichž nacházíme vzájemné prostupování a výměnu znaků. Červená notová osnova má 4 nebo 5 linek. Často má píseň vynotovaný pouze incipit či jinou dílčí část. Důsledně jsou užívány klíče.

Ke srovnání a identifikaci Martinova písma máme kromě graduálu k dispozici též kolínské knihy smluv (*libri contractuum*) a Hoffmannem porovnávaný právní sborník Národního muzea, kde všude se Martin bakalář sám jmenuje.⁷⁰ Domnívám se tedy, že o Martinově podílu na pořízení *Kolínského kancionálu* není nutno pochybovat. Samozřejmě bychom uvítali, kdyby se v jedné z *libri contractuum* vyskytovalo obdobné potvrzení Martinova autorství, jako se (písařovou vlastní rukou) dochovalo ve vztahu ke graduálu v zápisu z roku 1512: "*Ty 4 kopy grošů dali sú za nový cancional Martinovi písaři svému a k tomu 1 kopu grošů Mikuláše Saukenika též přiloživše, takže mu 5 kop grošů již dali a ještě že jemu za týž cancional 2 kopy grošů českých páni zuostávají.*"⁷¹ (viz obr. 5). Důvodem pořízení této zmínky byl ale spíše dluh než samotná odměna, a proto nelze počítat s podobným záznamem i v našem případě. Zápisy do městských knih nebyly navíc povinné.⁷²

Jeden v tomto ohledu zajímavý zápis se nám ovšem přece jen zachoval, bohužel ho však nelze se zkoumaným kancionálem jednoznačně spojovat. V roce 1517 (!) je cizí rukou v téže *Liber contractuum III* zapsán text následujícího znění: "*My purgmistr a radda obecní a starší města Nového Kolína nad Labem známo činíme tímto zápisem obecně přede všemi, [...] že z dobrým našim rozmyslem pro pilné a plattné služby slovutného pana Martina písaře našeho městského, kteréž nám i vsí obci naší činil a činiti nepřestává, dali sme kus pole k zdělení zahrady podle zahrady mistra Jana Zedníka.*"⁷³ (viz obr. 6)

⁶⁸ HOFFMANN 1978, s. 66.

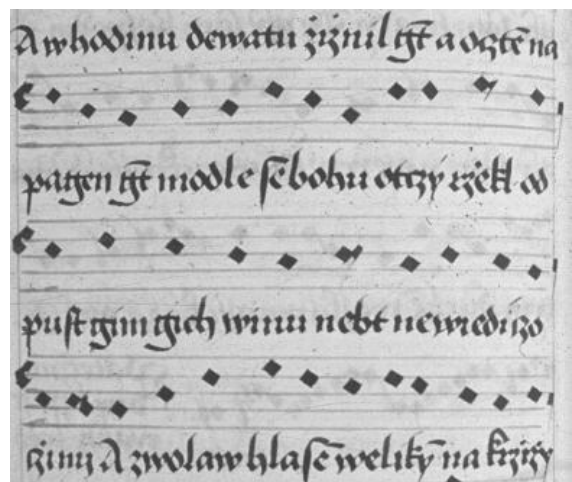
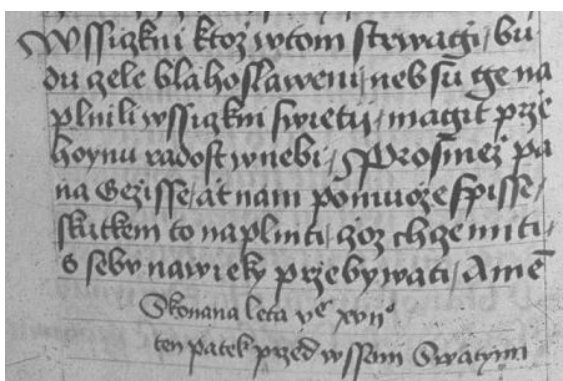
⁶⁹ V graduálu Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XIII A 2 nalézáme velkou a střední kaligrafickou knižní bastardu i polokurzivní bastardu, je tedy poměrně dobře možné srovnávat Martinovo písmo. V určení typů písma vycházím z Hoffmannovy práce.

⁷⁰ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum III*, 1511–1518), f. 18^v a Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II F 3, f. 408^r.

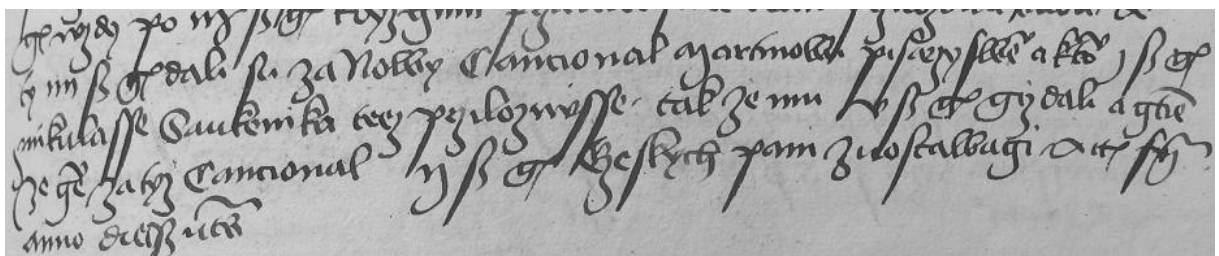
⁷¹ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum III*, 1511–1518), f. 43^r.

⁷² PETR 1978, s. 108.

⁷³ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum III*, 1511–1518), f. 147^r.

Obr. 4: Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, jednotlivé typy a varianty písma Martina bakaláře z Vyskytné: střední kaligrafická knižní bastarda se zaoblenými dříky, kurzivní bastarda datačního přípisu, velká kaligrafická knižní bastarda s rovnými dříky, střední kaligrafická knižní bastarda s rovnými dříky.

Obr. 5: Kolín, Státní okresní archiv, rkp. sine sign. (*Liber contractuum III*, 1511–1518), f. 43^r.

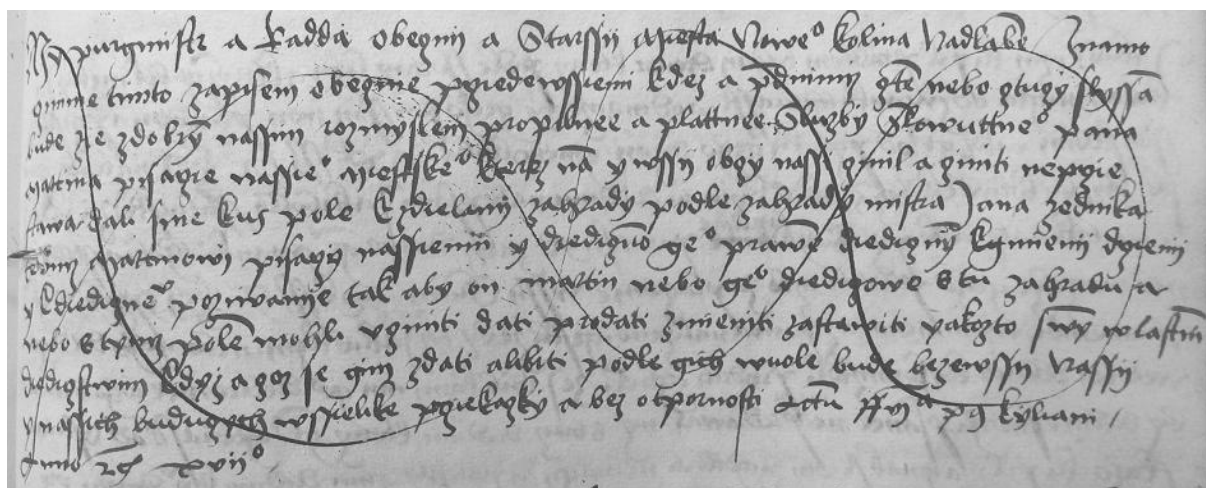
Nevíme samozřejmě, za jaké služby byla zahrada Martinu bakaláři darována, podle mého zjištění se však s dalším obdobným zápisem za celých ca 25 let,⁷⁴ kdy Martin bakalář působil jako kolínský městský písař, nesetkáme.

Druhý písař B zapsal kromě rejstříku (f. 3^r–7^v) písně ve druhé části kancionálu (f. 76^v, 186^v–190^f, 193^r–346^v, 375^r–408^f) (obr. 7). Užíval písma blízkého střední kaligrafické bastardě Martina z Vyskytné, jen poněkud odlišného duktů a s některými odlišnými variantami jednotlivých písmen. I jeho písmo obsahuje variantu se zaoblenými a rovnými dříky písmen

⁷⁴ HOFFMANN 1978, s. 80.

b, d, h, l (obr. 7). Notace je shodná jako v oddílech psaných písařem A, pouze klíče písař B nepředepisuje. Podle dodatečných záznamů písaře A v rejstříku i podle dalších znaků (střídání uprostřed písně na f. 76^v a pod.) je evidentní, že oba písaři úzce spolupracovali – psali téměř současně nebo krátce po sobě, případně se střídali. Pravděpodobně si repertoár tvořeného kancionálu tematicky rozdělili: Písař A zapsal písně k církevnímu roku od adventu do Velikonoc, písař B k nanebevstoupení, písně svatodušní, trojiční, velkou skupinu písní ke svátku Těla a Krve Páně a písní obecných a graduálovou část rukopisu. U obou písařů je shodná též úprava stránek se zrcadlem s protaženými svislými linkami, stejně jako červené jedno- až třířádkové iniciálky.

Identita písaře B zůstává zatím bohužel neznámá, spojení s Kolínem nicméně potvrzuje jeho přípis ve starším graduálu.⁷⁵ Vzhledem k popsanému úzkému vztahu obou písařů můžeme uvažovat o spolupráci v rámci kolínské městské kanceláře. Podle Stanislava Petra známe z tohoto období z písařů městské kanceláře v Kolíně ještě písaře Pavla Mertana, významného měšťana a konšela,⁷⁶ a písaře Johanna.⁷⁷ Zajímavé je, že Martin bakalář provdal v roce 1527 svou dceru právě za nevlastního syna Pavla Mertana,⁷⁸ takže je zřejmé, že mezi oběma rodinami byly úzké osobní styky (podobně jako mezi Martinem a jeho předchůdcem v úřadě Jakubem z Vrbice – viz níže).

Obr. 6: Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum III*, 1511–1518), f. 147^r.

Dalších osm písařských rukou, které v rámci kancionálu nacházíme, představuje už pouze pozdní přípisy na prázdná folia hotového kodexu, jež na vzniku rukopisu neměly žádný

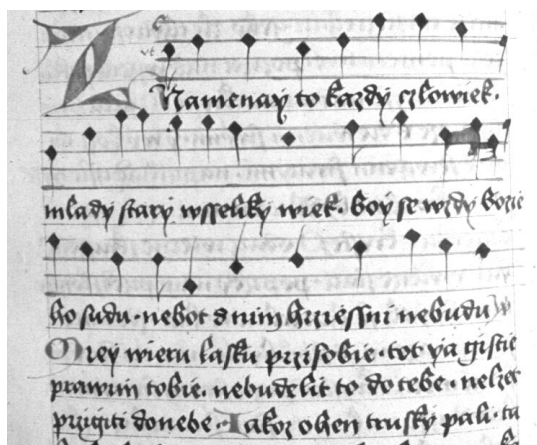
⁷⁵ HOFFMANN 1978, s. 64.

⁷⁶ PETR 1978, s. 131-132, 207.

⁷⁷ Ibidem, s. 132, 207.

⁷⁸ Ibidem, s. 179.

podíl. Kromě charakteru písma tak lze soudit podle datačních přípisů z let 1541 (f. 74^r), 1566 (f. 371^v; písář C: f. 1^v, 72^v–74^r, 97, 192, 367^v–369^v, 371), 1540 (f. 96^v; písář D: f. 93^v–96^v) a 1581 (f. 372^v; písář E: f. 371^v–373^r). Písáře C, podle Stanislava Petra snad Jana Vodičku,⁷⁹ identifikuje Hoffmann zároveň jako jednoho z pozdějších písářů *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*,⁸⁰ čímž se opět potvrzuje souvislost obou pramenů. Písář D je podepsán jako "Venceslaus Paczonius" (f. 96^v). Písář E může být podle Stanislava Petra Jan Rosacius Sušický, známý ze zápisů v mladších městských knihách.⁸¹ Dalších pět písářů se podílelo svými zápisy na těchto foliích: 70^v–72^r (písář F), 87^v–90^v (písář G), 2^v, 91^r–93^r (písář H), 370 (písář I) a 373^v–374^v (písář J). Navíc se na f. 2^v i v průběhu celého rukopisu *in margine* objevuje řada přípisů a škrtnů, jejichž povaha bude popsána níže.

Obr. 7: Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 278^v; písmo písáře B.

Malířská výzdoba

Výzdobu kancionálu tvoří ornamentální iniciály, které však byly až na dvě vyřiznuty, a překládané či stáčené pásky ve spodní části bordury (obr. 8) s texty uvozujícími oddíly písní dle církevního roku (do Sv. Trojice, následující spíše tematicky pojaté oddíly uvozuje již jen rubrika). Zdobení iniciálami a páskami odpovídá s výjimkou svátku Těla a Krve Páně všem hlavním částem církevního roku, nikoli pouze částem zapsaným Martinem bakalářem, jak uvádí Hoffmann.⁸²

Ornamentální iniciála je zachována pouze na f. 98^r (**Z** *výsosti na tento svět Otec*) a f. 375^r (**P** *ožehnaná buď velebná, cti, chvály hodná*), vyřiznuty jsou iniciály na foliích

⁷⁹ PETR 2001, s. 130; VÁVRA 1888, s. 168.

⁸⁰ HOFFMANN 1978, s. 64.

⁸¹ PETR 2001, s. 130.

⁸² HOFFMANN 1978, s. 71.

8^r ([P]řid', *Vykupiteli lidský*), 33^r ([N]astal nám den veselý, z rodu), 157^r ([B]ože věčný, bud' pomocný), 193^r ([M]nohú slavností dnes tě lidé), 199^r ([P]řipravme se ku přijetí Ducha svatého), 203^r ([O] Trojici Svaté sluší takú vieru vyznávatí). První jmenovaná dochovaná iniciála má díky pokryté jednoduchým plošným a kresebným monochromním akantem, který vyběhá ve velmi zjednodušené podobě do bordury. Iniciála má jasně ohraničený obrys a je vložena do pravoúhlého rámu o velikosti 5 řádků s pozadím pokrytým dekorativní tapetou. Barevnost je omezená, jde o poměrně rustikální práci, která neumožňuje přesnější zařazení či dataci. Této podobě zřejmě odpovídaly všechny vyřiznuté iniciály. Iniciála na f. 375^r je ještě jednodušší, omezená na dvoubarevný kresebný akant bez rámu a pozadí. Kaligrafická černo-žlutá iniciála se nachází jen na f. 14^r. Písařské iniciály na počátcích strof jsou vesměs provedeny červeně. Na foliích vytvořených v pozdější fázi tvorby rukopisu a u pozdních přípisů je podoba úpravy a iniciálek odlišná.

Zdobené pásy nacházíme na foliích 8^r ("*Aj, Panna počne a porodí Syna K[r]ista*"), 33^r ("*Vá[no]ční na[stal], [...] Syn dán J[ežiš]*"), 98^r ("*Vyšel rozsévač rozsévat ce[...]*"), 157^r ("*Pane, poznal jsi vzkříšenie mé*"), 193^r ("*O vstúpenie Božiem na nebesa slavném*"), 199^r ("*Slavnosti Ducha svatého zpievanie toto*") a 203^r ("*Trie jsú, jenž svědectvie vydávajú na nebi: Otec slovo*").

Obr. 8: Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 98^r a 199^r; malířská výzdoba.

Datace

Z předchozího kodikologického rozboru vyplývá, že kancionál vznikl v prvních desetiletích 16. století, jak vyvodil ve své studii František Hoffmann,⁸³ podle přesnějšího určení filigránů nejspíše mezi lety 1513–1516. Přípis na f. 79^v, učiněný rukou Martina

⁸³ HOFFMANN 1978, s. 71.

bakaláře z Vyskytné ("*Skonána léta v^oxvii^o ten pátek před Všemi svatými [30. 10. 1517].*"), není s tímto zjištěním v rozporu, výše popsaná problematika umístění a doby pořízení složky s tímto přípisem navíc naznačuje, že hlavní fáze tvorby rukopisu tomuto datu předcházela a že přípis jako určitý "kolofón" skutečně pochází z období finalizování podoby rukopisu. Pokud se dříve složky užívaly samostatně, je možné, že období mezi vytvořením hlavní části rukopisu (která podle charakteru písma i úpravy zřejmě vznikla poměrně rychle) a finálními úpravami, zakončenými svázáním, bylo delší, než můžeme podle paralel s jinými rukopisy soudit. V dalším textu proto přepokládám vznik stěžejní části rukopisu mezi lety 1512, kdy Martin bakalář dokončil práci na graduálu, a 1517, kdy byl napsán datovaný přípis. Potvrzením tohoto časového zařazení je i shoda papíru se zmíněným kolínským opisem překladu *Knih distinkčních práva magdeburského*, dokončeným v roce 1516.

Tato datace zasazuje kancionál do doby před vniknutím Lutherova učení do českých zemí, což je velmi podstatné pro ocenění jeho obsahu i pro svědectví, které nám rukopis podává o podobě dobového utrakvismu. Jako nepřímé potvrzení datace můžeme v této souvislosti vnímat množství pozdějších škrtnů a přípisů, které již mohou být spojovány s luterskými vlivy či se situací na ně reagující. Dataci je možno pozitivně podpořit také pohledem na určení rukopisu a zdroje poznání jeho užívání a v neposlední řadě též bližším srovnáním zdrojů obsažených písní (to vše viz níže).

Provenience

Kolínský původ rukopisu je zřejmý díky identifikaci kolínského městského písaře Martina bakaláře z Vyskytné jako jednoho z hlavních písařů kancionálu. Potvrzuje jej též mezi pozdějšími autory přípisů podepsaný *Venceslaus Paczonius* (f. 96^v), který je taktéž skutečně v Kolíně doložen. Pekařskou rodinu Pacovských zde nalézáme od čtyřicátých let mezi vlastníky tří různých domů, Václav Pacovský konkrétně je v roce 1570 spojen s prodejem domu č. 31, jenž v letech 1541–1557 patřil jeho otci.⁸⁴

O Martinu bakaláři z Vyskytné máme v kolínských městských knihách zachovány velmi obsáhlé informace. V městské kanceláři v Kolíně je doložen již v roce 1498, kdy byl spolu se starším písařem Jakubem z Vrbice vyslán do Jihlavy.⁸⁵ S tímto svým předchůdcem ve vedení městské kanceláře měl úzký osobní vztah, který je potvrzen v Jakubových závětech. V nich je Martinovi odkázán dům a oceněna péče, kterou měl Martin bakalář o Jakuba

⁸⁴ VÁVRA 1888, s. 200, 222, 229.

⁸⁵ TOMASCHEK 1868, s. 290.

z Vrbsice až do jeho smrti v roce 1515.⁸⁶ Ve vedení kanceláře ho Martin bakalář vystřídal v roce 1511.⁸⁷ Kancelář měla vždy dva spolupracující písaře, jednoho staršího a jednoho mladšího.⁸⁸ Není jisté, kde získal Martin bakalář svůj univerzitní titul. Vávra sice uvádí, že zaměstnanci městské kanceláře byli absolventi pražského vysokého učení,⁸⁹ v dobových seznamech absolventů v *Liber decanorum* však Martin bakalář nebyl nalezen.⁹⁰ Otázkou je též jeho šlechtický původ (podle Vávry byl vladyka či stavu rytířského⁹¹), neboť ani hledání v genealogii Vyskytenských nepřineslo žádný výsledek.⁹² V každém případě patřil k zámožným občanům města, nejednou je v knihách smluv zaznamenán jako věřitel kolínských sousedů a pořizovatel či prodejce nemovitostí.⁹³ Působení v městské kanceláři zanechal koncem roku 1524, jako představitel města je však aktivní i nadále. V dubnu roku 1526 byl zvolen konšelem a roku 1527 primasem, kterým zůstal dva roky.⁹⁴ Vedle kancelářské činnosti a tvorby liturgických knih pořídil též opis překladu magdeburských práv a překlad čtyř privilegií, udělených Kolínu českými králi Václavem II., Janem Lucemburským, Václavem IV. a Vladislavem Jagellonským.⁹⁵ Zemřel před dubnem roku 1536.⁹⁶

Určení rukopisu

Kancionál je v literatuře většinou spojován s českým literátským bratrstvem, jehož existenci zároveň sám dokládá. Když se však podíváme konkrétněji na prameny, které nám o uživatelích a určení rukopisu svědčí, je situace poněkud méně jednoznačná.

Zikmund Winter uvádí Kolín jako první město, odkud máme zprávy o činnosti literátského bratrstva.⁹⁷ Jde však spíše o mariánské náboženské bratrstvo ("*Pruderschaft unserer liben Frauen*"), doložené po roce 1368, které konalo pobožnosti u (prozatímního?) hlavního oltáře (*summum altare*) v době přestavby chrámu sv. Bartoloměje, scházelo se zde

⁸⁶ PETR 1978, s. 128-129.

⁸⁷ Ibidem.

⁸⁸ Ibidem, s. 124-126.

⁸⁹ VÁVRA 1888, s. 168.

⁹⁰ *Liber decanorum* 1983.

⁹¹ VÁVRA 1888, s. 204, 111.

⁹² PETR 1978, s. 129.

⁹³ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum III*, 1511–1518), f. 117^r, 145^v, 165^r a Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum IV*, 1518–1528), f. 32^v, 35^r, 55^r, 59^r, 66^v, 68^v, 76^v, 128^r, 164^v, 167^v, 171^v, 172^v, 205^v.

⁹⁴ PETR 1978, s. 130.

⁹⁵ Ibidem, s. 130 a 122. Viz Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II F 3.

⁹⁶ Ibidem, s. 131.

⁹⁷ WINTER 1896, s. 945.

k bohoslužbám v hedvábných rouchách a shromažďovalo prostředky na dobudování chrámu. Pro oltář byla zřízena kaplanská nadace a bylo určeno, aby zde kněz každou sobotu při východu slunce zpíval a ostatní dny sloužil v tichosti mši svatou.⁹⁸ Vzhledem k tomu, že zmíněný oltář byl nadacemi obdarován také po celá 80. a 90. léta a ještě roku 1404 byl při něm kaplanem ustanoven kněz Šalamoun,⁹⁹ je zřejmé, že musel fungovat ještě po údajném datu vysvěcení nového chóru (viz níže). Také mariánskému bratrstvu byly finanční prostředky odkázány ještě v roce 1398.¹⁰⁰ Hana Pátková tímto rokem činnost bratrstva ohraničuje,¹⁰¹ a přestože mohlo působit ještě o něco déle, je skutečně nepravděpodobné, že by mělo přímou souvislost s budoucím bratrstvem kolínských literátů. O době vzniku literátského bratrstva v Kolíně se tak můžeme jen dohadovat. Snad šlo o konec 15. století, kdy máme o existenci těchto spolků u nás první pramenné doklady.¹⁰²

Spojení *Kolínského kancionálu* s literáty shledáváme také v jeho samotném obsahu, kde ve 2. a 3. sloce písně *Pane Bože nebeský, mocný a milosrdný* stojí psáno: "*Prosímet' tvé milosti nábožně a pokorně, kněžie, panny, vdovy i manželé, žáci, literátové, neračiž se hněvati.*"¹⁰³ Samotný obsah textu písně sice nemůžeme považovat pro situaci v Kolíně za zvlášť průkazný, neboť píseň mohla být opsána bez ohledu na místní situaci, první a téměř ojedinělý výskyt textu v pramenech nicméně snad přece jen umožňuje brát toto svědectví v úvahu.¹⁰⁴ Několik přímých zmínek o latinském a českém literátském bratrstvu je dále zaznamenáno v materiálech z druhé poloviny 16. století,¹⁰⁵ snad požár roku 1634 zavinil, že kompletnější zápisy ze schůzí latinského a českého kůru a "kniha počtů" se nám dochovaly až z let 1634–1673 a 1758–1785.¹⁰⁶

Zajímavější údaje o původních uživatelích rukopisu nám skýtá samotný chrám sv. Bartoloměje. Jeho stavba byla započata v 60. letech 13. století z podnětu krále Přemysla Otakara II., pravděpodobně na místě staršího kostela. Štíhlé osmiboké věže po stranách západního průčelí byly dokončeny kolem roku 1300. V roce 1349 však kostel těžce poškodil velký požár, který zachvátil celé město. Císař Karel IV. povolal k obnově chrámu dvorního architekta Petra Parlěře, jenž v roce 1360 zahájil na místě původního presbytáře výstavbu

⁹⁸ VÁVRA 1888, s. 48-49; KONRÁD 1893, s. 112-113; SCHNEIDER 1947, s. 110.

⁹⁹ VÁVRA 1888, s. 49.

¹⁰⁰ SCHNEIDER 1947, s. 110.

¹⁰¹ PÁTKOVÁ 2000, s. 115.

¹⁰² Ibidem, s. 36.

¹⁰³ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 263^v-264^v.

¹⁰⁴ Jediným dalším známým výskytem tohoto textu je opis v pozdějším kancionálu Havlíčkův Brod, Okresní vlastivědné muzeum, rkp. SK 2/49 př. č. 847/69, který je podle mnoha indicií s *Kolínským kancionálem* v mimořádné míře spřízněn.

¹⁰⁵ VÁVRA 1888, s. 193; SCHNEIDER 1947, s. 111.

¹⁰⁶ HINEROVÁ 2001, s. 59-60.

nového katedrálního chóru. Nová stavba byla podle ne zcela spolehlivého zdroje vysvěcena roku 1378,¹⁰⁷ úpravy však jistě trvaly dále. Parlěrovým záměrem byla přestavba celého chrámu, dokončen zůstal však jen vysoký chór s ochozem a věncem šesti kaplí.¹⁰⁸

Západní část původního raně gotického trojlodí chrámu sv. Bartoloměje vyplňuje raně gotická kruchta, jež je spolu s průčelními věžemi podpírána dvěma mohutnými pilíři¹⁰⁹ a zjevně je zapojena do původního celku stavby. Její užití pro liturgickou hudbu může tedy sahát až do 13. století. O varhanách na velké kruchtě se dozvídáme teprve v roce 1607, kdy byly za 40 kop grošů opraveny německým varhanářem Linhartem.¹¹⁰ Vávra však s odkazem na městskou knihu z let 1376–1401 uvádí, že roku 1395 postavil varhanář Pavel "v *novém kůru farního kostela*" nové varhany, které zřejmě zaplatilo zmiňované mariánské bratrstvo.¹¹¹ Zprávy o existenci dřevěné kruchty s malými varhanami umístěné v jižní části chórového ochozu u krajní kaple skutečně máme, Kamarýt klade ovšem její původ do 16. století.¹¹² Uvážíme-li zmínku o nových varhanách, je možné, že kruchta byla vystavěna již po dokončení nového Parlěrova chóru (viz spojení "*nový kůr*"), což by odpovídalo zmíněné době před rokem 1395. Nacházela se zde až do roku 1796, kdy po zrušení literátských bratrstev došlo k ničivému požáru, kterému kruchta i varhany podlely a již nebyly obnoveny.¹¹³ Jednoznačným, pro nás velmi důležitým dokladem její existence však zůstává pozdně gotické okno, které bylo prolomeno v roce 1525 ve stěně nad obloukem spojujícím jižní loď s ochozem,¹¹⁴ a to z důvodu lepší slyšitelnosti mezi velkou kruchtou a kruchtou chórovou.

Zajímavým faktem je, že kaple, u níž byla kruchta postavena, byla pod patronátem literátského bratrstva. Vávra uvádí tuto skutečnost sice až v souvislosti s dobou kolem roku 1600, ale spjatost kruchty s kaplí je natolik nápadná, že se snad můžeme dohadovat o její literátské správě již dříve. Chórová kruchta tedy mohla zároveň sloužit pro soukromé mše v kapli. Nejasnosti však panují kolem toho, zda kapli obhospodařovalo české nebo latinské literátské bratrstvo.¹¹⁵ V době ustavování těchto laických sborů však zde nemusel být rozpor, neboť čeští literáti mohli nejprve působit v rámci bratrstva latinského.

¹⁰⁷ KAMARÝT 1988, s. 12.

¹⁰⁸ Historie a popis chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně viz KAMARÝT 1988; RIŠLINK 2007.

¹⁰⁹ KAMARÝT 1988, s. 6; RIŠLINK 2007, s. 22.

¹¹⁰ VÁVRA 1888, s. 188.

¹¹¹ Ibidem, s. 49.

¹¹² KAMARÝT 1988, s. 28, bohužel bez udání pramene.

¹¹³ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber memorabilium*, 1501–1821), f. 109^f-110^f; viz KAMARÝT 1988, s. 279-280.

¹¹⁴ Ibidem. Na protilehlé straně se ve stěně nad obloukem okno nenachází.

¹¹⁵ VÁVRA 1888, s. 188 mluví o literátech latinských; KAMARÝT 1988, s. 28 o literátech českých.

Raná fáze existence literátské organizace v Kolíně zůstává zatím utajena, i samotný termín literáti je zde přisuzován jen analogicky. Plátce za graduál zahrnuje kupříkladu Martin bakalář ve svém zápisu pod pojem "*páni*", o literátech zde není řeč. Přitom je možné, že Martin sám byl jako vzdělaný občan a písař města členem (latinského) literátského bratrstva, doklady o tom však bohužel nemáme. Předpoklad činnosti literátského bratrstva proto musíme odvozovat pouze od samotné povahy *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*, která dle Horynovy typologie odpovídá charakteru literátských zpěvníků, není zde však vyloučeno ani použití žáky.¹¹⁶ Latinští literáti užívali v Čechách od počátku 16. století západní kruchty, které byly často z tohoto důvodu nově stavěny.¹¹⁷ Existenci českých literátů lze pak odvozovat jen díky českému jazyku a obdobným způsobem určené povaze *Kolínského kancionálu* (také zde musíme počítat s použitím žáky – viz níže) a díky doložené potřebě propojit – neboli užívat zároveň – obě kruchty. Otázkou zůstává, zda byla dřevěná kruchta určena přímo pro české literáty, či zda sloužila již dříve k latinskému provozu. Vzhledem k naznačené možnosti jejího vzniku koncem 14. století rozhodně nemůžeme dřívější provoz vyloučit.

Shrneme-li poznatky poukazující k určení *Kolínského kancionálu*, vidíme, že v chrámu existovaly nejpozději ve 20. letech 16. století dvě kruchty, které bylo nutno v roce 1525 zvukově propojit. Nakolik byla i po proražení okna možná komunikace mezi kruchtami, rozdělenými velkou vzdáleností a čtyřmi masivními sloupy, se můžeme jen dohadovat. Předpokládáme-li, že český zpěv se při bohoslužbách linul z chórové kruchty, je nasnadě, že vznik okna měl především velký význam pro vedení zpěvu lidu, shromážděného v lodi. Literáti či žáci na chórové kruchtě se mohli zpěvem z *Kolínského kancionálu* podílet na bohoslužbách u hlavního oltáře či na soukromých bohoslužbách u oltáře v kapli a doplňovat zpěváky na velké kruchtě, rozhodně pak vést písně, k nimž se připojovalo shromáždění. Podle Vávry zpívaly oba literátské sbory střídavě při ranních i nešporních bohoslužbách ve svátky i všední dny.¹¹⁸ Horyna však právě tyto povinnosti obecně přisuzuje školám a literáty spojuje převážně jen se zpěvem nedělních a svátečních matur a rorátů.¹¹⁹ To už se ovšem dotýkáme obsahu kancionálu, který bude rozebrán v následující kapitole.

Jak už bylo naznačeno, druhým významným uživatelem kancionálu byla škola, o níž máme v Kolíně první zprávu z roku 1345.¹²⁰ Důležitým dokladem pro její činnost

¹¹⁶ HORYNA 2006, s. 121-122.

¹¹⁷ Ibidem, s. 274.

¹¹⁸ VÁVRA 1888, s. 193.

¹¹⁹ HORYNA 2006, s. 121-122.

¹²⁰ SCHNEIDER 1947, s. 11; RIŠLINK 2007, s. 57.

v jagellonském období je zmínka z roku 1496, kde je škola poprvé spojena s liturgickým provozem v chrámu sv. Bartoloměje. Dozvídáme se, že vzhledem k "*časům drahoty*" se umenšuje počet žáků i četnost zpěvu při mších. Proto se konšelé a starší usnesli "*společně jednosvorně, aby páni žákuom vydávali každé suché dni 1 kopu grošů míšeňských a nemohlo-li by to vystačiti, že peticie u kostela má činěna býti*", s přáním, aby se služba Boží "*neumenšovala*".¹²¹ Konkrétní povinnosti žáků se nám nedochovaly, dozvídáme se jen souhrnně o povinnosti zpívat při bohoslužbách. O počtu žáků v kolínské škole máme informace až z druhé poloviny 16. století, kdy kolísal mezi 5 až 20 žáky,¹²² průměrně však šlo o 13 žáků, což téměř přesně odpovídá počtu choralistů, považovanému dobově za ideální.¹²³ Pravděpodobně byl podobný počet žáků udržován i v první polovině 16. století.

Budova staré farní školy, jež byla užívána do roku 1600, stála v těsné blízkosti západního průčelí chrámu sv. Bartoloměje. Jednou z obvodových zdí byla zabudována do raně gotické městské hradby s baštou z druhé poloviny 13. století.¹²⁴ Veškeré pravomoci svázané se školou si ponechávala městská správa. Učitelé (rektor a kantor) se rekrutovali z řad absolventů pražské univerzity, nicméně i oni byli oficiálně dosazováni městem.¹²⁵ O osobě kolínského kantora si z dochovaných pramenů můžeme pro dobu kolem roku 1517 udělat konkrétnější představu. Mezi lety 1516–1544 totiž několikrát najdeme Vávru či Vavřince kantora mezi pořizovateli nemovitostí. Patřil tedy k bohatým měšťanům, což pro povolání kantora nebylo příliš typické. Již v roce 1513 se dokonce stal konšelem.¹²⁶ Přestože po určité době šlo při označení "kantor" už jistě pouze o přídomek (např. v roce 1541 známe též Vaňka kantora¹²⁷), je zřejmé, že sféry školy, chrámu, městské správy i literátských bratrstev byly personálně úzce provázané. Podobně spojených funkcí je možno v souvislosti s liturgickým provozem v Kolíně najít dostatek i v pramenech ze 2. poloviny 16. století.¹²⁸ Ostatně již Zikmund Winter uvádí, že školní kantor řídil někdy literátský kůr (zvláště kůr český) a literáti měli proto v městské radě vliv na obsazování kantorských míst.¹²⁹

¹²¹ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Manuál Jakuba z Vrbice*, 1494–1501), f. 51^v; viz VÁVRA 1888, s. 107; SCHNEIDER 1947, s. 12.

¹²² WINTER 1901, s. 782.

¹²³ HORYNA 1984, s. 276.

¹²⁴ RIŠLINK 2007, s. 57.

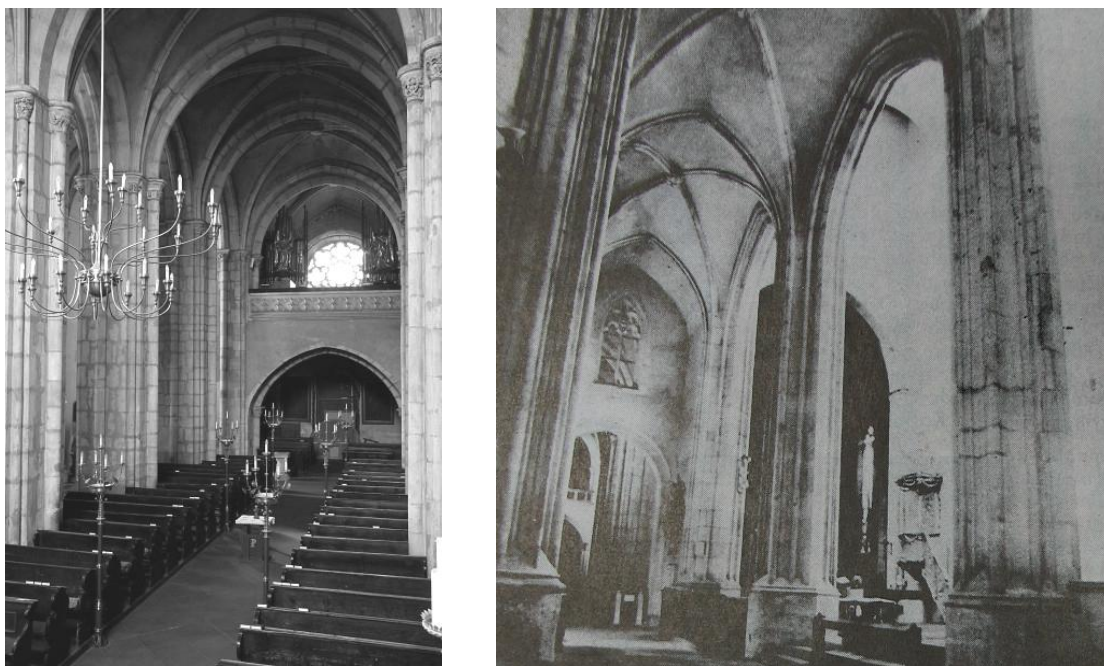
¹²⁵ SCHNEIDER 1947, s. 11-12.

¹²⁶ VÁVRA 1888, s. 94, 117, 120, 208, 219.

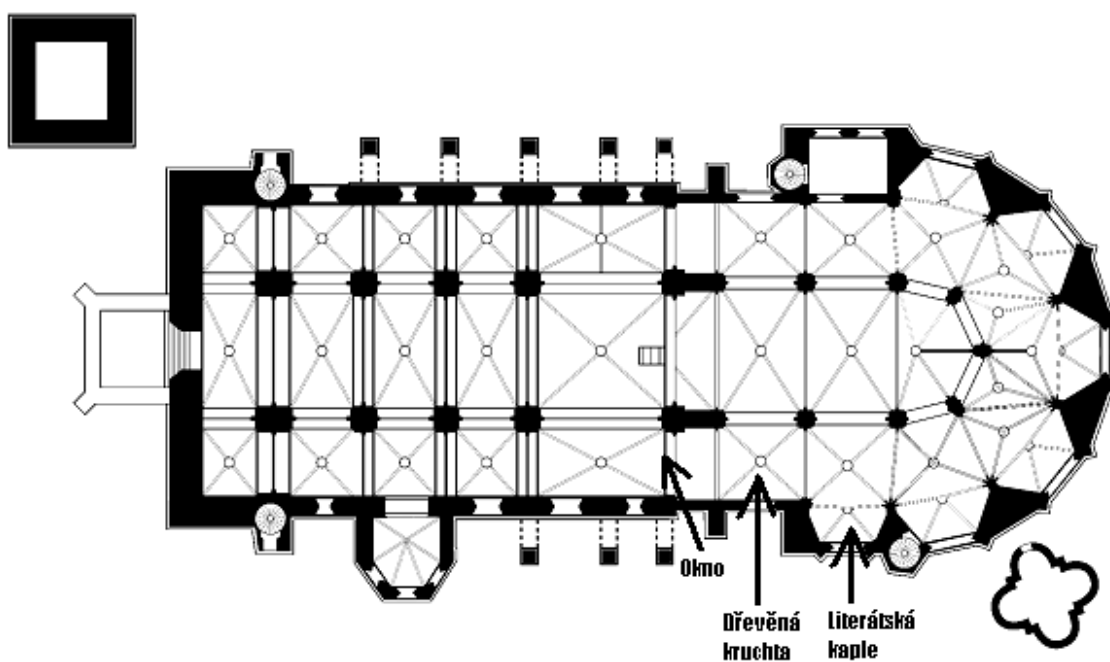
¹²⁷ Ibidem, s. 218.

¹²⁸ Například již dříve uvedený antifonář Národního muzea XII A 22 má na přičestí mezi zaznamenanými kostelníky (opatovníky kostelního jmění) uvedeného kantora Matyáše Volyňského, snad Matouše Volyňského z Vladoře, bývalého primátora a královského rychtáře, který se oženil s vdovou po Martinu bakaláři z Vyskytné. Martinova dcera (a tedy Matoušova pastorní dcera) Magdalena se provdala za Jiříka Pachtu, kantora, konšela, primátora, školního dozorce a člena latinských literátů. Viz SCHNEIDER 1947, s. 112; VÁVRA 1888, s. 232-233.

¹²⁹ WINTER 1896, s. 958, 972.

Obr. 9: Pohled na střední část kruchty v západní části chrámu (foto Tomáš Adánek, <http://bartolomej-kolin.cz/cz>, vyhledáno 28. 9. 2009) a část jižního ochozu presbytáře, kde byla dřevěná kruchta přiléhající k oknu probouranému v roce 1525 nad průchodem z jižní lodi (foto Ladislav Kamarýt, viz KAMARÝT 1988, s. 28).

Obr. 10: Půdorys chrámu sv. Bartoloměje s vyznačením umístění dřevěné kruchty a literátské kaple v jižní části Parlěřova ochozu.

Také *Kolínský kancionál* je podle mého názoru ukázkou spolupráce mezi školou a literáty. Vedle nepřímého svědectví v textu dříve zmíněné písně máme totiž pro užívání žáky v kancionálu i přímé doklady. Jednou z poněkud pozdějších rukou je *in margine* f. 18^f připsáno: "*Mentiris žáčků· verte folium et canta· ++ sub hoc signo*" ["Klameš žáčků..."].¹³⁰ Tento zvláštní přípis, jenž bude ještě níže analyzován, dokazuje úzký vztah textu příslušné písně a potažmo i celého kancionálu se školním prostředím.

Obr. 11: Chrám sv. Bartoloměje v Kolíně mezi lety 1910–1912 (po historizujících úpravách). V popředí stará farní škola s původní baštou v hradební zdi (foto Jan Kubrt, <http://bartolomej-kolin.cz/cz>, vyhledáno 28. 9. 2009).

Stěžejním repertoárem školy byly však zřejmě mešní a hodinkové chorální zpěvy¹³¹ obsažené ve dvoudílném antifonáři ze sedmdesátých let 15. století¹³² a v o něco starším graduálu.¹³³ "Nový" *Graduál Martina bakaláře z Vyskytné*¹³⁴ je – jak již bylo řečeno – spíše literátského charakteru. Už tím, že se užíval zároveň se starším graduálem, je dán jeho "doplňující" charakter, navíc obsahuje jednohlasé písně a archaické vícehlasé skladby, které patří k typicky literátskému repertoáru.¹³⁵ Přesnější rozbor vztahu těchto pramenů však vyžaduje samostatnou studii. Česká liturgie (jak ji obsahuje *Kolínský kancionál*) náleží snad jakožto alternativa liturgie latinské taktéž k povinnostem školy, jak o tom mezi jinými

¹³⁰ Nikoli "*Menších žáčků verte folium et canta sub a signo*", jak mylně uvádí VELETA 1974, s. 27. Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 18^f.

¹³¹ HORYNA 1984, s. 277.

¹³² Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII A 21; Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII A 22.

¹³³ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII A 25.

¹³⁴ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XIII A 2.

¹³⁵ HORYNA 2006, s. 121-122.

prameny svědčí například *Agenda česká* z roku 1581,¹³⁶ která mluví vždy o zpěvu žáků a jejich pomocníků, o literátech se nezmiňuje. Dokladem téhož jsou i přípisky v dalším z nejstarších českojazyčných pramenů s mešními zpěvy, v tzv. *Krolmusově graduálu*¹³⁷ z konce 20. let 16. století, které podobně jako v případě *Kolínského kancionálu* přímo svědčí o spjatosti se školní výukou.¹³⁸

Na závěr úvah o uživatelích *Kolínského kancionálu* a hudebním provozu v kolínské farnosti nutno pro úplnost dodat, že při chrámu sv. Bartoloměje byl zaměstnán též varhaník (o existenci varhan na obou kruchtách již byla řeč) a zvoník.¹³⁹ Mezi městské zaměstnance patřili i trubači, kteří troubili z dřevěného mostu, jenž spojoval nad západním průčelím chrámu od konce 15. století do požáru v roce 1796 nejvyšší podlaží obou osmibokých věží.¹⁴⁰

¹³⁶ *Agenda česká, to jest spis o ceremoních a pořádcích církevních*, Lipsko 1581; viz *Knihopis*, č. 79.

¹³⁷ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. IV B 9; viz BARTOŠ 1927, č. 965.

¹³⁸ ŽŮREK 2010.

¹³⁹ VÁVRA 1888, s. 191.

¹⁴⁰ PETR 1978, s. 150-151; RIŠLINK 2007, s. 11.

III. Repertoár pramene

Obsah a jeho liturgická funkce

Jak již bylo naznačeno, *Kolínský kancionál* představuje z hlediska typu liturgické knihy spíše kancionál–usuál, neboť obsahuje kromě velkého množství písní také rozmanité zpěvy liturgické. V tom se podobá například bratrským zpěvníkům nebo i jemu blízkému tisku z roku 1522, známému jako *kancionál Miřinského*. Již na začátek kapitoly o obsahu pramene a jeho liturgickém zařazení chci proto naznačit, že české písně a liturgické zpěvy se zřejmě zapojovaly do specifické podoby liturgie, v níž už ve druhém desetiletí 16. století krystalizovaly rysy připisované až luterskému pojetí bohoslužby či zmiňované spíše v souvislosti s Jednotou bratrskou. Uvažování o těchto skutečnostech je dosud v zárodku a vynutí si ještě mnohá upřesnění a redukce, vychází však přímo ze svědectví pramenů a jako červená nit se bude vinout následujícím textem.

Kolínský kancionál obsahuje podle mého soupisu¹⁴¹ celkem 347 položek,¹⁴² z toho 324 původně zapsaných zpěvů, na něž se budu nadále zaměřovat. Převážnou většinu mezi nimi tvoří písně, u nichž můžeme často spatřovat různé skryté i zjevné liturgické funkce: Je zde 255 písní k jednotlivým částem temporálu a sanktorálu a písní obecných, 2 písně na *Otče náš* připojující *Ave, Maria*, 1 samostatná píseň na *Otče náš* a 1 píseň na *Ave, Maria*, 4 písňová *Creda* a 1 píseň začínající doxologií. Navíc i u některých písní temporálu či písní obecných nás rubriky informují o jejich konkrétní liturgické funkci, jak bude popsáno níže.

Chorální liturgické zpěvy jsou v *Kolínském kancionálu* zařazeny jednak v závěrečném samostatném oddílu votivních mší na jednotlivé dny v týdnu¹⁴³ (složky 36–38, f. 375nn.), nalezneme je však i roztroušeny mezi písněmi temporálu a zejména pak v závěrečných třech písňových složkách (33–35, f. 345nn.), jejichž obsah lze označit jako "additamenta". Zde je nutno upozornit, že liturgické kusy jsou plynule včleněny do celku kancionálu a jsou zapsány stejnými hlavními písaři A a B jako zbytek rukopisu. Nejde tedy o dodatečně či náhodně přidané položky, přestože rejstřík tyto zpěvy, jak již bylo řečeno, vesměs vynechává

¹⁴¹ Celkový soupis repertoáru viz příloha.

¹⁴² Obsahem *Kolínského kancionálu* se poměrně podrobně zabývala GEMSOVÁ 1997. Některá zjištění uvedená zde či v databázi *Melodiarium* není již proto nutno opakovat (celkový seznam latinských, zejména písňových předloh, tabulky s počty konkordujících zpěvů z příbuzných tisků a rukopisů v jednotlivých oddílech ap.), v jiných oblastech je však nutné upřesnění či opravení. Autorka dochází k celkovému počtu 353 položek, což je způsobeno samostatným počítáním jednotlivých částí písně *Kristuov život znamenajme* a dvou částí písně *Králi věkuov vzdejmež dikuov* a naopak opomenutím celkem šesti písní a chorálních zpěvů.

¹⁴³ Toto zjištění viz ŽŮREK 2010.

a zahrnuje jen ty z nich, které byly zřejmě liturgicky spojovány s písněmi (viz níže). Celkově můžeme v *Kolínském kancionálu* napočítat 60 chorálních liturgických zpěvů, tedy 17 hymnů (těch hymnových nápěvů, u nichž je text převodem latinské předlohy), 6 tropovaných *Kyrie*, 3 *Gloria* (z nich 1 tropované), 4 zpěvy *Sanctus* (z nich 3 tropovaná včetně jednoho s tropovaným *Osanna*), 1 tropované *Agnus*, 6 introitů, 2 graduale, 5 *Alleluia*, 10 sekvencí (přičemž sekvence *Stáše Matka žalostivá* se vyskytuje jak mezi písněmi temporálu, tak v rámci votivní mše), 2 offertoria (z toho 1 tropované), 3 responsoria a dialogické pasáže preface. Celkový soupis původně zapsaných zpěvů s tradičními liturgickými texty či jejich parafrázemi (včetně některých s písňovými melodiemi) je následující:

Hymnus	Přid', Vykupiteli lidský (f. 8 ^f -8 ^v) Od východu slunce našeho sebrání (f. 55 ^f -55 ^v) Dnové rozpuštění pomíjejí (f. 100 ^f -100 ^v) Dobrým příkladem jsúc naučeni (f. 106 ^v -107 ^v) Duchem svatým sme naučeni (f. 110 ^f -111 ^f) Ježíši, posvětiteli dní čtyrydceťi (f. 113 ^f -113 ^v) Jakžto noc tmami obsazena (f. 115 ^v -116 ^f) Uslyš, milostný Stvořiteli (f. 116 ^f -116 ^v) Kriste, jenž si světlo i také dnem nazván (f. 117 ^v -118 ^f) Kriste, jenž si světlo i den všeho světa (f. 118 ^v -119 ^f) Korúhve Krále věčného (f. 136 ^v -137 ^v) Zpievaj, jazyk, přeslavného boje (f. 138 ^f -139 ^f) Kriste Králi, Stvořiteli (f. 153 ^f -154 ^v) Ó spasitedlná oběťi (f. 222 ^v -223 ^v) Ó světlo, Trojice Svatá (f. 332 ^v) Město to blahoslavené, Jeruzalém (f. 343 ^v -344 ^v) Přidiž, Stvořiteli, Duše svatý (f. 367 ^f -367 ^v)	Veni, Redemptor gentium A solis ortu cardine Dies absoluti praeterunt Ex more docti mistico Ex more docti mistico Iesu, quadragenarie Ut nox tenebris obsita Audi, benigne Conditor Christe, qui lux es et dies Christe, qui lux es et dies Vexilla Regis prodeunt Pange, lingua, gloriosi Rex Christe, Factor O salutaris hostia O lux, Beata Trinitas Urbs beata Hierusalem Veni, Creator Spiritus Deus Pater misericordie Angelorum Domina Magne Deus Clementissime summe Rex Immense Conditor poli Omnipotentissime Adonay Et in terra (Missa Lux et origo) Et in terra Gloria Patri et Filio
Kyrie	Bože věčný, buď pomocný (f. 157 ^f -157 ^v) Hospodine, Pane všemohúci (f. 346 ^v -348 ^v) Pane Bože, tys přikázal (f. 360 ^f -360 ^v) Hospodine všemohúci, pro tvé milosrdenstvie (f. 396 ^f -396 ^v) Hospodine všemohúci, smiluj se (f. 397 ^f) Hospodine, Pane náš, jenž jsi pro nás stvořil (f. 400 ^v -401 ^v)	Deus Pater misericordie Angelorum Domina Magne Deus Clementissime summe Rex Immense Conditor poli Omnipotentissime Adonay Et in terra (Missa Lux et origo) Et in terra Gloria Patri et Filio
Gloria	A na zemi pokoj lidem dobré vuole (f. 189 ^f -190 ^f) A na zemi pokoj věrným lidem (f. 396 ^v) Chvála na výsosti (f. 397 ^f -400 ^v)	Et in terra (Missa Lux et origo) Et in terra Gloria Patri et Filio
Credo (ca)	Věřím v Boha Otce, všeho Stvořitele (f. 228 ^v -229 ^f) Věřím v Boha jednoho (f. 230 ^v -232 ^v) Věřmež v Boha jednoho (f. 240 ^v -241 ^f) Všickni ze všeho srdce věřmež (f. 345 ^f -346 ^v)	
Sanctus	Svatý Bože, Otče všemohúci (f. 360 ^v -361 ^v) Otče Bože, Stvořiteli / Milostivý Spasiteli (f. 401 ^v -403 ^f) Otče Bože, Stvořiteli nebe (f. 404 ^f -405 ^f) Stvořiteli, Otče svatý (f. 405 ^f -406 ^f)	Sanctus Salve, Mater / Angeli et archangeli O Maria, tu cum Agno Sanctus ("scolasticum") Agnus Dei
Agnus Dei	Beránku Boží Jezu Krista (f. 403 ^v -404 ^f)	Agnus Dei
Introitus	Požehnaná buď velebná, cti, chvály hodná (f. 375 ^f -375 ^v) Chvaltež Hospodina, všickni anjelé jeho (f. 378 ^v) Duch Boží, Bohu Otci i Synu rovný (f. 381 ^v -382 ^v) Pán Buoh, jehož chválé v nebi anjelé (f. 384 ^f -384 ^v) My zajisté, jenž jsme vykúpeni (f. 388 ^f -389 ^f) Zdráva, Rodičko Svatá, porodilas těhotná (f. 392 ^v -393 ^f)	Benedicta sit, Sancta Trinitas Benedicte Domino, omnes Spiritus Domini replevit Cibavit eos ex adipe frumenti Nos autem gloriar Salve, Sancta Parens Christus factus est Benedicta et venerabilis es
Graduale	Kristus, Syn Boží milý (f. 389 ^f -390 ^f) Blahoslavená nad jiné sama (f. 393 ^f -394 ^f)	

Alleluia	Požehnaný jsi, Pane panujícíech (f. 375 ^v -376 ^v) Ježíši, Králi anjelský (f. 378 ^v -379 ^v) Zavítaj, Utěšiteli věrných (f. 382 ^v -383 ^f) Tělo mé právě jest pokrm (f. 385 ^f -385 ^v) Vyvolená a nad jiné zvolená (f. 394 ^f -395 ^f)	Benedictus es, Adonay Concussum est mare Veni, sancte Spiritus Caro mea vere est cibus Egregia sponsa Christi
Sekvence	Stáše Matka žalostivá (f. 134 ^v -135 ^v a 390 ^f -391 ^f) Nuž, velikonoční chválu, křesťané (f. 185 ^f -186 ^v) Bohu Otci i Synu i milému Duchu (f. 186 ^v -189 ^f) Navštěv nás, Duše svatý (f. 201 ^f -201 ^v) Požehnaná, vždycky Svatá buď, Trojice (f. 376 ^v -378 ^v) Svrchní Králi archanjelský (f. 379 ^v -381 ^v) Zavítaj, Duše svatý (f. 383 ^f -384 ^f) Abychom hodně pamatovali (f. 385 ^v -387 ^v) Slovo dobré a lahodné (f. 395 ^f -396 ^f)	Stabat Mater dolorosa Victimae paschali laudes Congaudent angelorum Veni, sancte Spiritus Benedicta, semper Sancta Summi Regis archangele Veni, sancte Spiritus
Offertorium	Kněži věrní, jenž jsú / Budiž pozdraveno (f. 387 ^v -388 ^f) Rozpomeň se, jednorozený Synu Boží (f. 391 ^f -392 ^v)	Verbum bonum et suave Sacerdotes incensum / Ave, salus Recordare, Iesu Christe
Responsorium	Temnosti staly jsú se po všeliké zemi (f. 190 ^f -191 ^v) A opona chrámová roztrhla se jest (f. 191 ^v) Předvěděv smrt svú, Pán Ježíš (f. 406 ^f -408 ^f)	Tenebrae factae sunt Velum templi scissum est Discubuit Iesus et discipuli
Preface	Pán Buoh buď s vámi Vzhuoru srdce Díky Bohu vzdávejme (f. 2 ^f)	Dominus vobiscum Sursum corda Gratias agamus
Otče náš (ca)	Stvořiteli, Otče všie dobrotivosti (f. 227 ^f -228 ^v) Smrt se blíží každému / Zdráva, Panno Maria (f. 229 ^f -230 ^v) Otče náš všemohúcí / Zdráva, plná milosti (f. 239 ^f -240 ^v)	
Ave, Maria (ca)	Zdráva, jenž si pozdravena (f. 348 ^v -349 ^v)	

Kancionál je řazen podle církevního roku, přičemž k písním pro jednotlivá období se připojují hymny, sekvence a výjimečně též zpěvy *Kyrie*, *Gloria* či responsoria. Adventní, vánoční a postní oddíl (v rámci nějž lze vyčlenit též oddíl předpostní a oddíl se zpěvy Svatého týdne), stejně jako oddíl velikonoční, o Nanebevstoupení, svatodušní a trojiční jsou započaty iluminovanou iniciálou a tvoří ucelený cyklus temporálu. Následuje oddíl písní o svátosti Těla a Krve Kristovy, který sloužil zjevně jak ke svátku Těla a Krve Páně, tak jako zásobárna písní pro celou eucharistickou část mše i jiné příležitosti uctívání svátosti oltářní či vyjadřování stěžejní utrakvistické nauky o přijímání podobojí. Další velká skupina písní je na f. 239^f označena jako "*Piesně obecní*", k tomuto oddílu patří nicméně již i předchozí 23. složka (f. 227^{nn.}), která byla zřejmě předřazena poněkud později. Jde o oddíl písní náležejících liturgickému mezidobí a vázaných na jednotlivá věroučná témata. V úvodu jsou zařazena písňová *Creda*, písňe na *Otče náš*, *Ave, Maria* a *Desatero* a následují písňe nadepsané "*O protivenství*", "*O zjevení svatého Jana*", "*O duchovní radosti a utěšení*", "*O Trojici Svaté i o svatých*", "*O Antikristových oslepeních*", "*O strašné smrti*", "*O dietkách*", "*O milování*", "*O lidech bludných*", "*O ukročení ran Božích*", "*O pěti bolestech*", "*O přijímání posvátném podobojí*", "*O nebezpečstvích*", "*O sedmi sloviech Páně na kříži*", "*O anjelech*",

"O Božiech príkazani" a "O duchovnie dvanásteré zbroji",¹⁴⁴ k nimž se pojí ještě další písně věroučného charakteru s obecnými nadpisy jako "Věrná pieseň"¹⁴⁵ a podobně.

Od f. 333^r nalézáme oddíl písní k sanktorálu, který sice není uvozen rubrikou, ale jelikož v tomto místě dnes chybí nejméně 2 folia, je možné, že zde rubrika původně byla. Jde o písně ke svátkům Obrácení sv. Pavla, Navštívení Panny Marie, Mistra Jana Husa, sv. Marie Magdaleny, Nanebevzetí Panny Marie a Posvěcení chrámu. Následují přídávky (zmněné složky 33–35), kde kromě obecných písní opět nacházíme písňové *Credo* či zpěv *Ave, Maria*, ale také svatodušní hymnus, dvě tropovaná *Kyrie* a jeden zpěv *Sanctus*. Narozdíl od výše popsané skupiny písní věroučného charakteru jsou tu tedy shromážděny spíše zpěvy liturgické (jak napovídají i rubriky písní), a tak zde pravděpodobně nalézáme písňové *Credo* v odlišné funkci, než jaká náležela Vyznáním víry zapsaným dříve (viz níže).

Posledním oddílem *Kolínského kancionálu* je graduál se zpěvy propria k votivním mším pro jednotlivé dny týdne, se zpěvy ordinária mimo *Credo* a s připojeným responsoriem o Večeři Páně. Votivní mše jsou věnovány Sv. Trojici (pondělí), sv. andělům (úterý), sv. Duchu (středa), Božímu Tělu (čtvrtek), umučení Páně (pátek) a Panně Marii (sobota). Pouze introit a sekvence je předepsána pro všech šest dnů v týdnu, *Alleluia* chybí v postně laděném pátečním formuláři a je nahrazeno zpěvem graduale, v sobotu se graduale připojuje taktéž. Formuláře věnované Božímu Tělu a umučení Páně obsahují navíc také offertorium.

Do čela kancionálu byl umístěn rejstřík, na jehož přední nepopsané straně jsou rukou písaře A zaznamenané dialogy k prefaci. Obsah kancionálu s naznačením jednotlivých oddílů a přiřazením příslušných písařských rukou shrnuje následující přehled:

číslo	folio	incipit (původní / <i>pozdější</i> zápisy)	písař
[ADDITAMENTA]			
1.	1 ^v	<i>Klaníme se tobě, ukřižovaný</i> → <i>Pro vykúpení naše vydal Ježiš</i>	C
2.	2 ^r	Pán Buoh bud' s vámi → Díky Bohu vzdá[vejme]	A
3.	2 ^v 3 ^r -7 ^v	<i>Vlastnímu Synu svému neodpustil</i> → <i>Tvému jměnu modlíme se</i> [registrum]	H B
[CANTIONALE]			
[TEMPUS ADVENTUS]			
4.-30.	8 ^r -32 ^v	[P]řid', Vykupiteli lidský → Ke cti, k chvále Krista Krále [fragment]	A
[TEMPUS NATIVITATIS]			
31.-64.	33 ^r -69 ^r 69 ^v -70 ^r	[N]astal nám den veselý, z rodu → Svatých apoštoluo, Božích [vacuum]	A
65.-66.	70 ^v -72 ^r	<i>Radujme se, veselme se</i> → <i>A tak nám splněno</i>	F
67.	72 ^v -74 ^r 74 ^v -75 ^v	<i>Králi věkuov vzdejmež jemu</i> → <i>Veselte se, věrní, radujte se</i> [vacuum]	C

¹⁴⁴ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 243^vnn.

¹⁴⁵ Ibidem, f. 294^r, 295^v.

číslo	folio	incipit (původní / <i>pozdější</i> zápisy)	písař
[TEMPUS ADVENTUS, ADDITAMENTA]			
68.	76 ^f -76 ^v	[Ke cti, k chvále Krista Krále] /// pošle Panně dievce, jak sám [fragment]	A, B
69.-72.	76 ^v -86 ^v	Pán Ježíš milostivý pro svůj lid → V tento čas nebezpečný	A
73.	87 ^v -90 ^v	<i>Otce od věčnosti všemohúcího</i>	G
74.-77.	91 ^f -93 ^f	<i>Slovo na počátku u Boha → Korúhve Krále hotovy</i>	H
78.	93 ^v -96 ^v	<i>Otce všemohúcího, Stvořitele</i>	D
79.	97 ^f -97 ^v	<i>Díky již nyní vzdávejme</i>	C
[TEMPUS SEPTUAGESIMAE]			
80.-87.	98 ^f -106 ^v	Z výsosti na tento svět Otec → Ó Spasiteli Ježíši, kterýžs sám	A
[TEMPUS QUADRAGESIMAE]			
88.-103.	106 ^v -123 ^v	Dobrým příkladem jsúc naučeni → Bože Otče, všie si chvály hodný	A
[HEBDOMADA SANCTA]			
104.-126.	123 ^v -156 ^v	Umučenie našeho Pána milostného → Všeho světa Stvořiteli	A
[TEMPUS PASCHALE]			
127.-149.	157 ^f -186 ^v	[B]ože věčný, buď pomocný → Nuž, velikonoční chválu, křesťané	A
150.-151.	186 ^v -190 ^f	Bohu Otci i Synu i milému Duchu → A na zemi pokoj lidem dobré vuole	B
152.-153.	190 ^f -191 ^v	Temnosti staly jsú se po všeliké zemi → A opona chrámová roztrhla se	A
154.	192 ^f -192 ^v	<i>Ó předivné za nás a předrahé</i>	C
[IN ASCENSIONE DOMINI]			
155.-162.	193 ^f -198 ^v	[M]nohú slavností dnes tě lidé → Mocně Kristus v utěšení	B
[DOMINICA PENTECOSTES]			
163.-167.	199 ^f -202 ^v	[P]řipravme se ku přijetí Ducha svatého → Králi věkuov, Otče svatý	B
[SS. TRINITATIS]			
168.-170.	203 ^f -205 ^f	[O] Trojici Svaté sluší takú vieru vyznávatí → Zdrávas, Svatá Trojice	B
[DE CORPORE ET SANGUINE CHRISTI]			
171.-194.	205 ^f -226 ^v	Otče, Bože všemohúcí, jenž jsi nám dal → Časy svými jistými	B
[TEMPUS PER ANNUM = »PÍSNĚ OBECNÉ«]			
195.-280.	227 ^f -332 ^v	Stvořiteli, Otče všie dobrotivosti → Ó světlo, Trojice [fragment]	B
[DE SANCTIS]			
[IN CONVERSIONE S. PAULI]			
281.-282.	333 ^f -335 ^f	Pozorujte Šavla ukrutného → Nemuožem smyslem svým pochopiti	B
[IN VISITATIONE B. MARIAE VIRGINIS]			
283.	335 ^f -336 ^v	Ježíš Pán náš, Buoh mocný	B
[IOANNIS HUSSI]			
284.	336 ^v -338 ^v	Mnozít' jsú skládali, smrt Mistra	B
[S. MARIAE MAGDALENAE]			
285.-288.	338 ^v -343 ^f	Všeho světa Stvořitele pochvalmež → Pane Kriste, chvála tobě	B
[IN ASSUMPTIONE B. MARIAE VIRGINIS]			
289.	343 ^f -343 ^v	Ó přeslavná Matko Božie	B
[DEDICATIONIS ECCLESIAE]			
290.	343 ^v -344 ^v	Město to blahoslavené, Jeruzalém	B
[ADDITAMENTA]			
291.	345 ^f -346 ^v	Všickni ze všeho srdce věrmež	B
292.-307.	346 ^v -367 ^v	Hospodine, Pane všemohúcí → [P]řidiž, Stvořiteli, Duše svatý	A
308.-309.	367 ^v -369 ^v	<i>Slyšmež o víře obecné → Láska, grunt pravý, potřebná</i>	C
310.	370 ^f -370 ^v	<i>Ó daremné světské utěšení</i>	I
311.	371 ^f -371 ^v	<i>A na zemi budiž lidem pokoj</i>	C
312.-313.	371 ^v -373 ^f	<i>Kriste, pro naše spasení → Nebeský Pán at'by dokázal nám</i>	E
314.-316.	373 ^v -374 ^v	<i>Pane Kriste, Bože věčný a nebeský → K toběť my voláme, milosti žádáme</i>	J

číslo	folio	incipit (původní / pozdější zápisy)	písař
-------	-------	-------------------------------------	-------

[GRADUALE]

[PROPRIUM MISSAE: MISSAE VOTIVAE PER HEBDOMADAM]

[FERIA SECUNDA: DE SS. TRINITATE]

317.-319. 375^r-378^v **Požehnaná buď velebná → Požehnaná, vždycky Svátá buď, Trojice** B

[FERIA TERTIA: DE ANGELIS]

320.-322. 378^v-381^v **Chvaltež Hospodina, všickni anjelé → Svrchní Králi archanjelský** B

[FERIA QUARTA: DE S. SPIRITU]

323.-325. 381^v-384^r **Duch Boží, Bohu Otcí i Synu rovný → Zavítaj, Duše svatý** B

[FERIA QUINTA: DE CORPORE CHRISTI]

326.-329. 384^r-388^r **Pán Buoh, jehož chválé v nebi anjelé → Knězi věrní, jenž jsú zprávce** B

[FERIA SEXTA: DE PASSIONE DOMINI]

330.-333. 388^r-392^v **My, zajisté, jenž jsme vykúpeni → Rozpomeň se, jednorozený Synu** B

[SABBATO: DE B. MARIA VIRGINE]

334.-337. 392^v-396^r **Zdráva, Rodičko Svátá, porodilas těhotná → Slovo dobré a lahodné** B

[ORDINARIUM MISSAE: KYRIALE]

[KYRIE, GLORIA]

338.- 342. 396^r-401^v **Hospodine všemohúci, pro tvé → Hospodine, Pane náš, jenž jsi pro nás** B

[SANCTUS, AGNUS]

343.-346. 401^v-406^r **Otče Bože, Stvořiteli mocný → Stvořiteli, Otče svatý** B

[ADDITAMENTA]

347. 406^r-408^r **Předvěděv smrt svú, Pán Ježíš** B
408^v [vacuum]

Zaměříme-li se na obsah kancionálu z hlediska původu textů, je možno konstatovat, že ze souboru písní pochází 8 textů z doby předhusitské (3 %). Jde o písně známé již z rukopisu *Milíčových modliteb*¹⁴⁶ a z *Vyšebrodského sborníku* z roku 1410,¹⁴⁷ případně z rukopisu Národní knihovny I F 13.¹⁴⁸ Celkem 27 písňových textů (10,2 %) je husitského původu a nachází se v *Jistebnickém kancionálu*.¹⁴⁹ Píseň *Ját' jsem ovdovělá česká Koruna* je pak vzhledem ke svému obsahu zjevně příbuzná se známými skladbami *Budyšínského rukopisu*,¹⁵⁰ oproti Veletovu tvrzení¹⁵¹ však nejde přímo o verzi jedné ze zde obsažených satirických básní. Přes incipit podobný skladbě *Porok Koruny české (Já Koruna ovdovělá)* se jedná spíše o jakousi zkrácenou parafrázi *Žaloby Koruny české*, která se stejně jako píseň *Ját' jsem ovdovělá česká Koruna* obrací s nářkem k Bohu a zmiňuje přijímání podobojí. Právě v kontextu písní o přijímání je píseň *Ját' jsem ovdovělá česká Koruna* v kancionálu zařazena.

¹⁴⁶ Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XVII F 30; viz TRUHLÁŘ 1906, č. 260.

¹⁴⁷ Vyšší Brod, Knihovna Cisterciáckého kláštera, rkp. č. 42.

¹⁴⁸ Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. I F 13; viz TRUHLÁŘ 1905, č. 245.

¹⁴⁹ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II C 7; viz BARTOŠ 1926, č. 364.

¹⁵⁰ Bautzen, Stadtbibliothek, rkp 8° č. 4.

¹⁵¹ VELETA 1974, s. 13.

Každopádně je však tento text jedním z vysoce zajímavých dosud neprozkoumaných segmentů *Kolínského kancionálu*.

Mezi písněmi doby poděbradské a jagellonské lze odlišit 6 textů pocházejících podle Táborského edic¹⁵² od Václava Miřínského (2,3 %), dále 18 textů (6,8 %) bratrských autorů, kteří při kritickém posouzení údajů v Blahoslavově rejstříku skutečně působili před rokem 1517, a dalších 18 textů obsažených v prvním písňovém tisku z roku 1501. Většinu písní této doby, jejichž texty se vyskytují poprvé v *Jistebnickém graduálu*,¹⁵³ *Vyšehradském sborníku*,¹⁵⁴ *Roudnickém kancionálu*,¹⁵⁵ ve sbornících Národní knihovny X E 2 a XI E 2¹⁵⁶ či přímo v *Kolínském kancionálu*, však zatím nejsme schopni blíže zařadit. Jde o 145 písňových textů, tedy celých 54,9 % z celkových 264 písní. Několik akrostichů sice naznačuje jména autorů (2x Mathias, 2x Johannes (Sova?), 2x Vaněk a dále Matheus, O. Kavka a [Venceslaus] Slanensis Antikonis),¹⁵⁷ přesnější totožnost však zatím zůstává neznámá.¹⁵⁸ Významný podíl (16,3 %) tvoří mezi písněmi *Kolínského kancionálu* 43 unikátních textů. Kromě již zmíněné písně *Jáť jsem ovdovělá česká Koruna* jsou tu i další velmi zajímavé kusy, jež v sobě často nesou mnohé informace o dobové konfesionalitě. Nabízejí se samozřejmě úvahy o autorském podílu kolínských písařů či jiných tamních tvůrců na vzniku nejen textů unikátních, ale i těch, které se nacházejí v *Kolínském kancionálu* poprvé. Pro jakékoli atribuce však nemáme sebemenší oporu, všimnout si můžeme jen textů spojených s unikátně či poprvé doloženými melodiemi, které jsou navíc vnotovány celé (viz níže).

Pokusíme-li se rozebrat obdobným způsobem i původ textů chorálních zpěvů *Kolínského kancionálu*, dojdeme k poměrně zajímavým výsledkům. Text hymnu *Ó spasitedlná oběti* je snad již předhusitského původu, neboť se nachází ve zmiňovaném rukopisu Národní knihovny I F 13, pocházejícím z konce 14. století. Celkem 7 textů

¹⁵² MIŘÍNSKÝ, Václav: *Písně staré gruntovní a velmi utěšené*, Praha 1567; viz *Knihopis*, č. 5619; MIŘÍNSKÝ, Václav: *Písně Starého zákona*, Praha 1577; viz *Knihopis*, č. 5620; MIŘÍNSKÝ, Václav: *Písně na epistolý a na čtení*, s. l. 1590; viz *Knihopis*, č. 5616.

¹⁵³ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII F 14; viz BARTOŠ 1927, č. 3239.

¹⁵⁴ Praha, Národní archiv, rkp. 376.

¹⁵⁵ Litoměřice, Státní oblastní archiv, rkp. sine sign.

¹⁵⁶ Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. X E 2; viz TRUHLÁŘ 1906, č. 1903; PLOCEK 1973, č. 95; Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XI E 2; viz TRUHLÁŘ 1906, č. 2049; PLOCEK 1973, č. 106.

¹⁵⁷ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 42^v-43^v (*Majíc v srdci radost, utěšení*: MATHEUS), 170^r-171^v (*Vesel se této chvíle, lidské pokolenie*: WANKOWA), 193^r-193^v ([M]nohú slavností dnes tě lidé: [M]ATHYA[S]), 198^r-198^v (*Mocně Kristus v utěšení*: MATHYAS), 207^v-208^r (*Ježíši, náš Spasiteli, my tobě*: GOAANN), 280^v-282^v (*Ve jméno najvyššieho Otce*: W[...].JAW SLANENNYS ANTIKONIZ), 302^r-303^v (*Vieery na potvrzenie svého Spasitele*: WANKOWA), 311^v-312^v (*Ježíše, Božieho Syna každá, kteráž jest*: GOHANNAS SZOWA), 330^v-332^v (*Obrat' se na vse strany a viz*: O KAWKA).

¹⁵⁸ Jméno Venceslaus cantor Slanensis uvádí Josef Jireček v souvislosti s tiskem SOBĚSLAVSKÝ, Musophilus Jan: *Kancionál jednohlasý*, Praha, 1585; viz JIREČEK 1878, s. 10; *Knihopis*, č. 5981.

nacházíme již v *Jistebnickém kancionálu*,¹⁵⁹ což představuje 11,6 % z 60 chorálních zpěvů. Nesporný je tento původ u 1 sekvence, 4 hymnů a 1 offertoria. V posledně jmenovaném případě jde o svébytnou úpravu, která spočívá v novém otextování úvodního melismatu zpěvu *Kněžie obět Boží* a v zachování ostatních sylabičtějších částí, zejména tropu *Budiž pozdraveno, Tělo Kristovo*. Podobným způsobem je z hlediska textace melismat zacházeno i s dalšími zpěvy graduálu, které nacházíme v *Kolínském kancionálu* se zcela novým překladem. Poněkud sporná je vazba na *Jistebnický kancionál* u *Alleluia Tělo mé právě jest pokrm*. Úvodní melisma opět vyplňuje textový tropus a text verše je zcela nově, takřka sylabicky podložen pod část chorální melodie, navíc je k němu ještě přidán tropus *A toť jest tělo, kteréž z Panny narozeno*. Mezi liturgickými kusy, které pocházejí z *Jistebnického kancionálu*, lze uvést i písňové Vyznání víry *Věřmež v Boha jednoho*, které bylo zahrnuto mezi písňe.

Z dalších zpěvů, jež je možno přisoudit době jagellonské, nacházíme 3 sekvence a 1 hymnus (6,7 % všech chorálních zpěvů) v tisku z roku 1501 a můžeme u nich tedy počítat se vznikem v 15. století. Následujících 16 textů, které shledáváme v nejstarších graduálech Národního muzea V B 5 a IV B 9, v *Sedlčanském graduálu* M-4,¹⁶⁰ v bratrském *Rohově kancionálu*¹⁶¹ či v jiných kancionálech utrakvistické provenience pořízených do poloviny 16. století pak naznačuje, že ani na počátku 16. století nevládla latina docela a že již v předluterské době byly české zpěvy do jisté míry rozšířeny. Když navíc přičteme 21 dalších zpěvů *Kolínského kancionálu*, které mají konkordance v pozdějších pramenech, dostaneme 37 textů (62 %), které známe i z jiných záznamů a které svým vznikem spadají nejpozději do prvních dvou desetiletí 16. století. Zcela unikátních je v *Kolínském kancionálu* 10 textů liturgických zpěvů, což tvoří 16,7 % celku.

Při srovnání procentuálního vyjádření původu textů písni a chorálních zpěvů docházíme ke zjištění, že se výsledky s poměrně značnou přesností shodují, a to jak u počtu textů husitských, tak u počtu textů spojených s tiskem *Piesniček* z roku 1501 i u textů unikátních. Obdobný je i poměr textů spadajících do poděbradského či jagellonského období. Potvrzuje to tedy mou již dříve vyslovenou domněnku, že oproti starším předpokladům byl zřejmě vývoj české liturgie v určitých rysech srovnatelný s vývojem v oblasti písni. Výskyt

¹⁵⁹ Opravuji tak své dřívější tvrzení (viz BAŤOVÁ 2009, s. 39) a doplňuji zjištění Jiřího Žůrka (viz ŽŮREK 2010). Narozdíl od něj považuji text introitu *Zdráva, Rodičko Svatá* za odlišný překlad latinské předlohy, než jaký známe z *Jistebnického kancionálu*.

¹⁶⁰ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. V B 5; viz BARTOŠ 1926, č. 1317; Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. IV B 9; viz BARTOŠ 1926, č. 965; Sedlčany, Městské muzeum, rkp. M-4. Důležitá zjištění k dataci těchto graduálů viz ŽŮREK 2010.

¹⁶¹ ROH, Jan: *Piesně chval božských*, Praha 1541; viz *Knihopis*, č. 12856.

chorálních kusů v kancionálech, zejména významné místo českých hymnů a sekvencí mezi písněmi, navíc tyto často oddělované oblasti výzkumu téměř nerozlučně spojuje. Nutno ovšem dodat, že naznačený původ textů je třeba brát jako hypotetický, neboť řada z nich může svým vznikem spadat do starších období, než jak je možno (byť s vědomím této distance) soudit na základě zápisu ve známých pramenech.

Také zkoumání původu melodií písní z *Kolínského kancionálu* potvrzuje spjatost písní a chorálních zpěvů. 107 melodií můžeme přiřadit k latinským cantiím, přestože je často těžké rozsoudit, zda byla v konkrétním případě melodie čerpána z latinské předlohy, nebo z její české paralely. S pomocí rubrik a příbuzných pramenů můžeme dále určit 54 melodií s odkazem k českým písním a 1 melodii písně německé. Vlastní nápěv má v *Kolínském kancionálu* 57 písní a obecnou notou byly zpívány 4 texty. Celkem 7 melodií je unikátních, přičemž 5 z nich je notováno celých (což je jinak v kancionálu u písní spíše výjimečné). Zde snad můžeme hledat možný autorský přínos některého z pořizovatelů kancionálu. Mezi písněmi zapsanými Martinem bakalářem je to na f. 14^r–15^r textově i melodicky unikátní píseň *Sluší nám pamatovati*, u níž je navíc v rámci kancionálu zcela výjimečně použita kaligrafická černo-žlutá iniciála. Písař B notuje celé písně častěji, i u něj však jsou jen 3 z nich zcela unikátní, a to na f. 227^r–228^v *Stvořiteli, Otče všie dobrotivosti*, na f. 247^r–247^v *Již jest čas, hodina svých se hřiechuov* a na f. 267^v–269^r *Věčný Bože, mocný Králi*. Jako díla některého z kolínských měšťanů připadají v úvahu též cele vnotované písně, které mají vlastní nápěv a objevují se pouze v pozdějším tisku z roku 1531¹⁶² či v kancionálu z Havlíčkova Brodu,¹⁶³ tedy písně *Kto jste Boží služebníci* (f. 255^v–257^v), *Všickni věrní křesťané, na počátek* (f. 264^v–265^r) a *Ó přemilostivý Pane, myť tebe hřešníci* (f. 283^r–284^r). U podobně zapsaných písní, jež ovšem nacházíme v tisku z roku 1522,¹⁶⁴ je pravděpodobnější, že jde o opis ze společné předlohy či z různých příbuzných zdrojů.

Nečastěji exponovanými písňovými nápěvy jsou oblíbená latinská cantia *Ave, Ierarchia, Imperatrix gloriosa, Ad honorem et decorem, Modulemur die hodierna* (či české *Čížku, ptáčku* se stejným nápěvem), *En emola typica, Vale, Iperatrix celica* a melodie českých písní *Buoh všemohúci, Stvořitel nebe země* (jako předlohy pro všechny písně na melodii *Kristus, příklad pokory*) a *Smrt se blíží každému* (nebo stejně zpívané *Jidech tam vedlé řeky*).

¹⁶² [Písně], Praha 1531; viz *Knihopis*, č. 5618.

¹⁶³ Havlíčkův Brod, Okresní vlastivědné muzeum, rkp. SK 2/49 př. č. 847/69.

¹⁶⁴ [Písně], Praha 1522; viz *Knihopis*, č. 5617.

O něco přesněji lze určit původ melodií u písní s chorálními nápěvy, kterých je celkem 34 (12,5 %). Jde o 30 hymnových nápěvů, 2 písně na nápěv *Kyrie* a po jedné melodii sekvence a antifony. Z hlediska počtu textů na jednu melodii jsou původně liturgické zpěvy stejně časté a oblíbené jako nápěvy cantí, zejména melodie hymnů *Vexilla regis prodeunt* a *Pange, lingua, gloriosi* a jako tropus ke *Gloria* fungující píseň *Dies est leticie*. I píseň *Ave, Ierarchia* ovšem mohla fungovat jako tropus k mariánské antifoně *Salve, Regina*.¹⁶⁵ Také svými nápěvy jsou tedy písně často spjaty s liturgickým či přímo chorálním zpěvem.

Otázka, před kterou v této chvíli stojíme, je nasnadě: Jak konkrétně mohl být užíván poměrně útlý repertoár chorálních zpěvů a jak se zapojovaly do liturgie písně? Jak vypadala liturgie, do které skrze *Kolínský kancionál* nahlížíme? Odpovědi jsou zatím ve fázi hledání, při němž je nutno se dotazovat množství nejrůznějších pramenů a zastavit se u několika dosavadních výsledků bádání, a to zejména u zkoumání *Jistebnického kancionálu* a úvah o významu latinských písňových tropů.

Dějiny vstupování českého jazyka do liturgie byly dlouhým procesem, v němž čeština díky teologickým spisům či překladům modlitebních knih i Bible postupně přebírala funkci "posvátně" užívaného jazyka. Písněmi provázená česká kázání, přibývání českých písní při přijímání, které se na konci 14. století stávalo stále častějším, zásadní vtažení laiků do bohoslužby díky požadavku kalicha pro všechny a konečně i teoretický traktát *De cantu vulgari*,¹⁶⁶ obhajující snad již před vypuknutím husitských bouří¹⁶⁷ češtinu v liturgii, jsou pro nás dnes nejviditelnějšími branami k pokusu o celkové počestění mše, jak jej nalézáme v *Jistebnickém kancionálu* z přelomu 20. a 30. let 15. století.¹⁶⁸ Pomineme-li táborské radikální zjednodušení bohoslužebných obřadů na české kázání, ustanovení Večeře Páně a přijímání podobojí s českými písněmi a modlitbami, jehož prvky lze sledovat snad již v roce 1416,¹⁶⁹ máme zřejmě první zprávy o konání českých mší kolem roku 1417.¹⁷⁰ Od svatováclavské synody z roku 1418 je ovšem oficiálně povolena čeština jen při epištole a evangeliu.¹⁷¹ Synoda z roku 1534 předepisuje pak kromě lekcí v češtině i *Credo*.¹⁷²

¹⁶⁵ BÖSE 1988, s. 238-241.

¹⁶⁶ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, rkp. 4333, f. 111^r-112^v; viz NEJEDLÝ 1907, s. 397-398; SVEJKOVSKÝ 1965, s. 51.

¹⁶⁷ NEJEDLÝ 1907, s. 316-318.

¹⁶⁸ PETR 2005, s. 38.

¹⁶⁹ FREI 2003, s. 61.

¹⁷⁰ FREI 2003, s. 61; NECHUTOVÁ 1994, s. 398.

¹⁷¹ PALACKÝ 1869, s. 680.

¹⁷² ZILYNSKÁ 1985, s. 117-118.

Teoretické spisy z této doby směřují ke zdůraznění nutnosti porozumět slovu Božímu a možnosti na něj v rodné řeči odpovídat. Podobnou dobově zřejmě poměrně rozšířenou argumentaci nacházíme jak ve zmíněném textu *De cantu vulgari* a jeho pozdějších variantách,¹⁷³ tak mezi výroky Tomáše Štítného,¹⁷⁴ Martina Lupáče,¹⁷⁵ či v poznámkách Jakoubka ze Stříbra¹⁷⁶ a Jana Rokycany.¹⁷⁷ Ještě Korandův traktát *O zpívaní a čtení českém* z roku 1493¹⁷⁸ má v centru své polemiky právě tuto laickou účast na dění při mši, a tak zde alespoň v teoretické rovině nacházíme dostatečnou kontinuitu s rozvojem české liturgie v 16. století. David HOLETON zdůrazňuje, že zejména části, které pronášel kněz při mši hlasitě či které měly dialogický charakter, měly být podle těchto tezí provozovány česky, jinak však v žádném případě nešlo o potlačení latiny.¹⁷⁹ Oficiální povolení českých lekcí a *Creda*, výskyt dialogických pasáží českých prefací v *Jistebnickém kancionálu* a v konkordancích ze 2. poloviny 15. století¹⁸⁰ i dobová svědectví biskupa Philiberta a Jana de Tournise¹⁸¹ potvrzují, že ani praxe nebyla zřejmě těmito principům zcela vzdálená.

Složitější je to však s pohledem na rozšíření a kontinuitu ostatních chorálních částí *Jistebnického kancionálu*. Po domněnkách, že mezi těmito zpěvy a českým chorálem ze 16. století nejsou téměř žádné souvislosti,¹⁸² přinesl nyní Jiří Žůrek důležitá zjištění o celkem 15 propriálních zpěvech *Jistebnického kancionálu*, které mají konkordance v graduálech 16. století,¹⁸³ přičemž dva zpěvy lze najít v *kancionálu Kolínském*. Z předchozího textového rozboru *Kolínského kancionálu* navíc vyplývá, že hledáme-li v rámci celého repertoáru, je zde konkordancí ještě více (celkem 7). I přes absenci pramenů z 2. poloviny 15. století je tedy nutno s jistou mírou kontinuity vývoje a provozování českého chorálu počítat.

Ani zkoumání písňového oddílu *Jistebnického kancionálu* zatím nepřineslo na všechny otázky uspokojující odpovědi. Už sama funkce a uspořádání písňového oddílu je jistým oříškem. Jan Frei rozděluje písňě podle úvodní obsáhlé rubriky (zkráceně řečeno) do tří skupin: 1. *Písňě na Otče náš, Vyznání víry a Desatero*, 2. *Písňě o svatých pravdách a zvláště*

¹⁷³ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XIV E 7, f. 35^r-37^r; viz BARTOŠ 1927, č. 3482; a Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. III G 17, f. 47^r-48^r; viz TRUHLÁŘ 1905, č. 542; ŠPALDÁK 1940, s. 161.

¹⁷⁴ VRÁTKO 1873, s. 4.

¹⁷⁵ SVEJKOVSKÝ 1967, s. 51.

¹⁷⁶ HOLETON 2006, s. 49-86.

¹⁷⁷ ŠIMEK 1938, s. 22.

¹⁷⁸ KORANDA mladší, Václav: *Tractat o velebné a božské svátosti oltární, kterak má přijímána býti od věrných křesťanuov. O rozdávanie dietkám. O zpívaní českém. O lichvě*, Praha 1493, f. 151, 157^r; viz *Knihopis*, I/11, ŠIMÁKOVÁ 2001, č. 1175.

¹⁷⁹ HOLETON 2006, s. 81-84.

¹⁸⁰ Wien, Österreichische Nationalbibliothek, rkp. 4557, f. 233^v-236^v; viz VLHOVÁ-WÖRNER 2005, s. 94.

¹⁸¹ FREI 2003, s. 65.

¹⁸² VLHOVÁ-WÖRNER 2005, s. 98.

¹⁸³ ŽŮREK 2010.

o přijímání Těla a Krve Páně a 3. Jiné písně k chvále Boží a ke cti jeho Matce se všemi svatými.¹⁸⁴ Přestože jsou podle něj písně obsažené v prvních dvou částech spíše naučné a teprve třetí část je těsněji spjata s liturgií,¹⁸⁵ snaží se autor shromáždit zprávy o možném liturgickém provozování také u písní z první skupiny. Jedním z důležitých svědectví jsou pro něj *Artikuly smluvené na zdržení kompaktát* z roku 1437, kde se dočítáme požadavek: "*Kdy má viera neb prefacie neb pateř zpieván neb čten býti, aby nebylo ukracováno [...] a aby nižádný po své vuoli nic nepřidával, ani ujímal, ani proměňoval.*"¹⁸⁶ V následném nařízení biskupa Philiberta se pak nachází doplnění, že mají být z těchto míst vypuštěny "cantileny".¹⁸⁷ Tyto zprávy ukazují podle autora na nahrazování částí *Credo* a *Otče náš* českou písní a užívání písňového *Sanctus* a *Agnus*.¹⁸⁸ Zároveň však upozorňuje, že už jen mezi samotnými pražskými městy byly v liturgických zvyklostech značné odlišnosti, nehledě k tomu, že odlišné typy liturgie mohly být slouženy i u různých oltářů téhož kostela.¹⁸⁹ Závěrem proto Frei konstatuje, že česká Vyznání víry i parafráze modlitby *Otče náš* a Desatera zařazené v písňovém oddílu *Jistebnického kancionálu* mají nejen jistý didaktický účel, ale jsou zároveň předloženy jako návrh dvou hlavních alternativ české bohoslužby: využití českého překladu chorálu a možnosti nahradit chorální zpěvy písněmi.¹⁹⁰

Česká píseň je narozdíl od chorálu poměrně dobře doloženým druhem i v průběhu 15. století a byla proto také podrobena nejdetailnějšímu výzkumu. Dosud platné shrnutí Jana Kouby označuje českou píseň jako "píseň obce", tedy zpěv laických účastníků bohoslužby včetně členů literátských sborů, který zazníval kromě bohoslužebných obřadů i mimo kostel: při pohřbech, procesích, v domácí pobožnosti, při městských událostech a podobně.¹⁹¹ Různorodý obsah českých kancionálů, v nichž se často kromě písní soustřeďoval i výběr zčeštělého chorálu, je podle něj v Evropě ojedinělou záležitostí. V otázce nahrazování liturgických částí utrakvistické mše písněmi má Kouba pro období 15. století zřejmě jisté pochybnosti, neboť spojuje tento jev pouze s časově i místně omezenou bohoslužbou táborů a s obřady Jednoty bratrské, které však v 15. století probíhaly častěji v domácím prostředí než

¹⁸⁴ FREI 2009, s. 35-37.

¹⁸⁵ FREI 2009, s. 37.

¹⁸⁶ PALACKÝ 1844, s. 454; FREI 2003, s. 65.

¹⁸⁷ PALACKÝ 1873, s. 480.

¹⁸⁸ K Philibertově snaze odstranit ze mše písňovými přídávky či jiným způsobem porušené části je možno připojit ještě svědectví *České kroniky* Enease Sylvia Piccolominiho, který o činnosti biskupa Philiberta a jeho druhů uvádí, že "*odstraňovali z mešních obřadů slova v národním jazyce a písně*", čemuž ovšem "*Rokycanovi stoupenci odporovali, odmlouvali, rouhali se, odvraceli od toho lid všemi způsoby.*" Praxe nahrazování mešních částí písněmi, o které mluví Frei, byla tedy bráněna a snad udržována. Viz HALAMA 2002, s. 53; MARTÍNKOVÁ 1998, s. 169.

¹⁸⁹ FREI 2003, s. 66-68.

¹⁹⁰ Ibidem, s. 75.

¹⁹¹ KOUBA 1983, s. 110-112.

v kostele. Do jaké míry se zpěv obce uplatňoval v utrakvistické bohoslužbě poděbradské a jagellonské epochy, nelze dle Kouby pro nedostatek přímých dokladů konkrétně sledovat. Od konce 15. století rychle narůstající repertoár české duchovní písně však podle něj naznačuje, že v předvečer luterské reformace se už bohoslužebný zpěv obce u nás uplatňoval v mnohonásobně širším měřítku než v zahraničí.¹⁹²

Jak tedy na tomto podkladě vysvětlit liturgické užití písní a chorálních kusů *Kolínského kancionálu*? Odpověď se, myslím, skrývá v samotné struktuře pramene, která vrhá nové světlo i na některé doposud sporné segmenty v řazení *Jistebnického kancionálu*. Již několikrát zmíněná smíšená povaha rukopisu, který je spíše kancionálem–usuálem a který představuje jeden z prvních takto stavěných kancionálů svého druhu, napovídá mnohé: Zpěvy celého temporálu jsou označovány jako písně, přestože v rubrikách jsou si písaři vědomi, že jde také o *Kyrie*, prózy ap.¹⁹³ Skutečnost, že takové zpěvy vesměs nejsou zahrnuty v rejstříku, jejich uvědomění jen potvrzuje. Hymny ovšem v rejstříku zaneseny jsou, a to i přesto, že i zde je někdy rubrika nazývá pravými jmény. Zcela bez rozdílu jsou za písně považovány také všechny zpěvy na chorální melodie, jež mají nové texty bez vztahu k originálu.¹⁹⁴ V dobovém pojetí písně tedy nejde o druh ani o způsob stavby melodie, dobová píseň nesplňuje naše požadavky písňovosti, ale je to obecnější pojem pro laický náboženský zpěv v češtině, onen Koubův "zpěv laických účastníků bohoslužby". Pokud jsou ovšem tyto písně bez rozdílu původního určení svých předloh shrnuty do jedné skupiny určené církevním rokem, je pravděpodobné, že se tím do určité míry smývá i jejich liturgické zařazení, jinými slovy, že i skutečně písňové skladby mohou stát na místech určených původně jejich chorálním kolegyním.

Všechny tyto zpěvy spojuje také propriální charakter textů. Nenápadná skutečnost, totiž jak málo je v utrakvistické mši této doby zpěvů skutečně "ordinárního", obecného typu (tedy zpěvů se stálými texty bez tropů), může myslím pomoci vysvětlit důležité postavení obecných písní, v jejichž úvodu jsou v *Kolínském kancionálu* stejně jako v *kancionálu Jistebnickém* umístěna mezi parafrázemi na *Otče náš* a Desatero písňová *Creda*. Není-li tedy Janu Freiovi podle jeho vlastních slov jasné, jak se ocitla chorální *Creda* v písňovém oddílu *Jistebnického kancionálu*, lze poměrně logicky vysvětlit jejich zařazení příslušností k laiky či

¹⁹² KOUBA 1983, s. 96-97.

¹⁹³ Viz např. rubrika na f. 157^r: "Počínají se písně o slavném Zmrtvýchvstání Pána Spasitele našeho, Krista Ježíše. *Kyrie velikonoční*."

¹⁹⁴ Tuto tezi potvrzuje i pozdější shrnutí Jana Blahoslava v *Musice*, kde píše, že jeho výklad bude směřovat zejména "k *prosám, hymnám a kantilenám, kteréž vlastně u nás slovou písně*"; viz HOSTINSKÝ 1896, s. 51.

snad přímo vším lidem¹⁹⁵ zpívanému repertoáru, který je však – narozdíl od zpěvů temporálu, sanktorálu a písní k jednotlivým příležitostem – obecného charakteru. Důkazem, že oddíl písní obecných sloužil jako prostor k zařazení zpěvů ordinária, je i utrakvistický tisk z roku 1522, který pod nadpisem "*Obecné k libosti*" shromažďuje zejména zpěvy *Kyrie*, následující oddíly pak obsahují jak písně na Desatero, tak celou skupinu evidentně liturgických *Patrem*. Je však možno nabídnout ještě další a konkrétnější vysvětlení: Cyklus modliteb *Otče náš*, *Credo* a Desatero, zvaný "preces", byl – jak sám Frei naznačuje – běžnou modlitební praxí před maturou či velkou mší¹⁹⁶ a zaznamenával se společně s modlitbou *Ave, Maria*, přiléhající k *Otče náš*. Pravidelné modlitby těchto textů patřily také mezi základní povinnosti členů literátských bratrstev.¹⁹⁷ Od Vyznání víry, které je součástí preces, je snad možno odlišit *Creda* určená přímo pro liturgii – v případě *Jistebnického kancionálu* chorální, v případě *Kolínského kancionálu* zas zapsaná mezi liturgickými dodatky. Užívání písňových Vyznání víry, zapsaných mezi či v blízkosti preces místo mešního *Creda*, však není dle mého názoru vzhledem ke všem dříve uvedeným skutečnostem možno vyloučit. Tisk z roku 1522 kupříkladu v preces *Credo* vynechává (přestože je rubrikou ohlášeno!), zřejmě z důvodu předchozího zahrnutí všech těchto textů do společného oddílu s *Patrem*. Otázkou zůstává, zda i modlitba *Otče náš* byla ve mši zcela nahrazována písní. Vzhledem k tomu, že *Pater noster* byl modlitbou kněze, mohlo jít též o simultánní tichý přednes klerika a zpěv české písňové parafráze laického sboru či celé obce. Výše zmíněná stížnost na provozování částí *Credo*, *Otče náš* a prefací z roku 1437 takový výklad, myslím, nevylučuje.

Informace o liturgickém zařazení písní můžeme čerpat také přímo z rubrik *Kolínského kancionálu*. Kromě přímého označení určitých liturgických částí se tak o vánoční písní *My věrmež, vuobec křesťané* na melodii tropu *Dies est leticie* dozvídáme, že má být zpívána "*Při pozdvihánie*".¹⁹⁸ Mezi písněmi o svátosti Těla a Krve Kristovy, které – jak jsem již naznačovala – stojí na pomezí písní temporálních a písní obecných, sloužících jako zásobárna zpěvů k eucharistické části mše, nalézáme u písně *Utěšiteli, zprávec náš* specifikaci "*Mezi Sanctus se zpívá to*"¹⁹⁹ a u písní *Děkujeme tobě, milý Pane; Dieky Bohu vzdajme, Králi nebeskému; Ó Ježíši najmilejší* a *Zavítaj, dárce milosti* rubriky "*K přijetí [...] Těla a Krve*",

¹⁹⁵ *Agenda Česká, to gest spis o ceremoniích a pořádcích církevních*, Lipsko 1581, s. 29; viz *Knihopis*, č. 79; KORANDA mladší, Václav: *Tractat o velebné a božské svátosti oltární, kterak má přijímána býti od věrných křesťanuov. O rozdávanie dietkám. O zpievani českém. O lichvě*, Praha 1493.

¹⁹⁶ *Agenda Česká, to gest spis o ceremoniích a pořádcích církevních*, Lipsko 1581, s. 21; viz *Knihopis*, 79; Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II B 4, f. 500^f; viz BARTOŠ 1926, č. 350; WINTER 1896, s. 852. ŠPALDÁK 1940, s. 160 uvádí zpěv těchto modliteb při klekání.

¹⁹⁷ PÁTKOVÁ 2000, s. 38-39.

¹⁹⁸ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 54^f.

¹⁹⁹ *Ibidem*, f. 219^f.

"K přijímání svatému" a "Jiná k témuž".²⁰⁰ Mezi dodatky se ještě nachází píseň [V]ítaj, svaté Tělo Krista, která má být zpívána "Při obětování Těla Božího a Krve Páně".²⁰¹ Jde tedy vesměs o písně pro eucharistickou část mše, které mají zřejmě nahrazovat či doplňovat zde obvyklé liturgické části (offertorium – "Při obětování Těla Božího a Krve Páně", Sanctus – "Mezi Sanctus se zpívá to", Canon – "Při pozdvihání", communio – "K přijímání svatému"). Je možné, že obdobná praxe byla popisována v již několikrát zmíněném protestu proti narušování preface a dalších částí písněmi. I zde ovšem – jak je vidět kupříkladu u rubriky týkající se zpěvu Sanctus – nejde vždy o úplné nahrazení, ale spíše o doplnění, tropování. A právě tady nám proto může mnohé napovědět výzkum latinských písňových tropů.

Hana Vlhová-Wörner má, myslím, hlubokou pravdu, když tvrdí, že hledáme-li klíč k pochopení silné písňové tradice, která se v Čechách rozvinula, pak musíme obrátit pozornost k tropovaným zpěvům mešního ordinária, zejména k tropům Sanctus a Agnus.²⁰² Zvláště zpěvy s písňovými tropy představovaly jakýsi protipól latinských duchovních písní, ve které se také mohly proměnit. Jejich funkční příslušnost jim však nadále zajistila pevné místo v mešním obřadu.²⁰³ Rovněž zpěvy Alleluia byly prokládány tropy ve stylu strofických písní²⁰⁴ a také o dalších přidavcích do liturgie se dozvídáme již z latinských středověkých pramenů. Hymnus *Lumen clarum rite* k procesí či osamostatnělé tropy k introitu se kupříkladu ve Svatovítské katedrále staly nepostradatelnou součástí slavnostních obřadů.²⁰⁵ Z utrakvistických latinských pramenů víme o vtahování původně hodinkových či procesních tropovaných zpěvů do mše například mezi offertorium a communio.²⁰⁶ Dobroslav Orel pak na základě tradiční podoby rorátních formulářů usuzuje, že již v první polovině 15. století byly písněmi tropovány všechny mešní chorální části, výběr písňových tropů však nebyl zcela ustálen.²⁰⁷

Pro zrod praxe úplného nahrazování chorálních zpěvů písněmi se podle Vlhové-Wörner hodí díky svým tradičním písňovým tropům, které v některých případech vystupují později jako samostatná cantia, zejména mešní ordinarium.²⁰⁸ Typickým příkladem liturgické části, jež zřejmě takto bývala v latinské utrakvistické mši nahrazována, je zpěv *Agnus Dei*. Jiří

²⁰⁰ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 223^vnn.

²⁰¹ Ibidem, f. 364^v.

²⁰² VLHOVÁ-WÖRNER 2006, s. 7.

²⁰³ Ibidem, s. 29.

²⁰⁴ VLHOVÁ-WÖRNER 2004, s. 27.

²⁰⁵ Ibidem, s. 23.

²⁰⁶ Ibidem, s. 27. Hradec Králové, Muzeum východních Čech, rkp. Hr 6 (II A 6), f. 82^v-83^f (*O crux gloriosa*).

²⁰⁷ OREL 1922, s. 50-51.

²⁰⁸ VLHOVÁ-WÖRNER 2006, s. 29.

Žůrek upozorňuje také na absenci zpěvů *communio* a *graduale*²⁰⁹ v řadě formulářů *Franusova kancionálu*.²¹⁰ I zde je nutno uvažovat o nahrazování písněmi. Už Dobroslav Orel mluví navíc o zpěvu samostatných písní i při offertoriu a dalších "volných" chvílích ve mši.²¹¹ Pronikání písní na místo tradičních chorálních forem je pak možno zachytit i v českém *Jistebnickém kancionálu* v repertoáru hodinkového officia.

Máme tedy dostatek dokladů k tomu, aby bylo možné se domnívat, že temporální, sanktorální a obecné písně *Kolínského kancionálu*, tedy nejen písně v pravém slova smyslu, ale i hymny a jiné chorální zpěvy, zasahovaly do mše či officia jako doplnění či nahrazení tradičních částí ordinária (*Credo*, *Sanctus*, *Agnus*) či propria (*graduale*, *offertorium*, *communio* či další) a jen v některých případech (*Kyrie*, *Sanctus*, *sekvence*) mohly být zařazeny na tradičním místě. Několik dalších otázek však situaci poněkud komplikuje: Nevíme, zda formuláře votivních mší v graduálové části stojí zcela stranou hlavních svátků, které byly takto "tropovány" písněmi. Z hlediska repertoáru by to vyloučeno rozhodně nebylo, Jiří Žůrek však naznačuje, že užití těchto votivních mší ve všední dny, jimž nepřipadal žádný větší svátek, může ukazovat na určitou dobově uplatňovanou hierarchii: Český chorál byl užíván při méně významných událostech a písně doplněné mezi latinské formuláře při příležitostech slavnostních.²¹² Takto je ovšem možno uvažovat jen o zpěvech propria, ordinarium nacházíme totiž v *Kolínském kancionálu*, jak již bylo řečeno, nejen v závěrečném samostatném oddílu, ale i mezi písněmi. Navíc obdobné votivní mše, jako jsou ty české, obsahuje i latinský *Graduál Martina bakaláře z Vyskytné*, který byl zřejmě vedle staršího graduálu hlavní liturgickou knihou v chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně ("*De sancto Spiritu in quadragesima*", "*De Corpore Christi [in quadragesima]*", "*De Domina sabbatis diebus tempore paschali*", "*De Domina quando placet diebus*"²¹³). O českých votivních mších je tedy možno uvažovat také jen jako o speciálních soukromých bohoslužbách. Otázkou je též rozlišení repertoáru ke mši a k officiu, konkrétněji ke mši velké či ranní (matuře) a k večerním nešporům, kde všude mohly být písně, hymny i preces užívány.

Vzhledem k řazení pramene se domnívám, že kancionálová část rukopisu sloužila především k velkým mším a zároveň byla zásobárnou písní pro nejrůznější další příležitosti. U votivních mší je poměrně pravděpodobné, že byly určeny k matuře, neboť zkrácené

²⁰⁹ ŽŮREK 2009, s. 181-182.

²¹⁰ Hradec Králové, Muzeum východních Čech, rkp. Hr 6 (II A 6).

²¹¹ OREL 1922, s. 50.

²¹² ŽŮREK 2010.

²¹³ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XIII A 2, f. 231^vnn., 233^vnn., 256^vnn., 329^vnn.

formuláře s častým vynecháváním offertoria se mohly lépe hodit pro bohoslužby bez konsekrace, jak naznačil již Dobroslav Orel.²¹⁴

Při srovnání výsledků těchto úvah s pozdějšími prameny nalézáme poměrně mnoho překvapivých souvislostí. *Kolínskému kancionálu* v četných aspektech příbuzný, ale zřejmě pozdní kancionál–graduál Národního muzea II B 4,²¹⁵ jehož výhodou pro badatele je, že obsahuje mešní i hodinkové formuláře z dobového hlediska "kompletní", tedy i s dosazenými písněmi, potvrzuje zařazení písní a hymnů v mešních formulářích a ukazuje navíc, kam přesně mohly být umístěny. O svátcích pravidelně uvádí po *Gloria* zpěv *Alleluia*, dále sekvenci, místo níž může stát i píseň, následně další píseň či rovnou hymnus (který se zdá být na tomto místě zařazován stabilně) a potom "*písně na evangelium a epištolu hned po hymnách mají být položeny*".²¹⁶ V postu přibývá před tractem graduale, ale i zde jsou písně a hymny zachovány, stejně jako například u votivní mše Panny Marie. Nacházíme i rubriky "*písničky místo ofertořů i jindy*" a "*píseň místo Sanctus*".²¹⁷ Velmi proměnlivá podoba liturgie s mnohými specifiky pro jednotlivé svátky i omezený rozsah formulářů pro sanktorál (tedy skutečnosti, které se projevují již ve formulářích *Jistebnického kancionálu*²¹⁸) nás však nutí držet se na pozoru před všemi zobecňujícími soudy.

Také ve srovnání s *Agendou českou* nenacházíme v užívání písní a zapojení laiků velké odlišnosti, což potvrzuje mínění Davida Holetona,²¹⁹ že ačkoliv se česká luteránská bohoslužba snažila sledovat německé vzory, byla do značné míry závislá na dobové utrakvistické praxi. Svědčí o tom i postavení latiny jako liturgického jazyka rovnocenného češtině a ponechání většiny tradičních úkonů včetně pozdvihování proměněných darů a výběru lekcí. Konzervativní ráz liturgie je v této agendě do značné míry vysvětlitelný též absencí vlastního bohoslužebného prostoru českých luteránů, kteří se v 16. století museli spokojit s konáním mší v soukromých kaplích. I zde se tedy projevuje různost liturgických praxí v rámci jednoho kostela, obraz, který podle mého názoru nemusel být cizí ani kolínskému chrámu sv. Bartoloměje.

Pokusíme-li se tedy s drobnou pomocí pozdějších pramenů sestavit možnou podobu podílu české liturgie ve mši, jež mohla být sloužena na velké svátky v chrámu svatého Bartoloměje, dostaneme zhruba následující tabulku. Základní schéma, které bylo převzato

²¹⁴ OREL 1922, s. 52.

²¹⁵ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II B 4; viz BARTOŠ 1926, č. 350.

²¹⁶ Ibidem, f. 60^v.

²¹⁷ Ibidem, f. 241^v, 344^v.

²¹⁸ VLHOVÁ-WÖRNER 2005, s. 83.

²¹⁹ HOLETON 2011.

z *Missale romanum*,²²⁰ je samozřejmě nutno vnímat jako zjednodušující model, neboť středověká praxe, do níž české zpěvy vstupovaly, byla pestřejší a variabilnější (viz výše). Že se v tomto směru nejednalo jen o českou situaci, naznačují kupříkladu zjištění Reinharda Strohma o provozování hymnů, odpovědí, litaní, antifon či *Te Deum* v lodích středověkých chrámů, snad i za přispění lidu.²²¹ Také vyobrazení burgundské kapely podle něj naznačuje, že při Canonu byly zpívány tropy či hymny.

mešní liturgické části (<i>Missale romanum</i>)	latinské zpěvy graduálu (<i>XIII A 2</i>)	možný podíl české liturgie (<i>Kolínský kancionál</i>)
[procesí, asperges]	(cantio, moteto)	preces* , písně či hymny
In nomine Patris..., stupňové modlitby, Confiteor		pozdrav a odpověď**
introitus	introitus	(introitus)
Kyrie	Kyrie	Kyrie
Gloria	Et in terra	Et in terra
Dominus vobiscum..., collecta		pozdrav a odpověď**
lekce (epištola)		<i>lekce</i>
graduale, Alleluia / tractus, sekvence	graduale, Alleluia / tractus, sekvence, (cantio, moteto)	(graduale, Alleluia), sekvence, a / nebo píseň, hymnus*, písně na čtení*
Dominus vobiscum..., evangelium		pozdrav a odpověď** , <i>evangelium</i>
Credo	Patrem (vícehl.)	písňové Credo*
[kázání, přímlyvy, Pater noster]		orámováno písněmi*
offertorium	offertorium	(offertorium) nebo píseň*
Dominus vobiscum..., secreta, preface, Sanctus + Benedictus, [Pater noster] Canon, elevatio	Sanctus + Benedictus (vícehl.)	pozdrav a odpověď** , <i>dialogické pasáže preface*</i> , Sanctus + Benedictus s tropy nebo prokládané písní, Pater noster*?, písně k pozdvihování
Agnus Dei	cantio	Agnus nebo píseň
communio	communio nebo cantio, (moteto)	písně k přijímání
postcommunio, [výstav svátosti oltářní]		písně ke svátosti oltářní
Dominus vobiscum..., Ite missa est / Benedicamus Domino		pozdrav a odpověď**
[procesí]	(cantio, moteto)	písně či hymny

Vysvětlivky:

* části zpívané lidem

tučně části doložené v *Kolínském kancionálu* s jednoznačným určením, ostatní doplněny hypoteticky

() části zapsané v *Kolínském kancionálu* pouze v rámci votivních mší

kurzivně části zpívané knězem nahlas

() části doplněné hypoteticky

Shrnutí možného podílu české liturgie se opírá jen o zpěvy dochované v *Kolínském kancionálu*. Proprium votivních mší je tedy v tabulce uvedeno v závorkách, přestože podle

²²⁰ *Missale Romanum*, Venezia 1500; *Missale Romanum ex decreto sacrosancti Concilii tridentini restitutum*, Antverpiae 1773.

²²¹ STROHM 1993, s. 272.

paralel s jinými českými graduály z této doby (např. graduálu Národního muzea V B 5) se jejich zařazení do velké mše dobovému obrazu české liturgie nevymyká. Písně a hymny jsou doplněny na příslušná místa jak podle rubrik v *Kolínském kancionálu*, tak výjimečně i podle analogií ve starších (písně na čtení a kázání, píseň místo *Agnus*) či v pozdějších pramenech, zejména v již zmíněném graduálu II B 4, v *Agendě české* a v Táborského *Knihách voltárních*²²² (písně na úvod, umístění hymnu a písní po sekvenci, písně k výstavu svátosti oltární, písně na závěr). Pro kompletnější představu o bohatosti a možných kombinacích či prolínání dobové liturgie je v prostředním sloupci tabulky doplněn obsah latinského *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné* z roku 1512. Přesnější podoba vztahu a vzájemného doplňování zpěvů z obou pramenů, tedy zmíněné spolupráce mezi zpěváky na velké a chórové kruchtě chrámu sv. Bartoloměje, musí být však ještě prozkoumána.

Důkladný výklad o tom, co má být ve mši česky zpíváno od kněží a co od lidu, nacházíme v již zmiňovaném traktátu Václava Korandy mladšího *O zpívaní a čtení českém*. Text zdůrazňuje ve své první části nutnost laického slyšení evangelia ve čtení, modlitbách, kázání a požehnání od kněží²²³ v rodné řeči a později mluví i o českém křtu a Canonu.²²⁴ Snad i zde se traktát zcela nemíjí s praxí, jak svědčí kupříkladu v 15. století připsané české křestní otázky v rukopise Národní knihovny XIII G 22²²⁵ nebo první dochovaný překlad eucharistických modliteb z roku 1531,²²⁶ pomineme-li již zmíněné písně k pozdvihování. Ve druhé části traktátu je jasně uvedeno, co vše "*lidu obecniemu příslušie zpievati*": odpovědi na začátku preface ("*máme ku Pánu Bohu*"), odpovědi na pozdravy ("*i s duchem tvým*"), Vyznání víry a Modlitba Páně.²²⁷ Všechny tyto lidu příslušející části se v *Kolínském kancionálu* vyskytují, a tak jsou v tabulce zaneseny s poznámkou o zpěvu obce. Otázkou je zpěv modlitby *Otče náš*, o němž je v pozdějších pramenech zmínka jen v souvislosti s knězem, zařazení v kancionálu vedle lidového *Creda* (v preces) však zpěv obce nevylučuje.

Je zřejmé, že způsobem odpovědi lidu na slyšené slovo Boží jsou i písně. Kolik z nich však skutečně mohli zpívat všichni shromáždění, zůstává nejisté, rozhodně však nelze spojovat se zpěvem shromáždění celý repertoár kancionálů. Agendy mluví častěji o zpěvu žáků a někdy i o nutnosti opakovat píseň, kterou se má lid naučit. Předpokládám proto, že

²²² Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. III F 17; viz BARTOŠ 1927, č. 782.

²²³ KORANDA mladší, Václav: *Tractat o velebné a božské svátosti oltární, kterak má přijímána býti od věrných křesťanuov. O rozdávanie dietkám. O zpívaní českém. O lichvě*, Praha 1493, f. 151, 157^r.

²²⁴ *Ibidem*, f. 156^v, 157^r.

²²⁵ Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XIII G 22; viz TRUHLÁŘ 1906, č. 2389; a ŠPALDÁK 1940, s. 155.

²²⁶ HOLETON 2006, s. 84.

²²⁷ KORANDA mladší, Václav: *Tractat o velebné a božské svátosti oltární, kterak má přijímána býti od věrných křesťanuov. O rozdávanie dietkám. O zpívaní českém. O lichvě*, Praha 1493, f. 155^v-156^v.

kromě modliteb zahrnutých v preces znal lid především některé oblíbené písně k církevnímu roku či ke stěžejním utrakvistickým tématům. Určitý obrázek si lze udělat na základě odkazové praxe či četnosti textů na určitý nápěv (viz výše). Označení možného podílu zpěvu shromáždění je proto v tabulce zahrnuto spíše hypoteticky.

Ke kompletnímu nástinu možné podoby liturgie patří samozřejmě také obsah zpívaných písní. Konfesijní aspekty *Kolínského kancionálu* budou rozebrány níže, již teď je však nutno poznamenat, že ač byla v mnohém utrakvistická mše blízká katolické, význam účasti lidového zpěvu, výrazně liturgický podíl českých písní ve mši, ale i samy zpívané texty svědčily již v této předluterské době o dosti sebevědomé reformaci. Ač se utrakvistická církev jagellonské doby spíše bránila počínajícím rekatolizačním snahám panovníků a o to silněji hlásala své tradiční postoje (jak svědčí i obsah textů *Kolínského kancionálu*), zdá se, že již v této době se v návaznosti na pozdně středověké liturgické dědictví rodila nová podoba české liturgie, v níž účast laiků hraje zcela zásadní úlohu, a to i přesto, že byla vizuálně zachována kontinuita s katolickou mší. Výmluvně vypovídá o tomto liturgickém spojení starého s novým také jedna z iluminací *Jenského kodexu* (obr. 12).²²⁸

Obr. 12: Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. IV B 24, f. 55^v (Přijímání podobojí).

²²⁸ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. IV B 24, f. 55^v (Přijímání podobojí).

Zbývá si již jen povšimnout, jak se tento návrh liturgie pojí s předešlymi úvahami o uživateli *Kolínského kancionálu*. Podle přípisů v *Kolínském kancionálu* i mnohých dalších pramenů byli pravděpodobněji interprety liturgie pro velké mše žáci, vzhledem k informacím o účasti dvou sborů při bohoslužbách v chrámu sv. Bartoloměje však zřejmě spolupracovali s (českými?) literáty.²²⁹ O čistě českých velkých mších nemáme na základě *Kolínského kancionálu* doklady. České votivní formuláře mohly také spadat pod chorální povinnosti školy, lze je však spojovat i s literátským zpěvem při maturách či s literátskou kaplí a jejími soukromými bohoslužbami. Zde by se též rýsovala možnost celistvějšího užití zpěvů z *Kolínského kancionálu* včetně mnoha věroučně ostrých písní, vyjadřujících postoje "věrných křesťanů", kteří – jak káže o užívání češtiny Korandův traktát – chtějí "*spaseni býti*".²³⁰

Konkordance a vztah k dalším pramenům

Hodnocení vztahu *Kolínského kancionálu* k dalším dobovým zpěvníkům naráží přes dřívější užitečné snahy o popsání situace hymnologických pramenů v první polovině 16. století²³¹ na problém fragmentárně dochované a nevyrovnaně badatelsky zpracované pramenné základny. Rozprostření repertoáru české duchovní písně v jednotlivých kancionálech 15. a počátku 16. století se nám proto zdá poněkud nepřehledné a jen těžko můžeme u většiny pramenů uvažovat o přímých zdrojích. Pomocí k řešení tohoto nepříznivého stavu by bylo podle mého soudu vypracování charakteristiky signifikantní varianty,²³² jak ji známe ve výzkumu dobové vícehlasé hudby, která by však brala v potaz veškeré specifické problémy hymnologie (zejména vágnost pojmu "chyba" v jednohlasé hudbě) a zahrnovala by jak možné varianty melodické, tak textové. Dosud převážně užívaná metoda srovnání obsahu pramenů pomocí číselného či procentuálního vyjádření počtu společných zpěvů totiž málokdy zahrnuje právě aspekt variant, které jsou pro posouzení příbuznosti stěžejní. V poslední době se diskuse nad těmito otázkami rozpoutala především na základě sporného využití elektronických databází, které statistické srovnání obsahu rukopisů zjednodušují, pracují ovšem pouze se zadanými incipity nestejně délky a nestejně kvality

²²⁹ O podobné spolupráci sborů svědčí již *Jistebnický kancionál*; viz VLHOVÁ-WÖRNER 2005, s. 102.

²³⁰ KORANDA mladší, Václav: *Tractat o velebné a božské svátosti oltářní, kterak má přijímána býti od věrných křesťanuov. O rozdávanie dietkám. O zpívaní českém. O lichvě*, Praha 1493, f. 150^v.

²³¹ Zejména KOUBA 1988, s. 21-90.

²³² ATLAS 2001, s. 127.

zpracování.²³³ Problém je však, myslím, obecnější: Jak lze rozpoznat přímou souvislost pramenů od velmi stabilního repertoáru, zapsaného v několika pramenech jinak nepříbuzných?²³⁴

S vědomím skutečnosti, že zvláště při srovnání různě obsáhlých rukopisů není číselné vyjádření jediným a hlavním ukazatelem příbuznosti, přistupme nyní k označení pramenné situace, na niž *Kolínský kancionál* (**KoIM**)²³⁵ navazuje a uprostřed které stojí. Jednotlivé číselné údaje je proto nutno brát přibližně a spíše orientačně, jako údaje pouze pomocné.

Jak již bylo řečeno, v *Kolínském kancionálu* nacházíme 9 zpěvů z předhusitské doby. Vystupuje v nich do popředí význam tradovaného středověkého dědictví, kterému je v utrakvistické církvi úmyslně dáván prostor. Rukopisy, které tyto zpěvy obsahují – *Vyšebrodský sborník* (**VBK**) ad.,²³⁶ není možno klást s *Kolínským kancionálem* do bližší souvislosti, ale spíše vnímat jako první svědky zápisu nejstarší vrstvy repertoáru rukopisu, ukazující na jeho šíři.²³⁷ Téměř 11 % obsahu (35 zpěvů) tvoří písně a chorální kusy zapsané v *Jistebnickém kancionálu* (**PrM II C 7**).²³⁸ Poměrně rozsáhlé proměny řady z nich nás ujišťují, že staré husitské bohatství bylo udržováno pomocí mnohých (pro nás zprostředkujících) zdrojů. Počty zpěvů shodných s *Jistebnickým graduálem* (4),²³⁹ s rukopisy Národní knihovny X E 2 (2)²⁴⁰ a XI E 2 (6),²⁴¹ s *Kutnohorským graduálem*²⁴² (5) nebo *Franusovým kancionálem* (5)²⁴³ jsou sice téměř zanedbatelné, upozorňují však na rozšířenost českých písní ve 2. polovině 15. století a naznačují existenci daleko většího množství zpěvníků, v nichž se písňový repertoár shromažďoval a tříbil. Významnější je počet konkordancí ve *Vyšehradském sborníku* (**PrA**; 11)²⁴⁴ a *Roudnickém kancionálu* (**LitA**; 21).²⁴⁵

Mezi prameny, které svým vznikem *Kolínskému kancionálu* podle dosavadních datací předcházejí, nalézáme největší počet konkordancí v tisku *Piesniček* z roku 1501.²⁴⁶ Jde o celkem 40 zpěvů, což tvoří sice jen 12,3 % obsahu *Kolínského kancionálu*, ale celých

²³³ ŽŮREK 2009, s. 177-186.

²³⁴ Ibidem, s. 178.

²³⁵ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88. Tučně vyznačené zkratky viz stemma na s. 57.

²³⁶ Vyšší Brod, Knihovna Cisterciáckého kláštera, rkp. č. 42. O těchto pramenech viz výše.

²³⁷ Tato šíře je však typická i pro ostatní dobové zpěvníky. Právě nejstarší část repertoáru se zdá být jedna z nejstabilnějších. V tomto směru jde o jev shodný s vícehlasými prameny, kupříkladu se samotným *Graduálem Martina Bakaláře z Vyskytné*, obsahujícím množství archaického vícehlasu.

²³⁸ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II C 7.

²³⁹ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII F 14.

²⁴⁰ Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. X E 2.

²⁴¹ Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XI E 2.

²⁴² Kutná Hora, České muzeum stříbra, rkp. 88/85.

²⁴³ Hradec Králové, Muzeum východních Čech, rkp. Hr 6 (II A 6).

²⁴⁴ Praha, Národní archiv, rkp. 376.

²⁴⁵ Litoměřice, Státní oblastní archiv, rkp. sine sign.

²⁴⁶ [*Piesničky*], Praha 1501.

45,5 % útlého písňového tisku. Toto vysoké číslo potvrzuje již mnohokrát opakovanou tezi o dobové provázanosti utrakvistického a bratrského zpěvu, jehož jsou *Piesničky* snad prvním (i když soukromě vydaným) dokladem, zároveň však připomíná otazníky, které se stále vznášejí nad skutečným původem tisku z roku 1501. Vždyť za jeden z významnějších důvodů jeho řazení k Jednotě bratrské je považována téměř 50 % shoda nápěvů²⁴⁷ s německým bratrským *Weisseho kancionálem*.²⁴⁸ Bohužel jen hypoteticky můžeme odhadovat počet společných textů *Kolínského kancionálu* s nedochovanými bratrskými tisky z let 1505²⁴⁹ a 1519.²⁵⁰ Předpokládáme-li s Janem Koubou, že sem kromě obsahu *Piesniček* patřily také texty příslušné generace bratrských autorů, pak je možné jako konkordance s dobovým bratrským zpěvem vnímat v součtu 47 zpěvů. V *Rohově kancionálu* z roku 1541²⁵¹ nacházíme navíc dalších 53 textů, které se objevují již v *Kolínském kancionálu*. Shodných rysů je tu ale ještě více, zejména výrazný (40 %) podíl chorálních částí,²⁵² srovnatelný mezi dobovými kancionály jen se 37 % těchto nápěvů v *Piesničkách* z roku 1501. Zajímavé je v této souvislosti zvláště porovnání s malým množstvím chorálních kusů v *Písničkách křesťanských (Habr)* z roku 1530²⁵³ (které jsou stejně jako jiné tisky Habrovanských s *Kolínským kancionálem* v písňovém repertoáru velmi příbuzné) či v utrakvistickém tisku *Písni* z roku 1531.²⁵⁴ Počet společných chorálních nápěvů je ovšem mezi bratrskými prameny a *Kolínským kancionálem* malý (jen 4 chorální konkordance v *Piesničkách* a 8 konkordancí v *Rohově kancionálu*). Podrobněji budou souvislosti mezi těmito prameny rozebrány níže. Domnívám se, že míra jejich spřízněnosti je kromě určitých přímých pramenných vztahů způsobena stabilitou písňového repertoáru a snad i blízkým teologickým a do jisté míry i liturgickým charakterem těchto kancionálů.

Z dalších pramenů vzniklých pravděpodobně později než *Kolínský kancionál* se podle počtu konkordancí jeví jako velmi repertoárově blízký utrakvistický tisk z roku 1522²⁵⁵ (187 společných zpěvů, tj. 44 % obsahu tisku). Pokusíme-li se však charakterizovat jejich vztah obecněji, je podstatné, že oproti liturgicky myšlenému *Kolínskému kancionálu*, spjatému ve svém řazení s tradicí rukopisných graduálů (viz mnou doplněné dělení v soupisu)

²⁴⁷ KOUBA 1988, s. 23. Více k této otázce viz níže.

²⁴⁸ WEISSE, Michael: *Ein New Gesengbuchlen*, Mladá Boleslav 1531; viz *RISM*, B VIII/1, 1531⁰².

²⁴⁹ [*Piesně chval božských*], Praha 1505; viz *Knihopis*, č. 12854.

²⁵⁰ [*Piesně chval božských*], Litomyšl 1519; viz *Knihopis*, č. 12855; KOUBA 1988, s. 24-26.

²⁵¹ ROH, Jan: *Piesně chval božských*, Praha 1541.

²⁵² Poměr 61 chorálních nápěvů ke 253 strofickým písním *Rohova kancionálu* je zde ještě překonán 93 chorálními nápěvy ku 232 strofickým melodiím *Kolínského kancionálu*.

²⁵³ *Písničky křesťanské*, Luleč 1530; viz *Knihopis*, č. 13495.

²⁵⁴ KOUBA 1988, s. 41-42, 52.

²⁵⁵ [*Písne*], Praha 1522.

je tisk z roku 1522 koncipován také jako souhrn dogmatiky a písní k nejširší potřebě, přestože liturgická funkce je rovněž jasně patrná. Po písních temporálních zde následuje široká paleta témat, mezi nimiž dominuje učení o svatých a o posledních věcech člověka. Oddíl o Těle a Krvi Páně je narozdíl od *Kolínského kancionálu* řazen až v závěrečné části tisku po *Sanctus* v souvislosti s liturgickými zpěvy. Je zajímavé, že mezi eucharistickými oddíly obou pramenů je nápadně málo konkordancí (z 25 takto zaměřených písní v *Kolínském kancionálu* zde nacházíme jen 4 texty). Málo je také společných chorálních nápěvů (4). Rovněž nízký počet Miřínského písní v *Kolínském kancionálu* (6) oproti tisku z roku 1522 (34) upozorňuje na individuální přístup k tvorbě obsahu obou kancionálů. Samozřejmě je zde nutno přihlédnout k odlišnému zacílení: *Kolínský kancionál* je směřován do konkrétního chrámového provozu, kdežto tištěný kancionál stejné doby musí respektovat širší použitelnost. Nezanedbatelná míra odlišnosti obou pramenů je tak každopádně důležitou skutečností pro odhalování mnohotvárnosti dobového utrakvistického repertoáru. Vzhledem k jejich celkově vysoké repertoárové příbuznosti se domnívám, že u tisku z roku 1522 je možno ve vztahu ke *Kolínskému kancionálu* předpokládat původ ve společné dílčí předloze (předlohách), jež je však v obou případech zasazena do samostatně pojatého edičního záměru.

Zajímavý je poměrně nízký počet konkordancí *Kolínského kancionálu* s tiskem *Písní* z roku 1531 (37),²⁵⁶ stejně jako s rukopisným *Vodňanským kancionálem* z roku 1537²⁵⁷ (21). Oba prameny jsou přitom v řazení písní *Kolínskému kancionálu* bližší než tisk předchozí. V mladším utrakvistickém tisku z roku 1531 následuje totiž po svatodušním oddílu skupina písní "O modlitbě", jež zahrnuje stejné preces, jako nacházíme v *Kolínském kancionálu* (*Smrt se blíží každému* atd.), a dále liturgické zpěvy včetně *Kyrie*, *Patrem* a *Sanctus*. Podobně jako v kancionálu z roku 1522 bezprostředně následuje skupina písní "O Těle a Krvi Boží". Liturgický oddíl je zde vlastně pouze vyměněn s písněmi o svatých a různých věroučných tématech, ve výsledku se však dostávají eucharistické písně blíže k temporálu, v jehož závěru jsou umístěny v *Kolínskému kancionálu*. Ve *Vodňanském kancionálu* pak nacházíme oddíl eucharistických písní zařazený stejně jako v *Kolínském kancionálu* přímo za písněmi svatodušními, u obou rukopisů je tak patrná spjatost s tradiční strukturou graduálů.

Velmi vysoký počet konkordancí nacházíme v *Havlíčkobrodském kancionálu* (**HBM**)²⁵⁸ z přibližně stejné doby. Jde o 168 zpěvů (52 % obsahu *Kolínského kancionálu*), tedy nejvíce ze všech zmiňovaných pramenů. Navíc je zde 29 textů, které jsou jinak zcela (či

²⁵⁶ [*Písně*], Praha 1531.

²⁵⁷ Vodňany, Městské muzeum a galerie, rkp. R 16.

²⁵⁸ Havlíčkův Brod, Okresní vlastivědné muzeum, rkp. SK 2/49 př. č. 847/69.

přinejmenším do poloviny 16. století) unikátní, což je v rámci celkově dosti stabilního repertoáru nápadné. Shodné je i řazení (včetně umístění eucharistického oddílu a preces) a způsob zápisu písní s delšími melodickými incipity. V případě rukopisu z Havlíčkova Brodu můžeme snad proto uvažovat o *Kolínském kancionálu* jako o přímé (byť ne jediné²⁵⁹) předloze, nebo alespoň o velmi blízké příbuznosti obou pramenů. Tyto možnosti je však ještě nutno prověřit detailním srovnáním variant. Na repertoárový vztah mezi oběma rukopisy a kancionálovým tiskem z roku 1522 už upozornil také Jan Kouba, který v něm ovšem shledává spíše příznak stabilního souhrnu dobově oblíbených utrakvistických zpěvů.²⁶⁰

K výše jmenovaným převážně písňovým pramenům je ještě nutno přidat nejstarší graduály 16. století, zejména zmíněný *Krolmusův graduál*²⁶¹ (15 společných zpěvů s *Kolínským kancionálem*) a graduál Národního muzea V B 5²⁶² (12 společných zpěvů). Pro orientaci ve vztazích mezi prameny českého chorálu bude ještě zapotřebí provést základní srovnávací analýzy, které snad přinese současný výzkum Jiřího Žúrka.

Nadějným náznakem, že naše představa o původu repertoáru není ani při fragmentárně dochovaných pramenech zcela scestná, je skutečnost, že se konkordance v rámci repertoáru *Kolínského kancionálu* u zpěvů jdoucích po sobě nezřídka sdružují do určitých skupin či pramenných posloupností. Nejtypičtějšími takovými posloupnostmi jsou řady konkordancí **1501 – KolM – 1522** a **KolM – 1522 – HBM (– 1541)**. Po skupinách se vyskytují též písně s jedinými dalšími výskyty v kancionálech **1522** nebo **HBM**. Podobně se chovají i písně husitské či písně dochované ve *Vyšehradském sborníku* a existují též řady, které se vyhýbají tiskům, ale sdružují konkordance ve většině známých rukopisných zpěvníků (např. v **PrN XI E 2** a **LitA**). Také písně unikátní se někdy řadí k sobě. Zdá se tedy, že *Jistebnický kancionál*, *Vyšehradský sborník*, *Piesničky* z roku 1501 i utrakvistický tisk z roku 1522 mohou skutečně reprezentovat určitou tradici a výběr repertoáru, z nichž byl *Kolínský kancionál* sestaven. Nesmíme však zapomínat, že velké množství písní se pro nás vynořuje s *Kolínským kancionálem* poprvé a není proto možno blíže určit jejich zdroj.

Chceme-li tento stav zjednodušeně graficky vyjádřit (obr. 13), narážíme na nepřekonatelnou složitost vnitřních kombinací a vztahů mezi rukopisy. Jeden z mnoha možných návrhů vizualizace poměrů mezi zmiňovanými prameny a *Kolínským kancionálem*, který spíše než pro jakýkoli konkrétní výsledek předkládám pro naznačení této složitosti,

²⁵⁹ U všech těchto pramenů je nutno předpokládat více předloh, jak svědčí kupříkladu titul zmiňovaného tisku z roku 1530: "*Pisničky křesťanské ku cti a chvále Boží z mnohých jiných sebrané.*"

²⁶⁰ KOUBA 1988, s. 51.

²⁶¹ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. IV B 9.

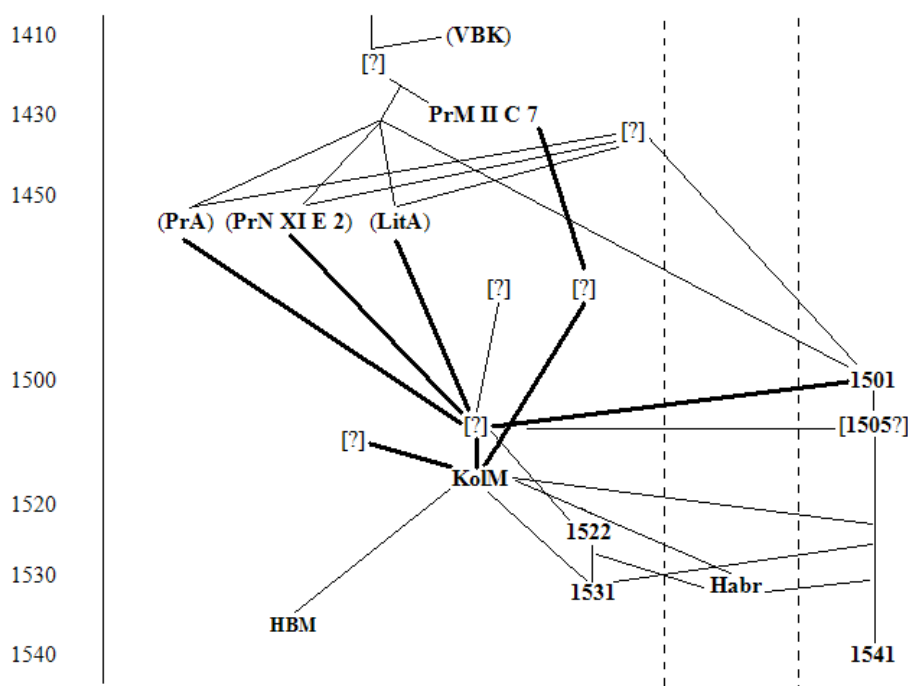
²⁶² Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. V B 5.

ukazuje několik důležitých prvků, jež i při nekonečné kombinatorice hledání příbuznosti zůstávají konstantní.

Je to zaprvé předpoklad existence jakési utrakvistické "redakce" písní nejpozději na počátku 16. století (naznačené v centru stemmatu jako [?]), která vycházela z tvorby století 15., ale obsahovala již hlavní rysy repertoáru i jeho řazení, které se objevují v *Kolínském kancionálu* i v tisku z roku 1522 (a v náznaku již v *Piesničkách* z roku 1501). Vznik této redakce se tak zřejmě shodoval s obdobím institucionalizace literárských bratrstev, které Jan Kouba spojuje s kodifikací některých složek kostelního zpěvního repertoáru (zmiňuje ovšem především archaický vícehlas).²⁶³

Za druhé je to okamžitá repertoárová výměna mezi tvorbou Jednoty bratrské a utrakvisty, k níž v této době docházelo a v jejímž důsledku nejsme dodnes schopni s jistotou určit, zda je první tištěný kancionál z roku 1501 bratrské proveniencí. Bratrské písně mohly do *Kolínského kancionálu* přicházet přímým prostřednictvím tisků (snad ztracených *Písní* z roku 1505) či jinými, dnes bohužel neznámými cestami.

Třetím důležitým faktem je stálá životnost řady husitských písní a zpěvů (představovaných pro nás *Jistebnickým kancionálem*), jež byly uchovávány v mnohých známých i v mnohých dnes ztracených pramenech až do 16. století. Vztah k tradici sahá ovšem až před husitské hnutí a zahrnuje vybrané české písně 14. století.

Obr. 13: Jedno z mnoha možných znázornění vztahů *Kolínského kancionálu* k vybraným písňovým pramenům 15. a počátku 16. století (zleva doprava prameny utrakvistické, habrovanské a bratrské).

²⁶³ KOUBA 1983, s. 95, 116.

Konfesijní a teologické rysy rukopisu

Podrobný rozbor teologických východisek a důrazů, které se zračí v textech písní *Kolínského kancionálu*, je sice nutno přenechat odborníkům, přesto je zde namísto upozornit na některé zajímavé konfesijní rysy rukopisu, jež mohou přispět k utváření přesnějšího obrazu o jeho pořizovateli a uživateli. Než se totiž budeme moci blíže věnovat vztahu tohoto pramene s bratrským zpěvem, je třeba si alespoň v základních rysech vymezit věroučné zázemí, z něhož *Kolínský kancionál* povstal.

Na počátku našeho tázání stojí několik zajímavých skutečností. První z nich je zmiňovaný víceznačný přípis "*dilem katolickej, dilem husitský a dilem pikhardytský kancionál*", na který narazíme hned na druhém listu rukopisu. Druhým problémem je hodnocení Miloslava Velety, který jediný se v tomto smyslu obsahem textů *Kolínského kancionálu* zabýval a usoudil, že rukopis představuje důležitý dokument "*jednoho z posledních záblesků táborského radikalismu*", ovšem jen co se týče částí zapsaných písařem B. Písař A, jenž je podle Velety vůči svému kolegovi v ideologickém rozporu, zapsal údajně naopak písně typické pro rokycanovský utrakvismus.²⁶⁴ Další oblastí, která otevírá otázky konfesijní příslušnosti pramene, je velká míra příbuznosti s bratrskými tisky, o níž jsem hovořila v předešlé kapitole. Jaké věroučné rysy tedy můžeme vyčíst ze samotného kancionálu?

Noemi Rejchrtová shrnuje ve své nepublikované práci *Studie k českému utrakvismu zejména doby jagellonské*²⁶⁵ základní dobové postilní teologické důrazy utrakvistické církve, které představovaly velmi ostražitě hlídanou "českou pravdu". Pokusme se je nyní srovnat s obsahem textů *Kolínského kancionálu*. Jde samozřejmě zejména o obhajobu **přijímání pod obojí způsobou**, přičemž odpůrci kalicha, odpadlíci, ale i "pikarti" bývají podle Rejchrtové tvrdě napadáni.²⁶⁶ Důkazů téhož smýšlení nacházíme v *Kolínském kancionálu* velké množství, podívejme se proto zblízka jen na nejzajímavější příklady.

V několika textech je patrné utvrzení víry v transsubstanciaci. Za příklad může posloužit unikátní text písně zpívané podle rubriky "*Při pozdvihánie*" a zapsané Martinem bakalářem z Vyskytné do oddílu vánočních písní (zřejmě kvůli nápěvu *Dies est leticie*) *My věrmež, vuobec křesťané: "My věrmež, vuobec křesťané, a nepochybujme, žeť se posvěcuje nyní Tělo Pána Krista. [...] Pod zpuosobem chleba, vína, když kněz slova skoná, nám se cele*

²⁶⁴ VELETA 1974, s. 18-20.

²⁶⁵ REJCHRTOVÁ 1984.

²⁶⁶ Ibidem, s. 91.

dává. *A věřiž, když kněz slova skoná, žeť jest viera pravá, chléb víc nezuostavá.*"²⁶⁷ Obdobné důrazy je možno najít také v písni z oddílu "*O svátosti Těla a Krve Kristovy*", který je celý určen eucharistické tematice. V textu písně *Vítaj, milý Jezukriste* zapsané písařem B čteme: "*Již samého chleba nenie, když kněz ta slova dopovie, jest to také Božie Tělo. [...] Též v kalichu pripojenie k vínu Krev Božího Syna.*"²⁶⁸ Dalším příkladem stejných formulací může být též píseň *Ej, věřmež, vuobec křesťané* a jiné. Ostré výpady proti katolickým odpůrcům kalicha i proti "pikartům" odmítajícím transsubstanciaci jsou časté v eucharistickém oddílu i mimo něj a stojí nezřídka vedle sebe. Mezi texty zapsanými písařem B tak zní kupříkladu v písni *Ježíš Kristus milostivý*: "*Na shlazenie všeho hříecha kázal píti Krev z kalicha, jestiť svatá, neb před ní čert utěká. Zapečetil pod svú vierú, že do nebe neprijdú, jestiť pravé, ktož Krve píti nebudau. [...] Ale bludní lidé nynie zjevně pravie, že tu nic nenie na oltári, ó veliké rúhanie. Jiní kacieře spielajú tým, ktož jeho poslúchajú, Krista Pána Krev drahú prijímajú.*"²⁶⁹ Podobně mluví i text písně *Zdráva, oběti předuostojná*: "*Té svaté Krvi děje se rúhanie od lidu zlostného, kterýž se zpičil pravdě Kristově, [...] též lid mnohý v posměch má Krev Syna Božieho. [...] Takož tato rota pikhartská z hlubiny pekelné dobývá na Krista smysluov bludných ku potupě svátostí Božích. Neb jest zbavena světla viery, plodí hrozná rúhanie.*"²⁷⁰ Těmto odpůrcům pravé víry je věnováno i samostatné téma mezi obecnými písněmi s nadpisem "*O lidech bludných, poběhlých*". Píseň *V těchto časiach nebezpečných* zapsaná taktéž písařem B káže: "*Varujme se nevěrných lidí ošemetných, kteříž se na to vydali, aťby Krista haněli, jeho Tělo hyzdili, modlú nazývali. Duovodu z Písma nemajíc, však pravie, že tu nenie nic, což věrní prijímajíc Boha vyznávají.*"²⁷¹ Útok na pikarty je vtělen dokonce i do písňového *Creda*, které zapsal písař B a je součástí preces (*Věřím v Boha jednoho*): "*Duch svatý potvrd' v pravé vieře, pro ty bludné pikarty kacieře.*"²⁷²

Zároveň s obhajobou přijímání podobojí vysvítá v textech také důraz na **vztah k zákonu Božímu** a zjevené pravdě. V utrakvistické teologii stojí autorita Božího zákona nad všemi ostatními důrazy, ty jsou však zároveň z Božího zákona přísně odvozovány. Právě v pojetí pravdy, která je "darovaná, vlastněná a schválená", lze podle Rejchrtové spatřovat možnosti radikality, byť při prosazování jinak tradičních, konzervativních husitských myšlenek.²⁷³ Toto myšlení panuje až do prvních ohlasů luterství a v rámci textů kancionálu je,

²⁶⁷ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 54^r-55^r.

²⁶⁸ Ibidem, f. 214^r-214^v.

²⁶⁹ Ibidem, f. 206^r-206^v.

²⁷⁰ Ibidem, f. 209^r-211^r.

²⁷¹ Ibidem, f. 274^v-276^r.

²⁷² Ibidem, f. 230^v-232^v.

²⁷³ REJCHRTOVÁ 1984, s. 104.

myslím, velmi silně patrné. Příkladem může být starohusitská (podle Nejedlého pražská²⁷⁴) píseň *Chval svého Stvořitele* v oddíle "O Vstúpení Pána Krista", kterou zapsal Martin bakalář: "Dajž nám [...] tvé Tělo přijímati i tvú svatú Krev pítí, [...] aťbychom tvé Tělo jedli a tvú svatú Krev pili, tvooj zákon pravě plnili, potom s tebu bydlili."²⁷⁵ Dokladem vztahu k Božímu zákonu je též samostatné téma "O Sloviech Páně" mezi obecnými písněmi.

Podrobněji je třeba se mezi písněmi s eucharistickou tematikou zaměřit na píseň *Věrní křesťané, silně doufajme*, která je v *Kolínském kancionálu* zapsaná písařem B na f. 208^r-209^r v oddílu písní o svátosti oltářní. Václav Hájek z Libočan mluví ve své *Kronice české* o této písni již v souvislosti s rokem 1420, kdy krátce po bitvě u Vyšehradu "kněží vzavše Tělo Boží šli s processí a lid všecken za nimi až na to bojiště k svatému Pangráci a tu slavně zpívali písně pražské, totiž *Věrní křesťané*."²⁷⁶ Další zprávy máme od *Starého letopisce* z roku 1480, kdy "nastaly [...] spory o píseň *Věrní křesťané a král Vladislav týden po Svaté Trojici na žádost Pánů z druhé strany zakázal v Praze veřejně tuto píseň zpívat. Ale navzdory tomu ji na oktáv Božího Těla zpívali. Když si ji jednou začal cestou ze staroměstské radnice prozpěvovat jeden kovář přes královský zákaz, byl proto i se svými přáteli potrestán. Něco podobného se stalo na oktáv Božího Těla i v Kutné Hoře, kde si tuto píseň začal zpívat švec Polák a jakmile vyšel z kostela, byl zatčen."²⁷⁷ Mnohem mladší, ale na starších pramenech závislý Mikuláš Dačický z Heslova pak ve svých *Pamětech* o roce 1480 uvádí, že "král Vladislav, jsa na Horách Kutnách, dal zjímati některé Pražany staroměstské, a dáni jsú na Karlstein a tam dva zmučeni [...]. A to se stalo pro tu píseň *Věrní křesťané, silně doufajme o Kristově večeri a nepochybujme etc. Kterážto píseň byla římskému náboženství protivná a přísně zapovězená*."²⁷⁸ Ještě o letech 1519 a 1521 máme ze *Starých letopisů* zprávy, že byla píseň *Věrní křesťané* zpívána "milovníky a obhájci pravdy Boží" v neděli po Památce Mistra Jana Husa.²⁷⁹ Její text je dochován poprvé v *Jistebnickém kancionálu* a následně v *Jenském kodexu*, kde přibývají nové sloky, a v *Kolínském kancionálu*,²⁸⁰ kde je píseň znovu rozšířena. Píseň se vyskytuje s pozměněnou poslední strofou také v bratrském *Rohově kancionálu* a v dalších pozdějších pramenech, které zachovávají buď bratrskou verzi či píseň znovu upravují. Podívejme se však nyní na text této písně podle *Kolínského kancionálu*, jak se vyvinul v prvních třech zmiňovaných pramenech, a na jeho novodobé reflexe.*

²⁷⁴ NEJEDLÝ 1913, s. 638-639.

²⁷⁵ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 197^r-198^r.

²⁷⁶ HÁJEK Z LIBOČAN, Václav: *Kronika česká*, Praha 1541, f. 385^r; viz *Knihopis*, č. 2867.

²⁷⁷ PORÁK 1980, s. 233.

²⁷⁸ MIKULEC 1996, s. 88.

²⁷⁹ PORÁK 1980, s. 435.

²⁸⁰ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II C 7, p. 96; Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. IV B 24, f. 8^r-8^v; Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 208^r-209^r.

[PrM II C 7, PrM IV B 24, KolM]:

[1.] *Věrní křesťané, silně doufajme,
o Kristově večeri nepochybujme
ani přivolujme
lidem od ďábla svedeným
a kacieřóm úhlavným,
jenž svévolně mluvie.
Praviec a rúk, byť byl blud, omylnost,
Tělo Pána Ježíše, v němž jest všecka ctnost,
posvátné prijímanie.
Ó proklatá slepoto,
v ohyzdnosti mieti to,
což Kristus zuostavil.*

re *Na poslednie večeri sedal s bratry svými,
dal jim své Tělo jiesti a z kalicha Krev píti,
řka: "Čiňtež pamatovanie o mém umučenie
až do mého přístie."*

[2.] *Tohoť duovod ve Čtení zuostavil,
čtyry euvanjelisty na tom se sjednali,
pevně potvrdili,
Matouš, Marek, Jan, Lukáš,
čtyry svědky pevné máš,
pročež to zamietáš.
Zdali pro libost [[papežských]] nálezuov
těch kněží pře[[lakomých]], falešných prorokuov,
[[biskupuov, kardyná]]luov
nedajte se svoditi,
ktož chtie pravě věřiti
svatému Čtení.*

re *Viec slušie poslúchati Stvořitele svého,
nežli stvořenie jeho, člověka smrteľného.
Tak svatý Pavel radí v knihách obci koryntské
i jiným všem věrným.*

[KolM rasury a přípisy]:

*Zdali pro libost †pikhartských† nálezuov
těch kněží pře†nevěrných†, falešných prorokuov,
†Biskupce a Korandy†*

†Ten rozum teprova jest proti římské straně,
ale první verše sau proti pikhartuom. †

[PrM IV B 24, KolM]:

[3.] *V této písni odporné pravdě Kristově
pravie býti pět kusuov pravého kacieřstvie.
Neshledavše jednoho,
jestiť jim již žel toho,
daliťby za to mnoho,
byť to bylo tajno.
K tomuť pravie,²⁸¹ ktož Krev Boží piji
z kalicha posvátného, že smrteľně hřešie.
Ó veliké rúhanie
dějeť se toto nynie²⁸²
Kristově pravdě zjevně
od roty poběhlé.*

re *Věrní se vždy radují na to netbajíce,
posilňenie majíce od zákona Kristova,
žeť neminú ta slova až do skonanie světa,
kteráž Buoh pověděl.*

[4.] *An to strana jich sama vyznala,
neb je k tomu pudila moc svatého Ducha,*

²⁸¹ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 208^r-209^r: [[pravie]].

²⁸² Ibidem:] nenie.

*jako biskupa zlého,
Kaifáše zlostného,
k Kristovu zahynutí,
k lidskému spasení.
To sám papež na každý rok činí
na den velikonoční, tu svatú neděli,
Tělo Božie dávaje,
jáhen ho následuje,
dávaje Krev z kalicha,
všech věrných útěcha.*

[KolM]:

*Ó církvi římská, trápiš nás ukrutně,
že krále i kniežata na nás búriš zlostně.
To na matku neslušie,
neb chceš bychom zapřeli
a krve Božie nepili,
an²⁸³ sám Buoh přikázal.*

[PrM IV B 24, KolM]:

re *Pijmež tu krev předrahú z kalicha svatého,
tu naději majíce, v tom nepochybujíce,
že nabudem milosti, potom věčné radosti
v nebeském království.²⁸⁴*

Přestože Hájek označuje tuto píseň za pražskou, rozvinula se mezi novodobými badateli diskuse o jejím táborském původu. Nejedlému, Škarkovi i Rejchrtové²⁸⁵ jsou pro něj důkazem zejména slova o "posvátném přijímání", která svědčí o odmítnutí transsubstanciacie, a dále též použití písně bratřimi. Vyskytli se však také autoři s opačným názorem (Václav Novotný²⁸⁶ a v poslední době Ota Halama), kteří tuto interpretaci textu odmítají. Halama k tomu uvádí, že dostatečným dokladem transsubstanciační nauky je obrat "*dal jim své Tělo jísti a z kalicha Krev pítí*", který se v *Jistebnickém kancionálu* dokonce v rámci repetitia ještě jednou opakuje.²⁸⁷ Že však formulační zkratka "*Praviec a řkúc, byť byl blud, omylnost, Tělo Pána Ježíše, v němž jest všecka ctnost, posvátné přijímanie*" činila určité problémy již v době opisování písně, je zřejmé ze stálých proměn tohoto místa v jednotlivých rukopisech. Zatímco *Jistebnický kancionál* uvádí "*posvátně přijímati*" a *Jenský kodex* (spolu s *Rohovým kancionálem*) "*v posvátném přijímanie*", *Kolínský kancionál* uvádí významově poněkud odlišné "*posvátné přijímanie*". Písař *Kolínského kancionálu* viděl zřejmě vzhledem k jiným dříve citovaným textům tento úryvek jako v utrakvistickém duchu pravověrný, otázkou však zůstává, zda pozdější autor přípisů nechtěl svými škrty, měnicími jeho smysl "*proti*

²⁸³ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 208^r-209^r:] am.

²⁸⁴ Ibidem: dopsáno pozdější rukou.

²⁸⁵ NEJEDLÝ 1913, s. 225-228; ŠKARKA 1932, s. 72-74; REJCHRTOVÁ 1984, s. 90.

²⁸⁶ NOVOTNÝ 1930, s. 246-252.

²⁸⁷ HALAMA 2009.

pikhartuom", zrušit právě nebezpečí "pikartského" výkladu. Další možné motivace škrtnů a přípisků, kterých je v *Kolínském kancionálu* více, budou ještě naznačeny. Oproti *Jistebnickému kancionálu* nově přidané sloky nás zpravují o některé z polemik, jež kolem písně mezi katolíky a utrakvisty nastaly, a argumentují též praxí samotné římské církve a papeže. Obdobné zdůvodnění známe například též z Korandova traktátu *O velebné a božské svátosti oltářní*,²⁸⁸ propojení s postilní literaturou je tedy i zde pravděpodobné. V *Kolínském kancionálu* unikátně dochovaná část sloky potvrzuje hlavní záměr textu písně jako obrany přijímání podobojí, tentokrát i přímo proti králi a knížatům. Je však zřejmé, že autor má stále římskou církev za svoji matku, jejíž pouto vnímali utrakvisté už kvůli nutnosti svěcení kněží jako nezbytné. V souhrnu vidíme, že přestože snad původní záměr textu nenese znaky táborské radikalit, stala se píseň svým protiřímským hrotem radikálním projevem v odporu proti rekatolizačním snahám jagellonské dvorské politiky,²⁸⁹ jak nám svědčí události z roku 1480, 1519 a 1521 spolu s oběma dobovými zápisy v *Jenském kodexu* i v *Kolínském kancionálu*.

Dalším utrakvistickým důrazem spjatým s eucharistií, kterému je však často v postilách i v *Kolínském kancionálu* věnována samostatná pozornost, je **přijímání dětí**. Mezi obecnými písněmi má opět vlastní stručný oddíl, kde ve staré husitské písni *Jezukriste Králi, Pane zmilelý* zapsané písařem B, nacházíme též poukaz ke zpěvu dětí v chrámě: "*Takož se to děje nynie při dětech, [...] nechtiac dopustiti k Božím svátostem, odbývajiec dietek lstivým duovodem. [...] Anoť jim zabraňují káráním mnohým učedníci tvoji jako nehodným, též v chrámě když zpievachu, tě vyznávajíc, mistři z toho reptachu.*"²⁹⁰ Nejedlý řadí tuto píseň mezi táborské, k čemuž ho vede právě zmínka o dětském zpěvu v chrámě. Nasvědčoval by tomu zřejmě i poukaz na reptání mistrů, jež v souvislostech pozdního utrakvismu vyznívá poněkud anachronicky. I Nejedlý však soudil, že píseň byla zpívána při přijímání dítek všeobecně.²⁹¹ Také v kancionálu bezprostředně následující píseň, jež se dotýká dětské eucharistie, je podle Nejedlého táborského původu. Jde o text zapsaný taktéž písařem B *Křesťané, z hříechuov povstaňme: "Dietkám malitkým nebraňte ani se tomu protivte, že Ježíšovo Tělo jedie, jichž jest království nebeské.*"²⁹² Nejedlý se ovšem mýlí v soudu o nepřijetí této písně mezi husity a jejím zmizení z repertoáru.²⁹³ Snad i teologický rozbor by

²⁸⁸ KORANDA mladší, Václav: *Tractat o velebné a božské svátosti oltářní, kterak má přijímána býti od věrných křesťanuov. O rozdávanie dietkám. O zpievani českém. O lichvě*, Praha 1493.

²⁸⁹ HALAMA 2009.

²⁹⁰ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 270^v-271^v.

²⁹¹ NEJEDLÝ 1913, s. 232-233.

²⁹² Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 271^v-273^r.

²⁹³ NEJEDLÝ 1913, s. 216-219.

proto zasloužil nové přezkoumání. Zmínku o rozdávání dítkám obsahuje rovněž již zmíněné písňové *Credo* i po něm následující píseň *Bratřie milí, pilně znamenajme*. Svěbytným způsobem je k podpoře přijímání dětí přetvořen text výše rozebírané písně *Věrní křesťané, silně doufajme*. Nová unikátní píseň je taktéž zapsána písařem B a zařazena bez bližšího nadpisu mezi obecné písně. Zvláště v její úvodní části je řada obrátů zachována a doplněna tematikou dětské eucharistie: "*Věrní křesťané Nového zákona, stuojte pravě i stále vedle svého Pána, nedajte se svoditi těm, ješto chtie uškoditi, vieru z srdce vynieti, z pravdy oblúpiti, praviece, žeť jest blud a omylnost tak mladým jako starým, v nichž jest Božie milost, pod obojí zpuosobú Tělo a Krev Kristova, posvátně přijímati, chtiece nás zklamati.*"²⁹⁴

Pro český utrakvismus je typické též vědomí jisté **výlučnosti českého národa**, který je zákonu Kristovu věrnější než národy ostatní.²⁹⁵ V textech *Kolínského kancionálu* můžeme toto vlastenectví spatřovat například v parafrázi modlitby Otče náš *Stvořiteli, Otče všie dobrotivosti*: "*Otče náš nebeský, bohatý v dědictví, vzhlédni na svůj lid český pro své milosrdenstvie.*"²⁹⁶

Zvláštní otázkou je víra v **ospravedlnění skrze skutky** křesťana, která nás již přivádí ke sledování možných odlišností od bratrské věrouky. Podle Rejchrtové se sice kázání pozdního utrakvismu neliší od kázání katolických v důrazu na dobré skutky a vlastní zasloužení o spásu,²⁹⁷ zároveň však začínají utrakvisté chápat, že poslušnost Kristova zákona není sama v sobě ospravedlňující a spasitelná a nezbývá proto, než se upínat k Boží milosti.²⁹⁸ Velmi podobný myšlenkový proces probíhá ovšem zhruba ve stejné době také v Jednotě bratrské. Je podmíněný stejnou zkušeností, totiž selháním snahy realizovat dokonalou církev. Ani bratr Lukáš Pražský, který je mezi bratřími protagonistou myšlenky, že "*dar víry a spravedlnosti [...] žádnými skutky lidskými nemuož zaslúžen ani docházen býti*", však nezpochybňuje úlohu skutků úplně, když Lutherovi namítá, že je nelze oddělovat od víry.²⁹⁹ Důraz na milost Boží překračující lidské skutky proto nelze v *Kolínském kancionálu* vnímat jako příklon k bratrské teologii, a to ani v případě zařazení textů samotného bratra Lukáše, neboť utrakvistická věrouka vykazovala v zásadě shodné rysy. V textech bratrských autorů tak zde vedle sebe stojí všechny tři důrazy, tedy důraz na Boží milost, dobré skutky i víru. V písni *Bože Otče, všie si chvály hodný* zapsané Martinem bakalářem tak čteme: "*Divná jeho převeliká milost, kteríž žádná lidská zaslúžilost nemohla skloniti, dobrovolně ráčil se*

²⁹⁴ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 284^r-285^r.

²⁹⁵ REJCHRTOVÁ 1984, s. 87.

²⁹⁶ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 227^r-228^v.

²⁹⁷ REJCHRTOVÁ 1984, s. 140.

²⁹⁸ Ibidem, s. 178.

²⁹⁹ Ibidem.

snížití."³⁰⁰ Zároveň však nacházíme v textu písně *Chvála buď Bohu na výsosti* zapsané stejným písařem prosbu: "Ó Pane, daj nám těch užitkuov dojítí skrze činěnie dobrých skuotkuov"³⁰¹ a v písni *Otce nebeského pochvalmež z milosti* téhož písaře sdělení: "Ktož chce do nebe jítí, musíť [...] v něj právě věřiti."³⁰²

Další velkou kapitolou, odkazující nás ke věroučnému zacílení *Kolínského kancionálu*, je **pojetí úcty ke svatým**.³⁰³ Předně nutno upozornit, že ze samotného složení svátků nelze v tomto ohledu nic konkrétního vysuzovat, neboť jde o svátky vyskytující se mezi všemi třemi dobovými vyznáními. Svátek Mistra Jana Husa je v oddílu sanktorálu reprezentován písní *Mnozíť jsou skládali*. Mezi části Husova hodinkového officia patřil původně též hymnus *Zpievaj, jazyk, přeslavného boje*.

Mnohem zajímavější a podstatnější je pro nás výskyt několika radikálních textů, které má smysl ocitovat ve větším rozsahu. Již od počátku husitství je podle Oty Halamy možno spatřovat nahrazení kultu posvátných obrazů kultem svátosti oltářní.³⁰⁴ Toto obrazoborectví je živé i v jagellonské době, narozdíl od samotného dodržování svátků svatých i proseb za jejich přimluvu (viz vydání *Pasionálu* v roce 1495³⁰⁵), které již není většinou vnímáno nijak problematicky. V Korandově teologii jsou stále posvátné obrazy nevítaným přídatkem pravého centra křesťanského života, jímž je přijímání podobojí.³⁰⁶ V tomto duchu vyznívá v *Kolínském kancionálu* text písně *Chcem-li věrně slúžití Pánu*, kterou zapsal pod rubrikou "O Božiech přikázaní" písař B: "Neb jsme na křtu slíbili jemu věrni býti a d'áblu škaredému vždy se protiviti, tělu svému i světu nepovolujíc, silni jsúce u vieře, jim odolávajíc. Kteří jim povolují, všeckoť jsou modláři, čertóm, d'áblóm slúžiece. I jsúc praví lháři všickni čarodějníci, také kúzedlníci, hadači i žehnači, neb jsou přestupníci těch Božích přikázaní a zvláště toho »nemievaj bohuov jiných«, jestiť jich velmi mnoho, zvláště obrazuov rytých, stříebra ani zlata, neboť jest ta všecka věc Bohem proklata."³⁰⁷ Tuto píseň, ze starších pramenů neznámou, obsahuje i tisk z roku 1522. Nutno ještě dodat, že výklad Desatera byl tradiční příležitostí pro vyjadřování odporu k posvátným obrazům. Důkazem toho, že modlitby ke svatým nebyly v této době nápadným důvodem k odporu, je i zařazení všech slok Martinem bakalářem zapsané předhusitské písně *Buoh všemohúci*, kde úseky s prosbami k Panně Marii a všem

³⁰⁰ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 120^r-123^v.

³⁰¹ Ibidem, f. 29^r-30^r.

³⁰² Ibidem, f. 61^r-62^v.

³⁰³ Za mnohá sdělení o této problematice zde uvedená děkuji Mgr. Otovi Halamovi, Th.D.

³⁰⁴ HALAMA 2002, s. 18.

³⁰⁵ VORAGINE, Jacobus de: *Legenda aurea sanctorum sive Lombardica historia*, Praha 1495; viz *Knihopis*, I/10; ŠIMÁKOVÁ 2001, č. 1081.

³⁰⁶ HALAMA 2002, s. 66-67.

³⁰⁷ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 325^r-326^v.

svatým byly seškrtnuty až v pozdější době, zřejmě (vzhledem k dalším obdobným škrtnutím) až pod luterským vlivem.

Ovšem i v naší sledované době lze najít v utrakvistické církvi stanoviska řazená jinak většinou do radikálního prostředí táborů či Jednoty bratrské. Příkladem je zejména *Knížka proti ošemetné poctě a pokryté svatých* kněze Martina.³⁰⁸ Podle předmluvy jde o apologii sepsanou v reakci na vlnu pobouření, kterou vyvolala kázání proti poctě svatým. V tisku z roku 1593 je sice uvedeno datum 1517, ale vzhledem k tomu, že jsou zde citovány Hromniční články, je nutno klást její vznik až do poloviny 20. let 16. století. Přesto ještě zcela vyrůstá ze staré husitské tradice bez luterských vlivů. Kázání, které spisu předcházelo, můžeme teoreticky datovat až k uvedenému roku 1517. Jeho velmi radikální vyznění lze dobře srovnávat s unikátní písní zapsanou Martinem bakalářem *Bud' pak my neb anjel s nebe*. Mezi adventní písně se zřejmě dostala opět z důvodu své nápěvné předlohy. Čteme zde biblickými citáty naplněnou kritiku modliteb ke svatým: "*Bud' pak my neb anjel s nebe kázal vám co jiného, než což jsme my vám kázali, budiž to zlořečeno: Shřeší-li kto v Otce, máme řečníka milostivého, Pána Jezukrista, za hříšné přímlyvníka, jenž vždycky živ sa za nás oroduje a skrze sám se k Bohu přistupuje, věčně se obětuje. Mezi Bohem a člověkem onť jesti sám prostředníkem. Aníž kto jde k Otci jeho, jediné skrze něho. Aj, ktož jinak káže anebo učí, toho svrchní řeč přehrozně zlořečí, kterémuž Apoštol svědčí.*³⁰⁹ *I kdež jest toho jisté založenie, aby k mrtvým svatým bylo vzývanie, jenž tomu učí nynie, ó přehrozné oslepení v tom lidu křesťanského, v omylné modlosluženie*³¹⁰ *nad Židy svedeného.*³¹¹ *Však který Zákon sám Pán Buoh Židóm dal, v tom nižádný příklad toho jest nezuostal, by kto živ jsa, mrtvé vzýval.*³¹² *Těž ve všem Písmě zákona Nového žádný svatý jsa nečinil jest toho, aby vzýval mrtvého,*³¹³ *ani který jistý svatý o tom základně píše, by kto živ jsa z svatých ještě mrtvým svatým modlil se.*³¹⁴ *Však mrtví Pána chváliti nebudú, ani všickni, kteříž do hrobú jdú, slova Davidova sú.*"³¹⁵ Ještě jeden text obdobně radikálního vyznění lze v *Kolínském kancionálu* najít. Je to obecná píseň *Kriste, najmilostivější Králi* zapsaná rukou písaře B. Zde jsou odmítány kromě přímlyv svatých i přímlyvy Panny Marie, ale shodné formulace o Kristu jako jediném prostředníku

³⁰⁸ ŽATECKÝ (?), Martin: *Knížka proti ošemetné poctě a pokryté svatých od kněze Martina, faráře u svatého Jindřicha v Praze sepsaná i kázaná okolo léta 1517*, s. 1., 1593; viz *Knihopis*, č. 5221.

³⁰⁹ Srv. ibidem, f. D IV^r (Ga 1,9). Aníž bych chtěla klást text písně do přímé souvislosti s citovanou polemikou, pokusím se pomocí odkazů ukázat, jak blízký myšlenkový okruh je zde prezentován a jak bezprostředně se v písních postilní literatura odráží.

³¹⁰ Srv. ibidem, f. D V.

³¹¹ Srv. ibidem, f. C II^r.

³¹² Srv. ibidem, f. C V.

³¹³ Srv. ibidem, f. C VI^r.

³¹⁴ Srv. ibidem, f. D VI^v.

³¹⁵ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 17^v-18^r.

naznačují, že obě písně vznikly ze společného argumentačního jádra: "*Ano Písmo i rozum to káže, že nad Krista žádný nedokáže, byť byl milostivější, buď svatá neboli svatý, kteříž budú, neb jsú byli, nebť jest nelze do nebe přijíti, než skrze Krista samého vjíti. Všem, ktož chtějí k spasení, jiných dveří žádných není, toť ukazuje nám Čtenie. [...] Viz, což dál v Zákoně [apoštolé] oznamují, žeť k Marii ni k sobě neukazují, ni k kterému svatému, jedno k Kristu samému. [...] Neb on živ jsa za nás oroduje, sám skrze se k Otci přistupuje, přimlúvaje se za nás. [...] Pročež přesto vždy k svatým voláte, zda milosti v Kristu nenalézáte hojnější nade všechny, jistě již mimo všechny svaté i světice také?"³¹⁶ Tuto píseň nalézáme v bratrských kancionálech z let 1501 a 1541, ale i v utrakvistickém tisku z roku 1531.*

Pohled na svaté jako vzory křesťanského života přinášejí v *Kolínském kancionálu* obecné písně zařazené pod rubriky "*O Trojici Svaté i o svatých*" a "*Jako prvnie o životech svatých kterýchkoli i o jich útrpnosti i o jich práci v světě tato také pieseň*" zapsané písařem B. Obě se nacházejí již v písňovém tisku z roku 1501. První text *Buoh Otec, Syn i Duch svatý* přináší kromě výčtu ctností světců také pozoruhodnou pasáž: "*Ale je, tak Bohu milé, měl svět velmi za nemilé, nepřál jest jim živu býti, až je přivedl i k zabítí. [...] Někteří kamenováni, do hlubokosti metáni, meči sekáni, pálení, rozličně roztahováni. V těch mukách neřekla ústa, čím by rozhněvala Krista, [...] ale tito trpěli vše s pomocí Pána Ježíše a tak svojoj boj dokonali, v dobrém až do smrti trvali.*"³¹⁷ Zní zde zřejmě ohlasy kázání na svátek Mistra Jana Husa, neboť je poukazováno kromě prvomučedníka Štěpána k mučednictví přívrženců husitství, obdobně jako kupříkladu v později známé písni pro Husův svátek *Nuže, milí Čechové*.³¹⁸ Vzorový život světců popisuje i bezprostředně následující píseň *V moci, v moudrosti dobrého*. Vedle původně vnotované melodie latinské písně *Surrexit Christus hodie* je zde Martinem bakalářem připsán dnes poněkud nejasný přípisek "*jako o modlách*" s incipitem jiného nápěvu, známého později z bratrských tisků. Zůstává otázkou, zda je to reakce na nadpis této písně v tisku z roku 1501 "*O svatých*" (či jiné jeho podoby v nedochovaných bratrských tiscích?) nebo odkaz na melodii spojovanou s tímto označením, jak by mohl naznačovat stejný nadpis u jedné z písní *Miřinského*, vydaných Janem Táborským.³¹⁹

Další ze stěžejních důrazů utrakvistického bohosloví, tedy **české zpívání a čtení**, je spjat přímo se samotným vznikem a existencí *Kolínského kancionálu*. O teologické tradici, jež požadovala češtinu ve mši, už zde byla řeč. Také traktát Václava Korandy, který je

³¹⁶ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 291^v-293^r.

³¹⁷ Ibidem, f. 257^v-258^v.

³¹⁸ FOJTÍKOVÁ 1981, s. 61, 103-104.

³¹⁹ MIŘÍNSKÝ, Václav: *Písně staré gruntovní a velmi utěšené*, Praha 1567, f. H XI.

nejucelenější apologií na toto téma, už byl několikrát citován. Proto si chci nyní všimnout ještě některých dalších zajímavých souvislostí.

Předně je nutno i pro situaci v liturgii vyzdvihnout význam Kutnohorského míru, který uzavřeli v roce 1485 zástupci katolické a utrakvistické strany na 31 let. Bylo v něm zákonně požadováno, aby lidé každého stavu mohli podle své vůle svobodně přijímat svátost oltární "*bud' pod jednú, nebo pod obojí zpuosobú*", aby nikdo nebyl "*tajně ani zjevně*" nucen ke změně konfese a "*aby strana strany nehaněla ani utiskala, bud'to světských neb duchovních, než obojí aby k sobě lásku zachovali, [...] a aby žádný žádných nekacěřoval ani haněl.*"³²⁰ Na sněmu roku 1512 byla pak smlouva potvrzena a prodloužena na všechny budoucí časy.³²¹ Tento mimořádný dokument tolerance (svoboda vyznání se ovšem nevztahovala na Jednotu bratrskou), který v důsledku upevnil sebevědomí a společenskou prestiž utrakvistů, vyrůstá ze stejného husitského požadavku svobodného přístupu laiků ke spáse jako vytrvalá utrakvistická obhajoba češtiny ve mši. Zvláště Korandův komplexně pojatý traktát poukazuje zjevně k této uzákoněné svobodě a podporuje "věrné", pro něž je české zpívání a čtení součástí pravdy Božího zákona: "*Pakli přesto někteří z zarputilosti své zlosti budú chtieti takové čítanie, zpievanie i požehnanie podvracovati, a proto haněti jiné, věrní nemají se zamúcovati pro haněnie ani se báti o podvrácenie viery a pravdy.*"

Pozoruhodným způsobem rozebírá závěr Korandova traktátu Noemi Rejchrtová. Pásaž, v níž Koranda káže: "*Světští pak, kteříž když se Písma svatá obecným jazykem čtú neb zpievají, nechťejí slyšeti a mají je v mrzkosti, činie to k své hanbě. [...] A takoví jsú pyšní,*" dává totiž do souvislosti s dobovým rozkvětem literátských bratrstev. Latinské literáty, kteří si narozdíl od prostých literátů českých zakládají na své vzdělanosti a tvoří tak i při bohoslužbě oddělenou vyšší vrstvu obyvatelstva, Koranda těmito slovy podle Rejchrtové odsuzuje, a to právě v souladu s Kutnohorským mírem, respektujícím svobodu svědomí i nejprostších poddaných "*v městech, městečkách neb vsích*".³²² Tento výklad nezní zcela nereálně, když si uvědomíme, jak se stavěli k cechům a bratrstvům Husovi předchůdci i Mistr Jan Hus sám a na jakou tradici mohl tedy Koranda navazovat. V textech, které shrnula Hana Pátková, převládají obdobné odsudky pýchy a sebeuspokojování jako u Korandy. Matěj z Janova kritizuje kupříkladu bratrstva, která zakládají v církvi lidé milující sebe sama; je jich mnoho, scházejí se na svých separátních schůzích a církev je tak rozdělována.³²³ Stejným jazykem jako Koranda mluví v tomto ohledu navíc i Hromniční články z roku 1524, které reprezentují

³²⁰ REJCHRTOVÁ 1984, s. 85; KADLEC 1991, s. 310.

³²¹ KADLEC 1991, s. 311.

³²² REJCHRTOVÁ 1984, s. 113-115.

³²³ PÁTKOVÁ 2000, s. 97.

radikální tvář jagellonského utrakvismu. Mešní obřady mají být podle tohoto dokumentu uskutečňovány "prostě, bez pejchy" a mají být zpívány "v jazyku rozumném".³²⁴ Z těchto pohnutek mohl snad vzniknout i *Kolínský kancionál*, na svoji dobu v použití češtiny poměrně mimořádný. V naznačeném úhlu pohledu se totiž užívání latiny na konci 15. století začíná jevit v novém světle: Ne jen jako projev umírněnosti či konzervatismu utrakvistů, ale jako touha po reprezentaci vzrůstajících se utrakvistických měšťanských vrstev, kterou máme ve zvyku spatřovat spíše až v pozdějším období.

Ve výčtu jednotlivých utrakvistických věroučných důrazů, projevujících se v *Kolínském kancionálu*, je nutno zmínit již jen několik doplňků. Velký význam postu, který utrakvisté svědomitě dodržovali, a především zdůrazňování biblicky původního významu postního období se odráží v posílení postního oddílu o předpostní písně či v četnosti písní o pokání ke svátku sv. Marie Magdaleny. Kromě všech dříve zmíněných útoků na římskou církev nacházíme v *Kolínském kancionálu* v zápisech písaře B také kritiku svatokupectví ("Cesta bludná Antikristova, ta jest již lidi svedla tohoto světa, [...] aby naplnili svatokupectvie rozdávajíc odpustky falešné."³²⁵), odkaz k prvotní církvi ("Aťby tak tvú moc poznali pastýři i s lidem, tvé se pravdy přidrželi prvotních příkladem té prvnie cierkve."³²⁶) či narážku na zpověď zpronevěřilým kněžím ("Nebo apoštolé Antikristovi [...] lid [...] nutí, aby časem, miestem Boha odbývali a lehce se jemu bez srdce klaněli, jich ustaveními čest chválu vzdávali. [...] Avšak chtějí míti jistú naději, o kteréž jim knězie obecnie báji, vyplniec nálezky, že se slavie v nebi. [...] Také jsú spolehli na ta rozhřešenie, kteréž jim dávají za pošeptanie i netbají se ptáti na pravé pokánie."³²⁷).

Shrneme-li předchozí rozbor teologických důrazů obsažených v *Kolínském kancionálu*, vidíme, že přestože jsou některé texty ostře radikální, nevybočují zcela z obrazu, který je nám díky postilám a traktátům o utrakvistické církvi této doby znám. Rozhodně není možno uvažovat v případě *Kolínského kancionálu* o bratrském původu či doložitelném příklonu k bratrskému učení (viz mnohé útoky proti Jednotě bratrské), přestože nejen ryze užitečné, ale také teologicky byly mnohé bratrské písně utrakvistům blízké. Texty odmítající přímlyvy svatých představují sice v utrakvismu radikální názorový proud, musíme však vnímat i ostatní texty, jež podobné rysy nevykazují. Stejně i písně táborské fungují v symbióze s písněmi jiného původu. Důvodem je podle mého názoru jak jistá věroučná nejasnost v přístupu tvůrců či objednavatelů, tak pravděpodobně i odraz skutečné podoby

³²⁴ MACEK 2001, s. 114.

³²⁵ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 298^r-299^v.

³²⁶ Ibidem, f. 323^r-325^r.

³²⁷ Ibidem, f. 294^r-295^v.

dobového utrakvismu. V reálném dění došlo k příkrým obrátům mezi oběma krajními teologickým póly v letech 1524–1525. Oba byly tedy v církvi podobojí přítomny a podle Rejchrtové svědčily o teologické nezralosti a slabině systematického domýšlení bohosloveckého východiska husitství.³²⁸ V tomto smyslu je úvodní přípis našeho pramene pravdivý: Jde o "*dílem katolickej* [písňě předhusitské a temporální, v nichž se neprojeví specifika utrakvistické teologie], *dílem husitský* [písňě eucharistické a obecné, které vyjadřují utrakvistické důrazy; mezi nimi jsou i texty přímo táborské] a *dílem pikhardytský* [písňě bratrských autorů, které se však v teologii zásadně neodlišují] *kancionál*". Takový byl ovšem dobový utrakvismus. Přestože v *Kolínském kancionálu* zapsal většinu radikálních či protikatolických textů písař B, viděli jsme, že ani texty Martina bakaláře se těmto tématům nevyhýbají. Není tedy možno souhlasit s Veletovým viděním ideologických rozporů mezi oběma písaři, příčinou radikálnějšího (či "táborštějšího") vyznění zápisů písaře B je zřejmě jen skutečnost, že psal písňě o Těle a Krvi Páně a písňě obecné, kam tematicky téměř všechny tyto texty spadají.

Zajímavé je v tomto ohledu srovnání s již dříve zmiňovaným tiskem z roku 1522, který nám představuje podobně radikální utrakvistické myšlení téže doby v poněkud jiném světle. Téma svatých je zde totiž v písňových textech pojednáno systematictěji a konzistentněji. Řazení textů s tímto námětem sleduje (i když poněkud skrytě) linii *životy svatých jako vzory a vzory v prvotní církvi* → *pomýlení při prosbách o jejich přímlovu* (vč. *proseb k Panně Marii*) → *správné jejich pocty a chvály*. Také eucharistické písňě jsou řazeny s teologickou promyšleností a postupně vyjadřují jak požadavek přijímání podobojí a podávání dítkám, tak zcela jednoznačně víru v transsubstanciační dogma, a vedou k úctě ke svátosti oltářní projevované klaněním. Tisk se také vystřihá takového množství ostrých protikatolických útoků, jaké známe z *Kolínského kancionálu*, přestože i zde je jasné vymezování samozřejmě přítomno. Zdá se tedy, že jde o promyšlenou prezentaci utrakvistických písňí a utrakvistického učení tiskem (přestože v jiných mnohých rysech je patrná nedotaženost při práci s předlohou), oproti níž je *Kolínský kancionál* spíše ukazatelem lidové zbožnosti³²⁹ a oné radikality při bránění "české pravdy", o které mluví Rejchrtová.

Pro doplnění pohledu na konfesijní rysy rukopisu je třeba ještě zhodnotit charakter mnohých škrťů a přípisů v *Kolínském kancionálu* a zprávy, jež nám ukazují formu zbožnosti kolínských měšťanů. Také škrty a přípisky patří mezi oblasti, které je třeba k důkladnému

³²⁸ REJCHRTOVÁ 1984, s. 32.

³²⁹ CHALOUPECKÝ 1925, s. 2 se domnívá, že i v pozdější době lpěl utrakvistický lid narozdíl od kněžstva jak na starých husitských pravdách, tak na tradičních, s katolíky v zásadě shodných obřadech.

posouzení přenechat teologům. V *Kolínském kancionálu* je jich velmi mnoho a jsou pořizovány zjevně z různých důvodů. Nejzřetelněji odlišitelné jsou pro nás opravy vytvořené samotnými písaři při korekturách, a to černým či červeným inkoustem. Jde především o škrty při chybném opakování slov či slok a o marginální přípisky Martina bakaláře, upřesňující či opravující nápěv k danému textu.

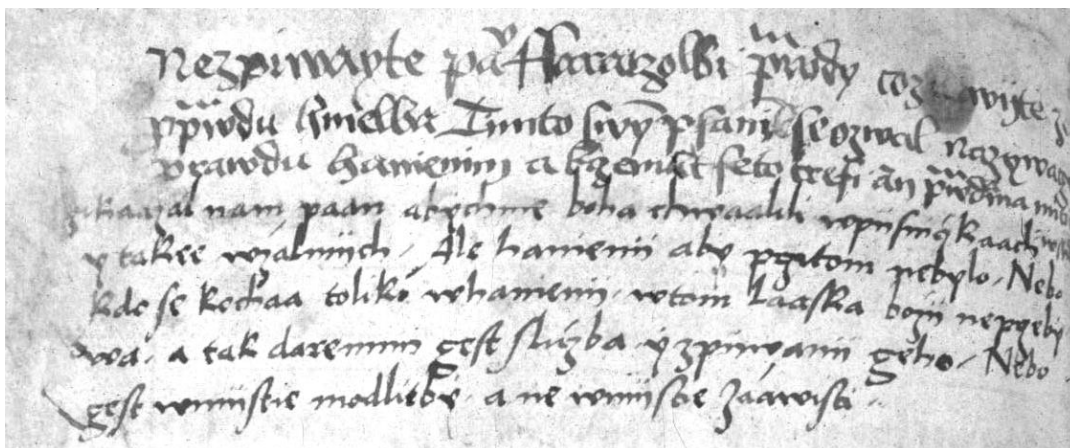
Další dva výrazné typy rasur zasahují již přímo do obsahu textů písní. Jde předně o škrty v protikatolických pasážích, jaké jsme viděli kupříkladu v písni *Věrní křesťané*. I tyto škrty a přípisky jsou pořizeny černým či tmavě červeným inkoustem. Také zde je možno přemýšlet poněkud blíže o jejich pořizovateli, protože se jedná o stejné písmo, kterým je na f. 2^v připsán komentář (viz obr. 14): "[P]řikázal nám Pán, abychme Boha chválili v písničkách i také v žalmích, ale hanění aby při tom nebylo. Nebo kdo se kochá toliko v hanění, v tom láska Boží nepřebývá, a tak daremní jest služba i zpívání jeho, nebo jest v místě modlitby a ne v místě závisti."³³⁰ Na což je výše odpověděno: "*Nezpívajte panu ffarárovi pravdy, což [ne]víte, že se pro pravdu hněvá. Tímto svým psaním se ozval, nazývaje pravdu haněním a k čemuť se to treffi, an pravda má míti místa všudy.*"³³¹ Autorem zmíněných škrťů, přípisků i delšího komentáře je tedy farář, který se snaží potlačit zakázané (viz píseň *Věrní křesťané*) a radikální prvky v kancionálu. Nedožíváme se však bohužel jeho jméno, ani z písma samého nemůžeme s jistotou usuzovat dobu zápisu. Stejný (tedy radikalismus odmítající) účel má také již zmiňovaný přípisk na f. 18^f: "*Mentiris žáčků verte folium et canta ++ sub hoc signo,*" který naráží na obsah výše citované písně *Bud' pak my neb anjel s nebe*, odsuzující přímiluvy svatých. Je psán černým či tmavě hnědým inkoustem odlišnou rukou.

Druhým z výrazných typů rasur je naopak odstranění velkého množství pasáží uctívajících či vzývajících Pannu Marii a svaté. Tyto škrty jsou provedeny většinou rudkou, zabělením, začerněním či výjimečně černým nebo světle hnědým inkoustem. Stejným způsobem je provedena řada provozních přípisů a změn. Je možno soudit, že tyto škrty pocházejí z pozdější doby, kdy byla kolínská farnost pod luterským vlivem, přestože v jednom z přípisů je patrná snaha o potlačení bratrské nauky (viz níže). Rukopisy dnes bohužel nelze identifikovat, jedním z nich je však pravděpodobně písmo písaře C, podle Stanislava Petra snad Jana Vodičky.³³²

³³⁰ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 2^v.

³³¹ Ibidem.

³³² PETR 2001, s. 130.

Obr. 14: Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 2^v.

Možnosti konkrétních souvislostí těchto přípisů s provozem v chrámu svatého Bartoloměje můžeme hledat při pohledu do dějin kolínské farnosti. Mezi duchovními správci jagellonské doby známe v 15. století faráře Ondřeje (1485–1490) a faráře Václava Kloudu (1490–1495),³³³ za jehož služby byla pořízena nová cínová křtitelnice, nesoucí nikterak radikální nápis: "*Ke cti Boha všemohoucího a blahoslavené Panny Marie.*"³³⁴ Dalšími známými faráři jsou Prokop (1495–1497), Ondřej (1497–1511), při jehož působení byla vystavěna vedle chrámu sv. Bartoloměje nová zvonice, a Matouš (1511–1522), který svou službu zřejmě vykonával v době vzniku *Kolínského kancionálu*, nevíme však o něm nic víc, než že žádal po lidech vysoké platby za pohřby.³³⁵

Velmi zajímavou postavou je ovšem následující (?) farář Jakub, působící zde snad od roku 1525 do roku 1532. Poměrně jasnou zprávu nám o něm totiž zanechává ve své kronice, popisující pražské bouře z let 1524–1530, Bartoš Písař. Spojuje ho přímo s vlivem temné postavy dobového utrakvismu, administrátora Havla Cahery: "*Než co se jiného kněžstva, zvláště pražského některého, dotýče, ti jsou nastoupili na stopy jeho [Cahery], hanějice a nepokoj mezi lidmi činíce proti úmyslu královskému, tak jakž se prvé od téhož mistra svého tomu vyučili. A mezi tím, když Jakub řečený titulem kněz, ten, kterýž před půl třetím létem, jsa za faráře u sv. Štěpána Velikého v Praze, příčina byl upálení Mikuláše Vřetenáře a Kláry hospodyně jeho, utrživ za ně jeden stříbrný z oněch třidceti: ten jsa v Kolíně nad Labem farářem, způsobil to v tom městě, že jest pozdvihl jedněch proti druhým k samému krve prolití kaceřováním a pikartováním mnohých dobrých a šlechtných lidí. Ale kolínští správcové, poznavše veliké zlé z původu jeho, vypověděli jej z města dne jednoho do slunce západu, brzo*

³³³ VÁVRA 1888, s. 106. Stejně, ale poněkud rozšířené informace o kněžích chrámu sv. Bartoloměje poskytuje též soupis, umístěný přímo v prostorách kostela.

³³⁴ MACEK 2001, s. 78.

³³⁵ VÁVRA 1888, s. 106–107.

po Caherovi.³³⁶ Činnost kněze Jakuba v Kolíně byla tedy podle Bartošova svědectví zřejmě součástí vykonávání cenzury, která nastoupila po příkrém obratu konzistoře v čele s Caherou od radikálního příklonu k luterství k ryze konzervativní orientaci, podřízené pražské Paškově diktatuře. Kontrolovány byly písemnosti i smýšlení věřících, faráři měli své ovečky evidovat a vyzvídat, zda se zpovídají a účastní obřadů, zdůrazňován byl boj proti pikartům.³³⁷

Kolín je přitom v této době (za konšelství Martina bakaláře z Vyskytné) velmi úzce spojen s politickými silami straníci luterské reformaci. V letech 1525 a 1526 se zde konají sněmy odpůrců staronového nejvyššího purkrabí Zdeňka Lva z Rožmitálu a jeho skupiny. Vrcholní lutersky orientovaní utrakvističtí šlechtici, v jejichž čele stojí Vojtěch z Pernštejna a mezi nimiž je i Jednotě bratrské nakloněný Kunrát Krajíř z Krajku, se stavějí za "*prospěch krále a svobodu ve víře*".³³⁸ Zdá se tedy možné, že toto pohnuté období má svůj odraz v citovaných sporech faráře a některého z farníků, které známe z přípisků *Kolínského kancionálu*. Vnesení protibratrských poznámek do písně *Věrní křesťané* a obvinění věřících z hanění by mohlo poukazovat k faráři Jakubovi, stejně jako poměrně bojovná nálada milovníků pravdy ke kolínským měšťanům poloviny 20. let 16. století, více však zůstane tajemstvím. O značně radikálních náladách v kolínské městské radě však každopádně vypovídá skutečnost, že bylo roku 1518 rozhodnuto a rukou Martina bakaláře zapsáno (viz obr. 15), aby "*po dnešní den nyní, potomně v časích budících a věčně více pan purgmistr, páni obecní a starší žádné osoby v susedství pod jednu způsobu a strany římské nepřijímali a pro nižádnou věc ani na žádnú přímľuvu aby to změněno ani zrušeno nebylo obyčejem nižádným a tak aby žádný takový na úřad konšelský sazen nebyl*", a to proto, že "*láska a svornost nerostla, ale spíše kyselost*".³³⁹ Přitom opět musíme mít na paměti, nakolik se utrakvistické myšlení jagellonské doby lišilo od reformací ovlivněného myšlení pozdějšího: V letech 1511–1518 přísahají konšelé podle Martinem bakalářem zapsané přísahy v *Liber contractuum III "Pánu Bohu, Matce Božie i všem svatým"* a v závěru se u týchž dovolávají pomoci.³⁴⁰ Ještě nejméně do roku 1523, kdy je v nové *Liber contractuum IV* zapsána stejným písařem přísaha obdobného znění, tato praxe trvá, zde jsou ovšem pozdější rukou slova "*Matce Božie i všem svatým*" důsledně seškrtnána a v nově připsané přísaze rychtářské se již nenacházejí. To je však už samozřejmě přísaháno "*Nejjasnějšímu knížeti a pánu, panu*

³³⁶ ERBEN 1851, s. 308-309.

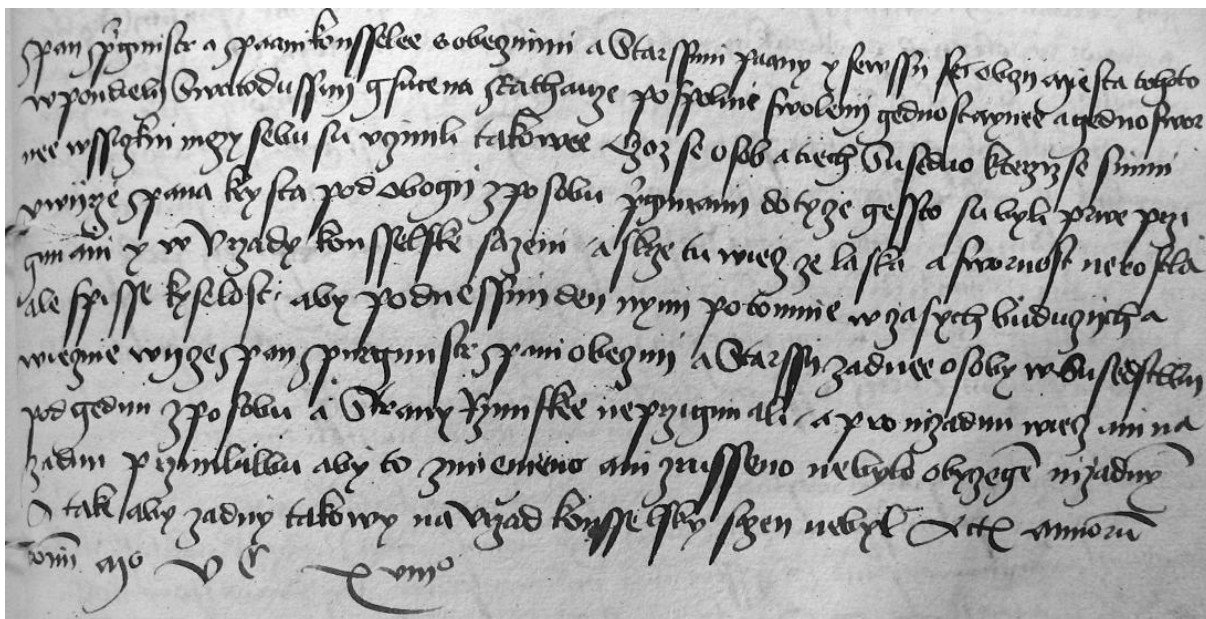
³³⁷ REJCHRTOVÁ 1984, s. 22-24; MACEK 2001, s. 115-117.

³³⁸ VÁVRA 1888, s. 97-99.

³³⁹ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum III*, 1511–1518), f. 164^f.

³⁴⁰ *Ibidem*, f. 1^v.

Ferdinandovi římskému, uherskému a českému králi" a ne Ludvíkovi, jako v přísahách dosavadních.³⁴¹

Obr. 15: Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum III*, 1511–1518), f. 164^r.

Tím se dostáváme zpět ke škrtkům *Kolínského kancionálu*, jež vykazují zcela stejné rysy jako tyto škrty v přísahách. Navíc máme z třicátých a čtyřicátých let zprávy o zřejmém luterském vlivu v kolínské farnosti. Od roku 1532, kdy byl krátce farářem Jan, existovalo v Kolíně děkanství. O knězi Ondřejovi působícím mezi lety 1533–1536 máme zprávy jako o nepříteli luterského učení (podle Vávry snad se souhlasem měšťanů³⁴²). Luterství nakloněný šlechtic Vojtěch z Pernštejna, jenž měl od roku 1532 v zástavě kolínský hrad i panství, sem však pozval radikálně vystupujícího kněze Jana Lahvičku z Rybňan, který kázal, že úcta ke svátosti oltářní je modlářstvím, a později znovu vystupoval proti výstavu velebné svátosti a proti procesím. Děkan Ondřej se svou stížností ke konzistoři neuspěl.³⁴³ Také tyto myšlenky se zřejmě do života farnosti určitým způsobem promítly, neboť nevím, jak si jinak (pokud ne přímo zwingliánskou či bratrskou naukou) vykládat přípis "*Hac cantilena adversa omniam orthodoxam philosophia est condita*", připojený v *Kolínském kancionálu* u utrakvisticky pravověrné eucharistické písně *Zdravas, oběti jasná*.³⁴⁴ Konzistoř řešila také problémy dalších děkanů. Farář Šimon (1536–1539) ale zřejmě nebyl trestán kvůli své víře – narozdíl od

³⁴¹ Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum IV*, 1518–1528), f. 32^v.

³⁴² VÁVRA 1888, s. 131–132.

³⁴³ Ibidem.

³⁴⁴ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 222^r.

děkana Klimenta (1539–1545), který byl na popud krále kárán pro luterské učení a nakonec sesazen.³⁴⁵

Zbývá si již jen povšimnout, jak mohla do zbožnosti kolínských zasahovat Jednota bratrská. Již ze druhé poloviny 15. století máme určité zprávy o náboženské skupině zvané "kolínští bratři", která údajně navazovala na tábořské hnutí.³⁴⁶ Jelikož však není nic dalšího známo, je možno uvažovat maximálně o jakémisi náboženském bratrstvu či místním hnutí, jehož souvislost s českými bratry je nepravděpodobná. Konkrétnější zprávy o Jednotě bratrské v Kolíně máme až z roku 1543, kdy tu byla jakási bratrská kazatelská stanice. Sloužil zde bratr Jan Černý Nigranus z Brandýsa nad Labem, který kázal též v pražské týnské farnosti, v Nymburku, ve Slaném i v Berouně.³⁴⁷ Podle Vávry zde bratr Černý působil již od roku 1537.³⁴⁸ Po královském mandátu z roku 1548 bylo z Kolína vystěhováno asi 40 lidí, kteří se nechtěli vzdát bratrského učení, je tedy pravděpodobné, že zde Jednota bratrská měla delší dobu svou pevnější skupinu příznivců. Otázka, zda byli její členové přímým důvodem k protibratrským zmínkám v *Kolínském kancionálu* či zda se naopak mohli podílet na pronikání bratrských písní do rukopisu, zůstává však bez odpovědi.

³⁴⁵ VÁVRA 1888, s. 132-133.

³⁴⁶ Ibidem, s. 100.

³⁴⁷ HREJSA 1935, s. 11, 36.

³⁴⁸ VÁVRA 1888, s. 138; s odkazem na Josefa Jirečka.

IV. Vztah ke zpěvu českých bratří

Bratrský zpěv jagellonské doby

Uvažujeme-li o souvislostech *Kolínského kancionálu* a jeho repertoáru s dobovým zpěvem Jednoty bratrské, nabízejí se – jak již bylo řečeno – dvě oblasti, na něž je třeba se blíže zaměřit: údajný první soukromý bratrský tisk *Piesniček* z roku 1501 a písně bratrských autorů, kteří svým působením spadají do první čtvrtiny 16. století.

1. Vztah k *Piesničkám z roku 1501*

O prvním kancionálovém tisku v Evropě se jako o nejstarším zdroji poznání zpěvu českých bratří zmiňují již Josef Jireček,³⁴⁹ Josef Theodor Müller³⁵⁰ a Bohuš Hrejsa.³⁵¹ Útlý písňový soubor čítal celkem 88 textů (z nichž o dvou víme dnes již pouze z rejstříku) a byl vysázen důsledně bez not i bez melodických odkazů. Jediný dochovaný exemplář bez titulní strany³⁵² identifikoval jako dílo pražského tiskaře Pavla Severýna po Jirečkovi znovu Pavel Spunar.³⁵³ Tuto skutečnost dosvědčuje i Severýnova předmluva k *Rohovu kancionálu*, kde tiskař o tvorbě písňových souborů uvádí: "*Prvé viec než jednau něco sem jich udělati dal [1501, 1531].*"³⁵⁴ Jedinou přímou informací o původu pramene nám skýtá kolofón, v němž stojí psáno: "*Dokonány sú tyto piesničky v striedu v ochtáb Božieho křtěníe. Létha Božieho tisícieho pětistého prvnieho [13. 1. 1501].*"³⁵⁵ Dochovala se ovšem také zpráva zanechaná v roce 1562 Matoušem Collinem z Chotěřiny v předmluvě ke spisu *Antiqua et constans confessio fidei ecclesiae Christi in regno Boiemiae et marchionatu Moraviae*,³⁵⁶ kde se dozvídáme o pražských bouřích v roce 1480, při nichž opustili Prahu také "*M. Mathias Machecus, professor academiae, Lucas Pragensis, bacalaureus et eius familiaris M. Joannes Niger*,³⁵⁷ *physicus. Illorum opera ferunt collectas esse et editas veteres divinarum laudum*

³⁴⁹ JIREČEK 1878, s. 13.

³⁵⁰ MÜLLER 1922, s. 295, 506, 553; MÜLLER 1916, s. 3-4.

³⁵¹ HREJSA 1931, s. 16-17.

³⁵² Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 25 F 3, f. 22^r-132^v.

³⁵³ SPUNAR 1953, s. 56-61.

³⁵⁴ ROH, Jan: *Piesně chval božských*, Praha 1541, f. a iii.

³⁵⁵ [*Piesničky*], Praha 1501, f. 130^r.

³⁵⁶ *Rukověť humanistického básnictví* 1966, s. 431.

³⁵⁷ Neplést s Janem Černým zvaným Nigranus, pozdějším kazatelem v Brandýse nad Labem i v Kolíně a historikem Jednoty.

cantilenas, que nunc evangelicae appellantur."³⁵⁸ Amedeo Molnár spojuje Collinovo svědectví právě s *Piesničkami* z roku 1501, i když je nepovažuje za příliš důvěryhodné.³⁵⁹ Citovaná zpráva však pravděpodobně hovoří o pozdějších bratrských edicích, tedy o nedochovaném tisku z roku 1505³⁶⁰ (jak uvádí knihopis a Jireček³⁶¹) či spíše o následujícím taktéž ztraceném kancionálu z roku 1519,³⁶² jak lze soudit z Blahoslavovy předmluvy k tehdy rok starému *Šamotulskému kancionálu*, z níž Collinus zřejmě vychází.³⁶³ Jako doklad bratrského původu *Piesniček* nám tedy Collinova zpráva příliš neposlouží. Jireček, Müller i Hrejsa však přesto bratrskou provenienci tisku předpokládají, argumentují přitom především bratrským autorstvím řady zde zahrnutých písní (jediným zdrojem poznání o autorech textů z řad Jednoty bratrské je ovšem pozdní Blahoslavův rejstřík) a obsahem písní "*rázu bratrského*".³⁶⁴ Jelikož se však bratři ve svých písemnostech o kancionálu z roku 1501 nikde nezmiňují a naopak uvádějí jako svůj "*najprvnější*" tisk z roku 1505,³⁶⁵ je už Josef Theodor Müller nucen vyvodit, že se jednalo pouze o jakousi soukromou edici.³⁶⁶

Bratrský původ pramene zpochybnil v roce 1952 Amedeo Molnár, když usoudil, že narozdíl od pozdějších tisků Jednoty zde postrádáme pro bratry typické dělení na písně o věcech podstatných a o věcech služebných.³⁶⁷ Jan Kouba pak podrobil kritice též zdůvodňování bratrské provenience počtem konkordancí s *Rohovým kancionálem* a bratrským autorstvím některých písní.³⁶⁸ Ve svých studiích o nejstarším českém tištěném kancionálu dospěl k názoru, že písně bratrských autorů jsou již od 15. století trvalou součástí dobového utrakvistického repertoáru a samy o sobě konfesijní příslušnost zpěvníku neprokazují. Ani repertoárová souvislost s *Rohovým kancionálem* podle Kouby jako důkaz bratrského původu neobstojí, protože stejné nebo dokonce i vyšší procento písní z nejstaršího tisku obsahují též zpěvníky utrakvistické a habrovanské. Proto Kouba usuzuje, že spíše než o tisk bratrský jde o pramen, který patřil do širší souvislosti zpěvu utrakvistické církve. Později se však přece jen přiklání k bratrskému původu kancionálu jako k pravděpodobnému.³⁶⁹

³⁵⁸ Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XVII D 26, f. 113^v; viz TRUHLÁŘ 1906, č. 156.

³⁵⁹ MOLNÁŘ 1952, s. 50.

³⁶⁰ [*Piesně chval božských*], Praha 1505.

³⁶¹ JIREČEK 1878, s. 13.

³⁶² [*Piesně chval božských*], Litomyšl 1519.

³⁶³ BLAHOŠLAV, Jan: *Piesně chval božských*, Šamotuly 1561; viz *Knihopis*, č. 12860. Tak soudí i JUNGSMANN 1849, s. 62.

³⁶⁴ HREJSA 1931, s. 17.

³⁶⁵ Kromě předmluvy *Šamotulského kancionálu* ještě Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XVII F 51a, p. 232; viz TRUHLÁŘ 1906, č. 281.

³⁶⁶ MÜLLER 1922, s. 506.

³⁶⁷ MOLNÁŘ 1952, s. 50.

³⁶⁸ KOUBA 1965, s. 89-138; KOUBA 1968, s. 78-112.

³⁶⁹ KOUBA 1988, s. 23; KOUBA 1997, s. 419.

Po velmi letném nastínění nejasné situace kolem konfesijního zařazení nejstaršího písňového tisku si povšimněme některých aspektů, které v této souvislosti stojí za úvahu. Předně je to problém "bratrského typu" řazení písní v kancionálech, který po zasvěceném Molnárově hodnocení *Piesničiek* i tisků pozdějších³⁷⁰ nedávno znovu otevřel ve studii o struktuře a funkci písňového oddílu *Jistebnického kancionálu* Jan Frei.³⁷¹ Autor ve své práci shrnuje vývoj bratrské teologie v otázce rozlišování věcí k spasení podstatných, služebných a případných a poukazuje na jeho odraz ve struktuře bratrských zpěvníků. Do této souvislosti klade pak písňový oddíl *Jistebnického kancionálu* a srovnává ho se zpěvníky Jednoty bratrské i v dalším znaku – údajné neliturgické povaze prvních dvou oddílů rukopisu. Nakolik jsou Freiovy postřehy akceptovatelné a jaká je v tomto světle obsahová struktura *Piesničiek*, nám napoví podrobnější konfrontace vybraných utrakvistických a bratrských zpěvníků.

Pokusíme-li se postihnout v hlavních rysech (viz obr. 16, s. 81) shodné a odlišné rysy řazení u *Piesničiek* z roku 1501, rukopisů *Jistebnického (PrM II C 7)* a *Kolínského kancionálu (KolM)*, tištěných utrakvistických zpěvníků z let 1522 a 1531 a u velkých bratrských edic (1541, 1564, 1615, 1659),³⁷² vidíme, že všechny zpěvníky s výjimkou *Jistebnického kancionálu* začínají temporálními písněmi (do Sv. Trojice), pouze pozdní *Komenského kancionál* předřazuje žalmy a další písně na starozákonní i novozákonní texty (zejména cantica). Tvůrci z řad Jednoty považují zároveň oddíl de tempore za písně o "věcech podstatných", tedy uskutečněných v Kristu.³⁷³ *Komenského kancionál* přináší specifické teologické řešení splynutím písní o životě Kristově se strukturou Vyznání víry,³⁷⁴ které mu umožňuje řadit sem i veškeré písně věroučné včetně *Creda*, *Desatera* a modlitby *Otče náš*, které jinak bývají mezi písněmi obecnými jako preces či součást liturgických zpěvů, v bratrských kancionálech 16. století pak mezi písněmi o "věcech spasitelných". V *Jistebnickém kancionálu* se temporální písně nacházejí zcela anomálně až v posledním, třetím oddílu, kdežto písně na *Otče náš*, *Credo* a *Desatero* v oddílu prvním. V tomto směru proto není možno souhlasit s Freiovým tvrzením, že písňový oddíl *Jistebnického kancionálu* předjímá strukturu bratrských zpěvníků, jelikož za texty o "věcech podstatných" nelze vzhledem ke zmíněným pramenům považovat samotné liturgické či paraliturgické preces, stejně jako nelze písně o životě Kristově spojovat s oddílem o "věcech případných".

³⁷⁰ MOLNÁR 1952, s. 50 a MOLNÁR 1957, s. 427.

³⁷¹ FREI 2009, s. 31-39.

³⁷² Kromě dříve citovaného ještě BLAHOŠLAV, Jan: [*Písně duchovní evanjelistské*], Ivančice 1564; viz *Knihopis*, č. 12862; *Písně duchovní evanjelistské*, Kralice 1615; viz *Knihopis*, č. 12871; KOMENSKÝ, Jan Amos: *Kancionál*, Amsterdam 1659; viz *Knihopis*, č. 3710. Tučně vyznačené zkratky viz tabulka níže.

³⁷³ MOLNÁR 1957, s. 428-429.

³⁷⁴ Tradičně byly za "věci podstatné" u bratří vnímány víra, naděje a láska, které jsou vyvolány Kristovým spasitelským činem; viz ibidem. Komenského struktura řazení je proto z teologického hlediska nejdůslednější.

Z následující tabulky nicméně jasně vyplývá, že mnohé z budoucí bratrské struktury řazení písní skutečně krystalizovalo již ve starších utrakvistických pramenech, jak je patrné také ze samotné podoby rubrik u drobných písňových oddílů. Pro naše účely byla ovšem v tabulce označení oddílů oproti originálu ještě více sjednocena a méně významná témata pro přehlednost vypuštěna, aby tak ostatní shody i rozdíly lépe vynikly. Všimněme si zejména tučně vyznačených témat. Oproti shodné povaze prvních částí pramenů shledáváme důležité odlišnosti na počátku i v průběhu jejich druhých částí. Právě zde rozvíjejí bratrské tisky svoji nauku o "věcech služebných", tedy zejména o církvi a svátostech. Také ve všech čtyřech pramenech, které předcházejí *Rohovu kancionálu*, nalzáme na tomto místě zárodky podobných témat, zásadně rozdílné je však jejich pořadí. *Kolínský kancionál* i tisky z let 1522 a 1531 upřednostňují před teologickou posloupností řazení liturgické principy a úctu ke svátosti oltářní, když eucharistické písně umísťují buď přímo za písně temporální (*Kolínský kancionál*) či do souvislosti s mešní liturgií, konkrétně se zpěvy *Sanctus*. V tisku z roku 1522 sice této skupině písní předcházejí ještě věroučná témata, ale spíše s důrazem na křesťanský život než nauku o církvi. Rovněž *Piesničky* zařazují eucharistické písně k liturgickým zpěvům, přestože méně promyšleně než utrakvistické tisky, a také zde jsou před nimi zapsány texty s věroučnými tématy. Nacházíme sice mezi nimi i písně o církvi, ale bratrská systematická myšlení o věcech služebných se – jak zjistil již Molnár – neprojevuje. První dva oddíly *Jistebnického kancionálu* vykazují rysy podobné s řazením druhé části tisku z roku 1531, proto se domnívám, že je tu možno spatřovat základ oddílů obecných písní budoucích utrakvistických kancionálů. V tom případě bychom ovšem v těchto částech *Jistebnického kancionálu* museli počítat nejen s naučnou funkcí obsažených písní, ale přinejmenším zčásti i s funkcí liturgickou.

Zajímavé jsou také rozdíly v zařazení modliteb *Otče náš*, *Zdrávas*, *Maria*, *Credo* a výkladů Desatera. V obou porovnávaných rukopisech i utrakvistických tiscích nalzáme tyto texty jako součást preces (které spojuje jediná melodie), v případě zpěvu *Credo* však též jako liturgicky určené zpěvy. Liší se jen jejich postavení vzhledem k písním věroučným a eucharistickým. *Piesničky* z roku 1501 obsahují sice také preces včetně modlitby *Zdrávas*, *Maria*, vyskytují se zde však zcela odlišné texty než ve zmiňovaných pramenech a řazení odpovídá spíše bratrským edicím. V nich představují tyto modlitby širší tematické skupiny, jež jsou do roku 1615 stabilně řazené ve třetím dílu jako písně o "věcech spasitelných". Nejméně usazené je v rámci sledovaných zpěvníků umístění písní o svatých a jejich kultu. Pozice těchto oddílů kolísá od návaznosti na temporál až po samý konec kancionálu, pevné řazení nemají v této oblasti ani bratrské tisky.

Shrneme-li výsledky našeho srovnání, zdá se, že *Piesničky* z roku 1501 se svojí strukturou podobají nejvíce tisku z roku 1522, mají však přes nesystematické uspořádání oddílu o církvi blízko také k bratrským edicím. Není rovněž bez zajímavosti, že zde nacházíme nadpis "*O Večeři Páně*", který z utrakvistických pramenů počátku 16. století neznáme.

Další úvahou, která může poněkud přispět k odhalování konfesijní příslušnosti *Piesniček*, je bližší pohled na obsahovou stránku eucharistických a jiných písní v porovnání s utrakvistickými kancionály i pozdější bratrskou produkcí. Texty o Večeři Páně nacházíme v *Piesničkách* jak pod příslušným nadpisem, tak ještě na dalších dvou místech (mezi liturgickými zpěvy a v dodatcích). Zajímavé jsou ve dvou aspektech: Za prvé je není možno nalézt ve starších pramenech a za druhé se vyznačují velmi soudržnou teologií, která je patrná také v jiných oddílech *Piesniček*.

Jako příklad nám může posloužit text písně *Boha, jenž jest na výsosti* Jana Táborského, v němž stojí: "*Kteříž z něho život mají a jej skrze vieru znají, účastni jsúc Těla jeho i Krve, kteráž tekla z něho. Jenž sú v pravdě dietky jeho, vyvolení jsúc od něho, jichžto on přirozenie vzal a svého jim účastnost dal. [...] Kriste, jenžs ráčil umříti a v účastnost svú prijieti chtěls nás také v tyto věky, tobě chvála bud' navěky.*"³⁷⁵ Teologické pojetí Večeře Páně přítomné v *Piesničkách* dokresluje dále píseň *Ve jméno Krista sebraní* neznámého autora: "*Pamatujmež umučenie, smrti těžké podstaupenie skrze posvátné jedenie. [...] Stolil s učedníky svými a sobě velmi milými, pokrm a nápoj posvátný vydal věrným k požívání. Chléb hmotný tělem svým nazval a kalich krvi vysvědčil, [...] aťby jedúce, pijíce a skrze vieru patřice na něho umučeného, k požívání potřebného. Sytost naděje v něm znajíc, jedením, pitím se tvrdiec v přítomné došlé milosti, také i k její sytosti.*"³⁷⁶ Podobně svědčí taktéž anonymní text písně *Pomněme již na kořen vinný*, kde čteme: "*Ó předivná tvá láska k nám, jižs skrze vieru zjevil nám, zbudiž vděčnost v nás srdečnú skrze památku přítomnú. Ó Chlebe živý nebeský, těžkau prací připravený, dajž nám se vždy požívati a tebe účastnu býti.*"³⁷⁷

Teologického rozboru těchto textů se musí ujmout odborníci. Pokusím-li se však zdůraznit výrazné prvky, jde zejména o výraz "účastnost". V *Piesničkách* z roku 1501 je tento obrat užíván velice frekventovaně, a to v textech Lukášových, Táborského i mnohých anonymních, jak jsme mohli vidět v citovaném úryvku. Velmi výrazně se projevuje také ve

³⁷⁵ [*Piesničky*], Praha 1501, f. 96^v-97^v.

³⁷⁶ *Ibidem*, f. 122^r-122^v.

³⁷⁷ *Ibidem*, f. 123^v-124^r.

PrM II C 7	1501	KoLM	1522	1531	1541	1564	1615	1659
	<i>Advent → Sv. Trojice</i>	<i>Advent → Sv. Trojice</i>	<i>Advent → Sv. Trojice</i>	<i>Advent → Sv. Trojice</i>	<i>Advent → Sv. Trojice</i>	<i>Advent → Sv. Trojice</i> <i>o andělech a svatých</i>	<i>Advent → Sv. Trojice</i>	<i>žalmy starozákonní cantica</i> <i>novozákonní texty a cantica</i> <i>Credo</i> <i>o stvoření</i> <i>Advent → Sv. Trojice</i> <i>o andělech a svatých</i> <i>o křesťanském životě</i> <i>Desatero</i> <i>o dobrodinech</i> <i>o naději: Otče náš</i>
<i>Otče náš</i> <i>Zdrávas</i> <i>Credo</i> <i>Desatero</i> <i>o Těle a Krvi</i> <i>o příkázáních</i> <i>o kultu svatých</i>	<i>[o ctnostném životě]</i> <i>[o protiventství]</i> <i>[o církvi]</i> <i>[o dobrodinech]</i> <i>o apoštolech</i> <i>o svatých</i> liturgické zpěvy: <i>doxologie</i> <i>Kyrie</i> <i>[o Těle a Krvi]</i> <i>[o příkázáních]</i> <i>Te Deum</i> <i>Gloria</i> <i>o Večeři Páně</i> <i>Kyrie</i> <i>[o zavedení]</i> <i>[o zasloužení Kristově]</i> <i>[o posledních věcech]</i>	<i>o Těle a Krvi</i>	<i>o kultu svatých</i> <i>o posledních věcech</i> <i>o křesťanském životě</i> <i>o správciích</i> <i>o stavech</i> <i>o pravé službě Boží</i> <i>o Slovu Božím</i> různé <i>Otče náš</i> <i>Desatero</i> různé liturgické zpěvy: <i>Kyrie</i> <i>Desatero</i> <i>Patrem</i> <i>Sanctus</i> <i>o Těle a Krvi</i> různé	<i>o modlitbě:</i> <i>preces: Otče náš, Zdrávas, Credo</i> <i>Kyrie</i> <i>Patrem</i> <i>Sanctus</i> <i>o Těle a Krvi</i> <i>o přípravě ke Slovu Božím</i> <i>o protiventství</i> <i>o ctnostném životě</i> <i>Desatero</i> <i>o posvěcení chrámu</i> <i>o posledních věcech</i> různé <i>o svatých</i> <i>o stavech (manželství)</i> <i>o dobrodinech</i>	<i>o církvi</i> <i>o svěcení služebníků</i> <i>o Slovu Božím</i> <i>o svátostech</i> <i>o křtu</i> <i>o klíčích</i> <i>o Těle a Krvi</i> <i>o stavech (manželství)</i> <i>o posledních věcech</i>	<i>o církvi</i> <i>o služebnicích</i> <i>o Slovu Božím</i> <i>o přijímání do církve</i> <i>o křtu</i> <i>o klíčích</i> <i>o Večeři Páně</i> <i>o řádech</i> <i>o stavech (manželství)</i> <i>o moci světa</i> <i>o zavedení</i>	<i>o andělech a svatých</i> <i>o církvi</i> <i>o služebnicích</i> <i>o Slovu Božím</i> <i>o povolání</i> <i>o křtu</i> <i>o klíčích</i> <i>o Večeři Páně</i> <i>o řádech</i> <i>o stavech (manželství)</i> <i>o moci světa</i> <i>o zavedení</i>	<i>o církvi</i> <i>o služebnicích</i> <i>o Slovu Božím</i> <i>o klíčích</i> <i>o křtu</i> <i>o Večeři Páně</i>
<i>Vánoce → Sv. Trojice</i> <i>o Panně Marii: Advent</i> časové různé doplňky	<i>preces:</i> <i>Otče náš</i> <i>Credo</i> <i>Desatero</i> <i>Zdrávas</i> přidávky	<i>preces:</i> <i>Otče náš</i> <i>Zdrávas</i> <i>Credo</i> <i>Desatero</i> <i>o Slovu Božím</i> <i>o protiventství</i> <i>o kultu svatých</i> <i>o posledních věcech</i> <i>o dítkách a přijímání</i> <i>o andělech</i> <i>o příkázáních</i> různé <i>o svatých (sanktorální)</i> liturgické doplňky a různé graduale: votivní mše	<i>preces:</i> <i>Otče náš</i> <i>Zdrávas</i> <i>Credo</i> <i>o sedmi smrtelných hříších</i> různé <i>o svatých (sanktorální)</i> písně Starého zákona		<i>Otče náš</i> <i>Credo</i> <i>o dobrodinech</i> <i>Desatero</i> <i>o ctnostném životě</i> různé <i>o protiventství</i> <i>o svatých a mučednicích</i> <i>o zavedení</i>	<i>Otče náš</i> <i>Credo</i> <i>o Bohu Otci</i> <i>o Kristu</i> <i>o dobrodinech</i> <i>Desatero</i> <i>o ctnostném životě</i> <i>o posledních věcech</i> různé	<i>Otče náš</i> <i>Credo</i> <i>o Bohu Otci</i> <i>o Kristu</i> <i>o dobrodinech</i> <i>Desatero</i> <i>o ctnostném životě</i> <i>o posledních věcech</i> různé	<i>o proměnách světa a církve</i> <i>o stavech (manželství)</i> různé <i>o posledních věcech</i>
							<i>žalmy</i>	

Obr. 16: Přehled obsahové struktury vybraných kancionálů.

svébytném pojetí preces, které jsou zde šestidílným cyklem výkladů na nejdůležitější věroučné texty. Ze starších utrakvistických kancionálů je vesměs neznáme, obecněji rozšířená je pouze první část *Smrt se blíží každému*, k níž jsou u utrakvistů přidávána jiná pojetí Vyznání víry a Desatera. V *Piesničkách* je právě vyjádření touhy po životě v "účastnosti Kristově" základní linií, která tyto texty, semknuté společnou melodií, ještě více propojuje. V bratrské teologii je tento biblický, zejména v epištolách exponovaný termín³⁷⁸ velmi propracovaný. U bratra Lukáše je podle Molnára účastnost Božích darů samým cílem křesťanova života,³⁷⁹ v eucharistickém smyslu však rozlišuje mezi "účastností Těla a Krve Páně v duchovní pravdě" a mezi účastností "téhož Těla a Krve [...] svátostí [...] svěcenou",³⁸⁰ tedy eucharistií přijímanou po pronesení ustanovujících slov. Vysvětlení tohoto pojmu pomocí epištolních citátů nacházíme i v bratrských *Otázkách o rozhřešování, zpovědi a přijímání Těla a Krve Páně pro obecný prostý lid* z roku 1536.³⁸¹ Stěžejní význam a četnost tohoto vyjádření i další slovní spojení citovaná v eucharistických textech *Piesniček* nás odkazují také k podobě písní o Těle a Krvi Kristově v bratrském *Rohově kancionálu*. Rovněž zde je většina těchto textů vytvořena nově. "Požívání účastnosti (Těla a Krve) Páně" je základním myšlenkovým centrem přítomným téměř v každém z nich. Nacházíme též důraz na svátostné přijímání skrze víru a jako památku. Pro srovnání zopakujme znovu jeden z citovaných úryvků a konfrontujme ho s texty *Rohova kancionálu*:

[**Ve jméno Krista sebrání, 1501, f. 122^r-122^v**]:

*Pamatujmež³⁸² umučenie,
smrti těžké podstaupenie
skrze posvátné jedenie.
[...]
Stolil s učedníky svými
a sobě velmi milými,
pokrm a nápoj posvátný vydal
věrným k požívání.
Chléb hmotný tělem svým nazval
a kalich krví vysvědčil,
[...]
aťby jedúce, pijíce
a skrze vieru patříce
na něho umučeného,
k požívání potřebného.
Sytost naděje v něm znajíc,
jedením, pitím se tvrdiec
v přítomné došlé milosti
také i k její sytosti.*

[**Zpievej, jazyk, v potěšení, 1541, f. H VII^r-VII^v**]:

*Ustanovenou majíc svátost
[...]
slovy jeho oznámili,
posvátně ji slaužili.
[...]
Mějme skrze vieru zřenie
k Kristovu ustavení.*

[**Bože, jenž si na výsosti, 1541, f. H VI^v-VII^r**]:

*By chléb, nápoj přijímajíc,
na tebe pamatujíc
požívali Těla tvého
i Krve vylité z něho
v přítomném posluhování,
z toho měli daufanie.*

³⁷⁸ V kralickém překladu např. 1K 1,9; 1K 9,23; 1K 10,16-17; Fp 1,7; 1Tm 6,2; Žd 2,14; Žd 3,14; 2Pt 1,4.

³⁷⁹ MOLNÁR 1952, s. 53.

³⁸⁰ JUST 2006, s. 55.

³⁸¹ Ibidem, s. 79-80.

³⁸² Tučně jsou zvýrazněny opakující se motivy.

Podobnost výkladu svátosti Večeře Páně v *Piesničkách* a bratrských kancionálech³⁸³ vysvětluje o to více, že se v *Piesničkách* neobjevují některé eucharistické důrazy, které nacházíme v jinak příbuzném tisku z roku 1522. Zde se sice také setkáme s písněmi vyjadřujícími podstatu eucharistické svátosti pomocí obrátů popsaných výše, vedle nich se však vyskytují texty, v nichž je patrná zesílená úcta ke svátosti oltářní, jakou v *Piesničkách* ani v bratrských tiscích nevidíme a která byla bratry odmítána.³⁸⁴ Navíc je tu zřejmá obhajoba transsubstanciační nauky. Příkladem může být v tomto utrakvistickém tisku text písně *Přístupmež k přijímanie*, v němž čteme: "*Ale nevěrný člověk nepamatuje na krátký věk, rúhá se svátosti velebné, mluvě slova hanebné. Politujmež my toho, klanějíc se v svátosti jeho. [...] Jistě ty si Buoh skrytý, tohoť neví člověk pokrytý, jenžto tělesnýma očima oppatřiti nemoha. Věrau to vyznáváme, čehož viděti nemuožeme, Božstvie, jenž jest v této svátosti oltářní bytelnosti. Veliké a předivné tajenstvie v svátosti jest skryté, neb jinak se dáva viděti a jinak rozuměti.*"³⁸⁵ Jasně se vyjadřuje rovněž pisatel zde obsaženého textu *Zpívaj, jazyk, přeslavného*, který známe již z *Roudnického kancionálu*: "*Protož Bohu v té svátosti klanějme se poctivě.*"³⁸⁶ V tisku z roku 1522 je také patrná výraznější snaha o obhajobu přijímání podobojí, jak vidíme kupříkladu v textu písně *Vzhledniž na nás, Pane, v tento čas poslední*, jež se vyskytuje také v *Kolínském kancionálu*: "*Neustupuj žádný té Krvi předrahé, ale čímž muož častěji, pij ji, hříchuov se kaje.*"³⁸⁷

Na základě předchozích rozborů se proto přikláním k názoru, že *Piesničky* pocházejí skutečně z bratrského prostředí. Vůči předchozímu výzkumu paradoxně, ale vlastně zcela logicky nám to napovídají spíše texty unikátní než písně konkordující. Výrazná obsahová shoda s bratrskými texty v eucharistických otázkách a ve velké míře také absence některých typických utrakvistických témat je dle mého názoru nejsilnějším argumentem pro bratrský původ. Je ovšem jasné, že příbuznost s utrakvistickými kancionály je také velká, neboť tisk musel nutně navazovat na starší utrakvistickou a husitskou tradici. Skutečnost, že *Piesničky*

³⁸³ Srv. Lukášovy formulace ve *Zprávách při službách úřadu kněžského*: "[Abych] přijímaje Tělo a Krev podle vysvědčení jeho, činil to na paměť zrazení toho Těla a Krve a na připravení pokrmu a nápoje duchovního; [...] abych [...] téhož Těla zrazeného na to a též vylité Krve, účastnost přijímaje, posvátně činil památku jejíe duchovnie; [...] z viery je v tom přijímám, s diekčiněním a s chvalami, k dotázaní dobrého svědomie v přítomné milosti, že jsem i trvám k životu slávy;" viz JUST 2006, s. 51-52.

³⁸⁴ Srv. výrok bratrské *Brněnské agendy* z 20.–30. let 16. století: "*Znátí také sluší, co se koli přes to přidává, zdvihání, do monstranci stavení a jiných vymysluov nad rozkázání Páně, jest hřích ohyzdného neposlušenství, ano i modlářská nepravost;*" viz JUST 2006, s. 43-44, 82. V roce 1511 byl upálen bratr Ondřej Polívka, protože hlasitě protestoval proti klekání před svátostí oltářní, k němuž byl při pronásledování bratří po Jakubském mandátu nucen. Jeho příběh zařadili bratři do svého martyrologia; viz ŘÍČAN 1957, s. 111.

³⁸⁵ [*Písně*], Praha 1522, f. K VIII^v-IX^r.

³⁸⁶ Ibidem, f. K X^r-X^v.

³⁸⁷ Ibidem, f. K IX^r-X^r. Bratři většinou Krev Páně nijak samostatně nevyzdvihují. Bratr Lukáš ve *Zprávách kněžských* kupříkladu po popsání pravé víry o Těle Páně připojuje jen stručnou poznámku: "*Těž o druhé částce kalicha má na dvě z viery držáno býti etc;*" viz JUST 2006, s. 53. Tento přístup je pro bratrské texty typický.

nejsou oficiální bratrskou edicí, mohla zapříčinit nevyhraněnost v řazení (nikoli v teologii). Pečlivá redakce patrná u pozdějších bratrských tisků se tu v zárodku projevuje v konzistentnosti obsahu, jakou u utrakvistických tisků nevidíme.³⁸⁸

Vraťme se nyní k písním *Kolínského kancionálu* a pokusme se blíže poukázat na jejich konkordance v *Piesničkách*. Zaměříme se také na podobu melodií, neboť je možno pracovat s Koubovou rekonstrukcí nápěvné složky *Piesniček*.³⁸⁹ *Kolínský kancionál* skýtá v tomto ohledu cenné informace, neboť je jako jediný z českých samostatných písňových souborů první čtvrtiny 16. století opatřen notami. Jeho záznam melodií je možno v rámci dobové bratrské produkce srovnávat pouze s *Rohovým kancionálem* (podle něhož byla provedena Koubova rekonstrukce) a starším německým *Weisseho kancionálem*, u nějž si však musíme být vědomi odchylek způsobených převodem textu do německého jazyka. Jako osnova poslouží obsah *Piesniček*, jemuž bude v podobě zápisu písní v *Kolínském kancionálu* nastaveno dobově blízké, v utrakvistické rukopisné tradici ovšem pevně zasazené zrcadlo. Melodické incipity jsou uváděny podle znění v *Kolínském kancionálu*.

1. Vesele zpievajme (Lukáš Pražský)

1501: f. 22^r-22bis^r, [písně adventní]

KoLM: f. 8^v-9^v, písně adventní

Melodie jednoho z nejoblíbenějších cantí *Ave, Ierarchia* je s tímto textem natolik rozšířená, že je její zápis v rámci rukopisů i tisků poměrně ustálen. Záznam v *Rohově kancionálu*, který je proveden v polovičních hodnotách, uvádí oproti znění v *Kolínském kancionálu* navíc pouze předznamenání a na konci čtvrté fráze bistrophu, snad v souladu s interpretační praxí. Podoba nápěvu předpokládaná u textu v *Piesničkách* je zde tedy poměrně jednoznačná. Latinská předloha se nachází také v kolínském *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 86; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 281.

Text bratra Lukáše (KOUBA 1962, s. 162), který nacházíme poprvé v *Piesničkách*, vykazuje v *Kolínském kancionálu* většinou jen drobné formulační odchylky, významnější je vypuštění sloky varující před obžerstvím a doplnění závěrečné sloky "At' nás k sobě přijme, s kozly neodžene, almužny proň číňme", jež je následně seškrtnuta a ukazuje na kontrast bratrských a utrakvistických věroučných důrazů, postavených zde bez povšimnutí vedle sebe.

³⁸⁸ Tutéž myšlenku, i když bez výslovného spojení s *Piesničkami*, vyslovil již JIREČEK 1878, s. 12-13.

³⁸⁹ KOUBA 1965, s. 89-138; KOUBA 1968, s. 78-112.

2. Poslán jest archanjel

1501: 23^f-24^f, [písně adventní]

KoLM: f. 10^f-10^v, písně adventní

Po - slán jest arch - an - jel k Ma - ri - ji Pan - ně /
do mě - sta Na - za - re - thu k ní sa - - - - mé /

[...]

Melodie latinské písně *Mittitur archangelus* je opět spojena s tímto textem pevně. Zatímco verze nápěvu ve *Weisseho kancionálu* je v souvislosti s německým textem velmi výrazně proměněna, nevykazuje zápis v *Rohově kancionálu* od *Kolínského kancionálu* žádné odchylky, pouze označuje předznamenání. Za vzor mohl písaři *Kolínského kancionálu* posloužit zápis v *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*. Podobu nápěvu v *Piesničkách* je zde proto opět možno bez problémů rekonstruovat. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 86; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 303.

Text, který vychází z latinské písně připisované Janu z Jenštějna, nacházíme již v *Roudnickém kancionálu*. V *Kolínském kancionálu* má pouze drobné formulační odchylky od znění otištěného v *Piesničkách*, kde je ovšem vynechána sloka o sv. Alžbětě, kterou starší znění i *Kolínský kancionál* obsahuje. Celkově jsou si nicméně oba záznamy z počátku 16. století v porovnání s textem v *Roudnickém kancionálu* blízké a představují zřejmě různé varianty stejné textové úpravy.

3. Pane všemohúci, žádáme tebe

1501: f. 24^f-25^f, [písně adventní]

KoLM: f. 280^f-280^v, písně obecné

Pa - ne vše - mo - hú - cí, žá - dá - me te - be,
u - slyš a rač dá - ti po - moc od se - be, / od te - be vše

[...]

Melodie je zřejmě pro tento nápěv "vlastní notou", nacházíme ji však ve stejné době také s textem *Vzdajmež chválu Pánu Bohu*. Nejstarší známý zápis v *Kolínském kancionálu*, podobně jako záznam v německém *Weisseho kancionálu*, nezaznamenává oproti *Rohovu kancionálu* ani předznamenání, ani mensurální přípis, unikátně se zde však vyskytuje bistropha (dvě semibrevis) na konci první fráze a ligatura na konci fráze druhé, jak je uvedeno v transkripci výše. Ojedinele se vyskytující varianta nápěvu bude zmíněna níže. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 86-87; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 365. Incipit uvedený Koubou vychází z *Rohova kancionálu* a rozhraním frází neodpovídá textu v *Piesničkách*.

Text zapsaný v *Kolínském kancionálu* je ve srovnání s *Piesničkami* téměř totožný, vykazuje jen minimum formulačních změn. V *Piesničkách* se tento text vyskytuje poprvé.

4. Nastal jest nám čas vzáctný

1501: f. 25^r-26^r, písně vánoční

KoLM: f. 102^v-103^v, písně předpostní

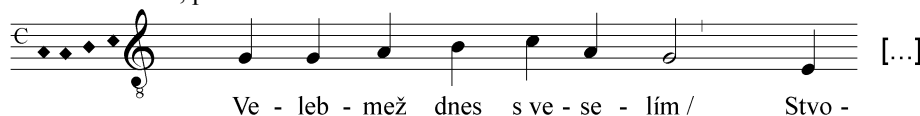
Melodie, kterou nacházíme v nejstarším zápisu v *Kolínském kancionálu*, je kromě nadepsaného textu spojována především s písněmi *Radujme se (vždy) společně* a *Ve jméno nejvyššího*. Její záznam, jenž tvoří pouze stručný incipit, je zde posunut o tón výš, pravděpodobně chybou písaře Martina bakaláře z Vyskytné. V podobě nápěvu se kancionály shodují, zajímavé odlišnosti zaznamenává jen písař B *Kolínského kancionálu* u textu *Ve jméno nejvyššího*, kde je na konci první fráze umístěna stejná ligatura (průchozí sekunda) jako v předchozí písni, tentokrát bez rytmické chyby (tato varianta je převzata u textů *Veselý nám den nastal* a *Mocný Kristus v utěšení* v *Havlíčkobrodském kancionálu*). Na začátku 3. fráze nacházíme dále u prvních dvou znaků poloviční hodnoty a 2. tón je vyměněn se 3. tónem. Neznámá zůstává stejně jako u předchozí písně notovaná předloha, existuje též možnost, že písař zapisoval melodii z hlavy. Pro znění v *Piesničkách* musíme předpokládat spíše ustálenou podobu nápěvu, jak ji v celistvosti uvádí poprvé *Weisseho kancionál*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 87; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 379.

Text je v *Kolínském kancionálu* sice zařazen do zcela jiného oddílu (což je snad zapříčiněno komplexním bratrským vyjádřením Kristova poslání, neomezujícím se pouze na texty evangelií k danému svátku), jinak je zde však reprodukován v téměř identické podobě. Poprvé se tento text vyskytuje v *Piesničkách*.

5. Velebmež dnes s veselím Stvořitele (Jan Vilímek Táborský)

1501: f. 26^r-27^v, písně vánoční

KoLM: f. 34^r-35^r, písně vánoční

Melodie, jež byla dobově velmi oblíbená, pochází z latinské písně *Dies est leticie*, sloužící původně jako tropus ke *Gloria*. Rubrika ve *Vodňanském kancionálu* svědčí o tom, že byla takto používána ještě v 16. století. Její spojení s nadepsaným textem je pevné. Prvním českým překladem je ovšem text *Nastal nám den veselý*, ke kterému bývá píseň také odkazována. Její zápis je v 16. století již vytříbený, a proto téměř bez variant. Podobu nápěvu pro text v *Piesničkách* zde tedy můžeme odhadovat bez problémů. Záznam v *Kolínském kancionálu* mohl čerpat z notované melodie v *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 87; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 127.

Text Jana Vilímka Táborského (KOUBA 1962, s. 161) začíná v bratrských kancionálech incipitem *Velebmež vždy s veselím*. Stejně je tomu již v *Piesničkách*, kde je uveden poprvé. V *Kolínském kancionálu* se objevuje s několika zajímavými variantami. Za zmínku stojí změna vyjádření "*přešťastná tato Panna, žeť jest k tomu zvolena*" na mariánskou úctu zesilující "*kteřá jest zaslůžila*". Některá teologická obrazná vyjádření jsou nahrazena tradičními středověkými obraty (porozen byl Kristus, který nás запиše v živé nebeské knihy → Marie porodila Boha, Dcera svého Otce). Přebásněna je též sloka o zvěstování pastýřům a nacházíme i další drobnější změny.

6. Chvála buď Bohu na výsosti (Jan Vilímek Táborský)

1501: f. 27^r-29^r, písně vánoční

KoLM: f. 29^r-30^r, písně adventní

Melodie této písně zde byla již uvedena s textem *Pane všemohúci, žádáme tebe*, k němuž bývá také odkazováno. V *Rohově kancionálu* se nachází právě jen s textem *Pane všemohúci*, kde narozdíl od starších notovaných záznamů vidíme předznamenání. Zde předložená verze nápěvu, zapsaná v *Kolínském kancionálu* Martinem bakalářem, se liší od dříve uvedeného zápisu písaře B umístěním semibrevis na konci 1. fráze a absencí ligatury na konci 2. fráze (tedy znaky shodnými s konkordujícími prameny), unikátní je tu však umístění 2.-4. znaku 2. fráze (o sekundu výš). Pro znění melodie v *Piesničkách* je nutno předpokládat melodii bez této varianty. Sporné je podložení textu u 6. a 7. znaku 1. fráze. Písař nezaznamenává ligaturu, ač je to jinak u českých textů pravidlem. Řešení uvedené v transkripci je nicméně známo z *Weisseho kancionálu*. KOUBA 1969, s. 88 doplňuje k textu melodii písně *Pane všemohúci, žádáme tebe*, která se ovšem nekryje se sledovaným textem v předělu frázi. Uvádí také konkordance a další údaje. Viz též *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 365.

Text zaznamenaný v *Kolínském kancionálu* je totožný s textem v *Piesničkách*, kde se vyskytuje poprvé.

9. Kristus, příklad pokory (Lukáš Pražský)

1501: f. 34^r-35^r, [písně postní]

KolM: f. 41^v-42^v, písně vánoční

emendovaná verze:

Kris-tus, pří-klad po-ko-ry, Buoh náš mi-lo-sti-vý, / Bo-hu Ot-ci
Syn mi-lý / a je-dno - ro-ze-ný, / pro hříš-né-ho člo-vě-ka rá-čil

originální verze:

Kristus, příklad pokory: 2. fráze

Bo - hu Ot - ci Syn mi - lý / a je - dno - ro - ze - ný, /
Stvořitel nebe, země (PnM II C 7, p. 85): 2. fráze
chtěl to - mu sám od se - be /

Melodie této písně vznikla modifikací (zejména pomocí diereze) nápěvu *Stvořitel nebe, země*, který nacházíme již v *Jistebnickém kancionálu*. Přesto je často uváděna v souvislosti s textem *Kristus, příklad pokory*, jako "vlastní nota". V *Kolínském kancionálu* se s tímto textem vyskytuje poprvé a můžeme zde dobře sledovat, že byla pravděpodobně psána bez příslušné notované předlohy pouze po paměti, ovšem s jasným vědomím závislosti na nápěvu *Stvořitel nebe, země*, jehož incipit je zapsán v *Kolínském kancionálu* stejným písařem Martinem bakalářem. Vznikla tak specifická varianta nápěvu, kterou je však nejpozději od 2. až 5. znaku 2. fráze nutno brát jako poškozenou. Již formule na konci 1. fráze vykazuje samostatný způsob modifikace předlohy oproti verzi ustálené od *Rohova kancionálu* dále (narozdíl od pozdějších zápisů zde koresponduje melodický vývoj konců 1. a 2. fráze). Tuto variantu však zachovává též *Havlíčkobrodský kancionál* u textu *Otče náš, Pane milý*. Chybný posun melodie od druhé fráze o tón výš je v *Kolínském kancionálu* způsoben doslovným zachováním prvních pěti tónů příslušného úseku písně *Stvořitel nebe, země* (viz výše srovnávací transkripce originální verze). Jakou podobu měla melodie zpívaná na text v *Piesničkách*, zůstává utajeno, ze zápisu v *Kolínském kancionálu* ovšem vidíme, že nápěv nemusel mít na počátku 16. století ještě natolik vyhraněnou formu, jakou nacházíme v pozdějších pramenech. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 88-89; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 79.

Text vytvořený snad původně Lukášem Pražským (KOUBA 1962, s. 129) a zapsaný poprvé v *Piesničkách* vykazuje taktéž v jednotlivých pramenech rysy postupného vyhranování. V *Piesničkách* zní incipit "Kristus, příklad pokory, Pán náš milostivý", kdežto v *Kolínském kancionálu* i v *kancionálu Rohově* pokračuje "Buoh náš milostivý". *Piesničky* mají oproti *Kolínskému kancionálu* zaměněnou 4. a 5. sloku, což dodržuje i znění v *Rohově*

kancionálu. Zajímavý je výskyt repetitia, které v *Piesničkách* nacházíme pouze na samém konci, v *Kolínském kancionálu* po 3. a 8. sloce a v *Rohově kancionálu* již pravidelně po každých dvou slokách. Také další drobnější varianty textu se v *Kolínském kancionálu* kříží a otevírají tak otázku po podobě písně v nedochovaných bratrských tiscích, které *Kolínskému kancionálu* dobově lépe odpovídají.

10. Kriste Králi, Stvořiteli

1501: f. 35^r-36^v, [písně postní]

KoLM: f. 153^r-154^v, písně postní

Kri-ste Krá-li, Stvo - ři - te-li, / vě-ří-cích Vy-ku - pi-te-li, /
 při-jmíž od nás pros-by na-še, / jež vzdá - vá - me [...]

Melodie, která je v *Kolínském kancionálu* tomuto textu přiřazena, náleží původně hymnu *Rex Christe, Factor omnium*, jemuž je tak vytvořen český protějšek. Nápěv s tímto incipitem přisuzuje písni i rubrika v tisku z roku 1522. Obecně je však melodie spojována spíše s českou písní *Jestli' psáno dávním rokem*. Příslušný chorální nápěv je v bratrských kancionálech uváděn beze změn. Text *Kriste Králi, Stvořiteli* je od *Rohova kancionálu* opatřen jinou vlastní melodií či odkazován k dalším nápěvům o rozměru obecné noty. Vzhledem k přiřazení hymnového nápěvu v *Kolínském kancionálu* a tisku z roku 1522 se však domnívám, že i pro text v *Piesničkách* musíme počítat spíše s výše uvedenou melodií. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 89; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 399.

Text je až na výjimečné drobné změny v *Kolínském kancionálu* i v *Piesničkách* totožný. V *Piesničkách* se text vyskytuje poprvé.

11. Ó Spasiteli Ježíši, kterýžs sám (Lukáš Pražský)

1501: f. 36^v-38^r, [písně postní]

KoLM: f. 105^r-106^v, písně předpostní / písně postní

Ó Spa - si - te - li Je - ží - ši, / kte - rýžs sám ze všech
 naj - lep - ší, daj nám zná - ti [...]

Melodie předhusitské písně *Jezukriste, štědrý kněže* je s tímto textem spojena stabilně. V první polovině 16. století se však vyskytuje řada variant formule kolem úvodního melismatu. Narozdíl od zápisu v *Jistebnickém kancionálu*, který 4. tónem první fráze setrvává na sekundě, sestupuje melodie v ostatních zápisech hned zpět k základnímu tónu. Starší zápisy pak pokračují průchodným tónem (melismatem) jako v *Kolínském kancionálu*, zde však melodie ojediněle odsakuje až na spodní 5. stupeň, zatímco ostatní zápisy postupují stupňovitě a přidávají melisma na první slabice posledního slova první fráze. Od *Rohova kancionálu* se však vyskytuje i jinak shodná varianta s vynecháním úvodního melismatu. Rozdílly jsou též v pozici samotného prvního tónu. Rukopisná tradice uvádí většinou variantu zaznamenanou v *Kolínském kancionálu*, kdežto bratrské tisky začínají vzestupnou kvartou. Uvedený záznam v *Kolínském kancionálu* obsahuje navíc ještě neobvyklou variantu na počátku 3. fráze, kde místo běžného sestupného intervalu volí vzestupnou tercii. *Rohův kancionál* uvádí jako první mensurální označení. Podobu variant v *Piesničkách* je vzhledem k poměrně velké rozrůzněnosti těžko odhadovat, návaznost na rukopisnou tradici je však pravděpodobná. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 89; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 91.

Text bratra Lukáše (KOUBA 1962, s. 129) zapsaný v *Kolínském kancionálu* nevykazuje oproti svému znění v *Piesničkách* významnější změny. I tento text se vyskytuje poprvé v *Piesničkách*.

12. Jestit' psáno dávním rokem

1501: f. 38^r-39^r, [písně postní]

KoLM: f. 154^v-155^v, písně postní

Jes - tit' psá - no dáv - ním ro - kem /
Je - re - mi - á - šem - pro-ro-kem / o Kri-stu, že

Melodie hymnu *Christus, Rex Factor omnium* byla již zmiňována v souvislosti s písní *Kriste Králi, Stvořiteli*. Její záznam je vzhledem k tradici, na kterou navazuje, značně ustálený a nevykazuje varianty. Stabilní je také spojení s tímto textem, přestože nalezneme i jeho podložení nápěvem latinské písně *Surrexit Christus hodie*. Vzhledem k uvedení výše předložené melodie v *Kolínském kancionálu*, v tisku z roku 1522 a ve zpěvnících bratrských je pravděpodobné její spojení i s textem v *Piesničkách*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 89-90; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 399.

Text v *Kolínském kancionálu* nevykazuje žádné významnější odchylky od znění v *Piesničkách*, kde se objevuje poprvé.

13. Pán Ježíš od Židuov trpěl

1501: f. 39^v-40^v, [písně postní]

KoLM: f. 112^f-113^f, písně postní

"jako Duchem svatým"

Melodii, která není v *Kolínském kancionálu* notována, představuje nápěv hymnu *Ex more docti mistico*. S notovým záznamem se zde nalézá u téměř bezprostředně předcházejících textů *Dobrým příkladem jsúc naučeni a Duchem svatým jsme naučeni*. Kouba ovšem přiřazuje k textu v *Piesničkách* melodii hymnu *Audi, benigne Conditor*, kterou s tímto textem nacházíme v pozdním *Codicillové kancionálu kůru sv. Štěpána*,³⁹⁰ odkaz na ni však obsahuje i katolický tisk z roku 1529.³⁹¹ Proto Kouba naznačuje, že se v případě *Kolínského kancionálu* může jednat o chybný melodický údaj. Není tomu tak však, neboť zde nám pro určení melodie dobře pomáhá textový rozbor. Narozdíl od původního textu v *Piesničkách*, který ve druhém verši obsahuje 13-14 slabik, se úprava obsažená v *Kolínském kancionálu* omezuje v těchto pasážích důsledně na pouhých 8-10 slabik. Je tedy zřejmé, že originální verze náležela k nápěvu *Audi, benigne Conditor*, jenž obsahuje ve své druhé frázi celkem 15 not, kdežto úprava v *Kolínském kancionálu* je uzpůsobena melodii *Ex more docti mistico*, která obsahuje v tomto místě celkem 10 not. I tak je ovšem v obou případech při podložení textem *Pán Ježíš od Židuov trpěl* nutné odstranění většiny melismat, jež jsou v jiných českých textech na tyto melodie zachována. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 90; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 500.

Text písně v *Kolínském kancionálu* vykazuje, jak již bylo naznačeno, zásadní odlišnosti vždy ve druhém verši sloky, kde došlo ke zkrácení o 3-6 slabik. Změny jsou však provedeny mechanicky, takže text často zcela ztrácí původní smysl, jímž je obsah rozhovoru Ježíše s kananejskou ženou. Pokud byl autorem krácení přímo písař Martin bakalář, svědčí tyto nesrovnalosti, které lze sledovat i v jiných písních, o jeho neznalosti základních věroučných, ba dokonce evangelijních souvislostí. Text nacházíme poprvé v *Piesničkách*.

³⁹⁰ Praha, Národní knihovna české republiky, rkp. XVII B 7; viz TRUHLÁŘ 1906, č. 51-54.

³⁹¹ *Piesničky*, Plzeň 1529; viz *Knihopis*, č. 13797.

14. Umučení našeho Pána Jezukrista

1501: f. 40^v-43^v, [písně postní]

KoLM: f. 126^v-130^f, písně postní

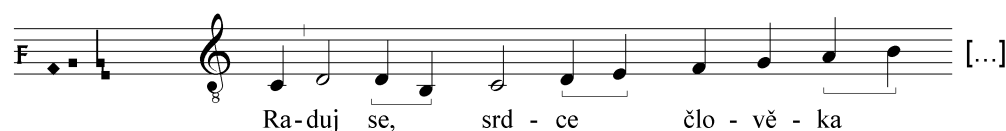
Melodie písně náleží původně latinské písni *Patris sapientia, veritas Divina* (fungující jako odkaz), k níž byl coby český protějšek vytvořen nejdříve text *Ježíš Kristus, Bůh člověk*. S tímto textem se také nápěv vyskytuje v pramenech včetně *Kolínského kancionálu* a v *Rohově kancionálu* je pouze s tímto textem notován. Spojení melodie s textem *Umučení našeho Pána Jezukrista* je sice pevné, notováno je však v 1. polovině 16. století kromě *Kolínského kancionálu* jen v *kancionálu Poličském*. Podoba melodie je v záznamech ustálena a nevykazuje varianty, odchylky nacházíme pouze ve *Weisseho kancionálu* ve spojení s německým textem. Při uvažování o podobě nápěvu určeného pro text v *Piesničkách* je tedy konkrétní znění dobře odhadnutelné. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 90; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 44.

Text, jenž je poprvé dochován v *Piesničkách*, vykazuje v *Kolínském kancionálu* jen minimální změny ve stylizaci, výraznější jsou však odchylky ve složení slok. V *Kolínském kancionálu* je po 6., 14., 25. a 39. sloce přidána vždy jedna sloka nová, po 27. sloce dokonce strof osm a následující sloky jsou vyměněny. Po 22. sloce je naopak oproti *Piesničkám* jedna strofa vypuštěna. Tyto zásahy většinou nemění významnějším způsobem smysl textu, pouze přidávají další motivy pašijového příběhu či meditace nad jeho významem. První jmenovaná vsuvka má ovšem zřejmě za cíl zdůraznit spojení Ježíšovy oběti s eucharistickou tematikou, které v textu *Piesniček* akcentováno není.

15. Raduj se, srdce člověka (Lukáš Pražský)

1501: f. 44^f-45^f, [písně velikonoční]

KoLM: f. 164^v-165^v, písně velikonoční

Melodie latinské písně *Mortis en cum gloria*, která je v rámci českých textů spojována s písní *Vstalt' jest Kristus z mrtvých Král* (tak se vyskytuje již v *Jistebnickém kancionálu*), je v jednotlivých pramenech z hlediska variant ustálena. Při použití textu *Raduj se, srdce člověka* je nutno pouze v souladu s běžnou praxí přidat před první frází předzáčku a v průběhu pak na některých místech odstraňovat melismata dle aktuálního počtu slabik ve verši (viz incipit předložený výše). Takovou podobu melodie musíme předpokládat i pro spojení s textem v *Piesničkách*. S nadepsaným textem není melodie sice v žádném prameni kromě *Kolínského kancionálu* notována, spolehlivě je však odkazována ke zmíněné písni *Vstalt' jest Kristus z mrtvých Král*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 91; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 203.

Text bratra Lukáše (snad překlad z latiny; KOUBA 1962, s. 158) zapsaný v *Kolínském kancionálu* se od verze známé z *Piesniček* liší jen několika drobnými formulačními změnami. V *Piesničkách* se text vyskytuje poprvé.

16. Bohu Otci i Synu i milému Duchu

1501: f. 45^f-46^f, [písně velikonoční]

KoLM: f. 186^v-189^f, písně velikonoční

19. Jezukriste Vykupiteli, jenžs vstal

1501: f. 53^v-54^v, [písně velikonoční]

KoLM: f. 165^v-166^v, písně velikonoční

Je - zu - kri - ste Vy - ku - pi - te - li, /
jenžs vstal z mrt - vých rá - no v ne - dě - li /

[...]

Melodie náležející původně latinské písni *Collaudemus Matrem Domini* je díky velké oblibě a rozšířenosti své předlohy značně ustálena a nalézáme jen několik variant. Bratrské kancionály uvádějí na posledním slovu 2. fráze sestup tercie a sekundy (z tónu *b*) oproti stupňovitému pohybu v ostatních pramenech. Podobně je z tónu *b* sestupováno i na konci strofy. *Graduál Martina bakaláře z Vyskytné* uvádí latinskou verzi písně s neznámou odchylkou na 6. znaku 3. fráze, jinak však ve shodě se všemi ostatními latinskými záznamy. Stejný pisar však v případě *Kolínského kancionálu* zapisuje chybně klíč i předznamenání. Ustálená je také podoba repetitia. V druhé části, která opakuje melodický obrys strofy, se v bratrských kancionálech nacházejí stejné varianty jako ve 2. a 3. frázi písně. Je zde možno opět uvažovat, zda byly *Piesničky* ve své předpokládané melodii bližší rukopisné (jak se domnívám) či bratrské tištěné tradici. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 93; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 338.

Text, který se vyskytuje poprvé v *Piesničkách*, nevykazuje v *Kolínském kancionálu* žádné podstatnější změny.

20. Všeho světa Stvořitele pochvalmež

1501: f. 56^r-57^r, [písně velikonoční]

KoLM: f. 338^v-339^v, písně o sv. Marii Magdaleně

Vše - ho svě - ta Stvo - ři - te - le / po - chval - mež žá -
do - sti - vě, / jenž Ma - ri - ji Mag - da - le - ně / od - pus - til mi - lo - sti - vě /
všec - ky hře - chy, když pla - ka - la, / srd - cem jich li - to - va - la.

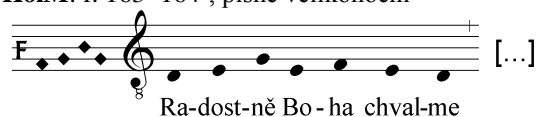
Melodie této písně je v *Kolínském kancionálu* dochována s textem *Všeho světa Stvořitele* unikátně a je vynotována celá, proto ji zde předkládám v plném znění. Jde o nápěv hymnu *Urbs beata Hierusalem*, ke kterému je také většinou odkazováno. V rámci dobových zpěvníků se vyskytuje s dalšími různými českými texty, v *Rohově kancionálu* je vynotována s textem *Církev svatou poznávati*. Narozdíl od sepjetí s nadepsaným textem jsou však v této písni odstraněna všechna melismata. Jinak záznam nápěvu nevykazuje zásadnější změny, liší se jen dvěma drobnými variantami ve 3. frázi. Již Jan Kouba uvádí *Kolínský kancionál* jako jediný možný zdroj k rekonstrukci melodické složky tohoto hymnového otextování v *Piesničkách*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 94; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 300.

Text, který je dochován kromě *Piesniček* jen v *Kolínském kancionálu*, je zde mírně poškozen, neboť v 6. sloce chybí dva poslední verše. Nacházíme zde také další drobné odchylky ve formulacích a slovosledu.

21. Radostně Boha chvalme (Matěj Konvaldský³⁹²)

1501: f. 57^r-58^v, [písně velikonoční]

KoLM: f. 163^r-164^v, písně velikonoční

Melodie této písně není s nadepsaným textem v žádném prameni 1. poloviny 16. století cele vynotována. V *Kolínském kancionálu* uvedený incipit nápěvu, který původně náleží písni *Veselýť nám den nastal*, se s tímto textem vyskytuje stabilně, jak potvrzují odkazy ve všech pramenech s výjimkou *Havlíčkobrodského kancionálu*, kde je připojena melodie sekvence *Veni sancte Spiritus*. Jde o modifikovanou podobu části hymnového nápěvu *Salve festa dies* (závislost na něm je v rukopisu stále patrná, proto zapisují chorálně). Absence vynotované 2. a 3. fráze nám však neumožňuje sledovat, jak přesně se zacházelo s podkládáním textu. Je tu totiž velmi zajímavá skutečnost: Zatímco v *Jistebnickém* a *Kolínském kancionálu* se vyskytuje u textu *Veselýť nám den nastal* jednodušší melodie, odpovídající počtu slabik v jednotlivých verších a jasně se ještě držící hymnové melodie (jak ji shledáváme v bratrském *Weisseho kancionálu* pod příslušným latinským odkazem v 1. a 4. frázi), od *Rohova kancionálu* vidíme novou verzi melodie s drobnějšími hodnotami a tečkovanými rytmy ve 2. a 3. frázi a také text je v počtu slabik poněkud rozšířen. K této změně mohlo dojít právě vlivem spojení s textem *Radostně Boha chvalme*, neboť ten diereze u původní melodie nutně vyžadoval. Tento proces musel probíhat právě již při přednesu textu z *Piesniček*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 94; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 147.

Text Matěje Konvaldského (KOUBA 1962, s. 151) obsahuje v *Kolínském kancionálu* oproti svému prvnímu výskytu v *Piesničkách* větší množství odchylek, které se týkají většinou změn slovosledu, užití synonymního vyjádření či vypuštění méně podstatných jednoslabičných slov a podobně. Je zde patrná jistá redakce.

22. Chval svého Stvořitele

1501: f. 59^r-60^r, [písně o nanebevstoupení]

KoLM: f. 197^r-198^r, písně o nanebevstoupení

Melodie zaznamenaná s tímto textem v *Kolínském kancionálu* a později také v *kancionálu Havlíčkobrodském* tvoří v rámci záznamů písně výjimku. Ve všech ostatních pramenech počínaje *Jistebnickým kancionálem* je totiž text opatřen odlišnou vlastní notou, kterou uvádí taktéž Kouba ve své rekonstrukci melodické složky tisku z roku 1501. Její sepetí s textem v *Piesničkách* je skutečně pravděpodobné. Výše uvedená melodie je v *Kolínském kancionálu* zaznamenaná celá, což může svědčit o autorském vkladu někoho z okruhu tvůrců rukopisu, nevyniká však kvalitou. Konkordance a další údaje k druhému, častěji užívanému nápěvu tohoto textu viz KOUBA 1969, s. 94; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 76.

Text obsažený v *Kolínském kancionálu* vykazuje řadu významnějších variant ve srovnání se zněním v *Piesničkách*, často však mají svůj původ již ve starších pramenech. Poprvé se text vyskytuje v *Jistebnickém kancionálu*. Soudě podle tohoto znění přešly některé varianty původní verze do *Kolínského kancionálu* a jiné do *Piesniček*, odlišnou kombinaci variant nacházíme v *Roudnickém kancionálu*. *Kolínský kancionál* ponechává z husitské verze zejména závěrečné sloky, které obrací pozornost od tematiky nanebevstoupení Páně k prosbě za pravé přijímání Těla a Krve a plnění Božího zákona. *Piesničky* toto téma zcela vynechávají (i v tom jsou odlišné od typických utrakvistických pozic), *Roudnický kancionál* se omezuje na krátkou zmínku a jinak je v mnoha ohledech blízký *Piesničkám*.

³⁹² Podobu jmen bratrských autorů uvádím podle Blahoslavova rejstříku.

23. Navštěv nás, Duše svatý

1501: f. 61^v-62^r, písně svatodušní

KolM: f. 201^r-201^v, písně svatodušní

Nav - štěv nás, Du - še sva - tý, /
nav - štěv, Mis - tře pře - do-brý, / Pa - ne, svým [...]

Melodie této sekvence se v *Kolínském kancionálu* opírá o mensurálně interpretovanou třetí část nápěvu své latinské předlohy *Veni, sancte Spiritus*, která je použita jako strofická píseň. Z jiných dobových pramenů je vesměs známo podložení textu od začátku nápěvu sekvence, samostatně otextovaná třetí fráze se vyskytuje kromě *Kolínského kancionálu* až v pramenech ze 2. poloviny 16. století. Také bratrské kancionály uvádějí nápěv sekvence kompletní a drží se chorálního notového zápisu i u třetí části. Melodicky je nicméně nápěv i v této pasáži ustálen a neobsahuje žádné varianty oproti znění uvedenému v *Kolínském kancionálu*. Narozdíl od Jana Kouby se přiklání k názoru, že pro text v *Piesničkách* bychom měli prvotně předpokládat spíše celistvou chorální melodii, jak ji uvádějí bratrské kancionály, přestože se v jediném dochovaném exempláři tohoto tisku nachází rukopisná poznámka s textovým incipitem 3. části sekvence. Ani přípis "pod túž notú se zpívá" u následující písně *Z té milosti nesmierné* totiž přesně neodpovídá jiným pramenům 1. poloviny 16. století, ty v tomto případě ukazují obecně na *Navštěv nás, Duše* či na 4. část nápěvu. Rozsah textu navíc koresponduje s rozměrem sekvence a zdá se proto, že byl zamýšlen jako český protějšek. Možná jsou však samozřejmě obě řešení, jasný důkaz bohužel nikdy nenajdeme. Kompletní chorální melodii *Veni, sancte Spiritus* známe z *Kolínského kancionálu* také, pojí se ale s textem *Zavítaj, Duše svatý* a je zařazena v graduálové části rukopisu. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 95; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 354.

Text, který se vyskytuje poprvé v *Piesničkách*, nevykazuje v *Kolínském kancionálu* žádné změny, je zřejmě přejímán závazně.

24. Ó Pane náš milostivý

1501: f. 66^r-67^r, [písně o ctnostném životě]

KolM: f. 17^r-17^v, písně adventní; f. 265^v-266^r, písně obecné

Ó Pa-ne náš mi-lo-sti - vý, / žá-dá-me tvé po - mo-ci. [...]

Melodie, která původně náleží latinské písni *Imperatrix gloriosa*, je sice v rámci latinské verze ustálená, ve spojení s jinými texty však vykazuje množství variant. V *Kolínském kancionálu* nacházíme tuto píseň dokonce dvakrát (od obou písařů). V prvním případě jde o krátký incipit zapsaný Martinem bakalářem, jehož znění neobsahuje oproti druhému, kompletnímu záznamu změny. V druhém zápisu písaře B, který vychází z latinské rukopisné tradice, vidíme specifickou variantu na 3. a 4. znaku 2. fráze, kde jsou proti ustálené verzi předlohy zvoleny dvojnásobné hodnoty, na 6. znaku je navíc naznačena semibrevis místo původních dvou minim. V bratrských kancionálech jsou v repetované části třídílné strofy odchylky ve znění nápěvu větší: 4. znak 1. fráze je v obou případech rozšířen průchodným tónem (ve *Weisseho kancionálu* v tečkovaném rytmu), jinak je rytmus 2. fráze v *Rohově kancionálu* zachován podle původní latinské podoby písně, *Weisseho kancionál* však zařazuje místo 5. znaku 2. fráze opět tečkovaný rytmus. Ve znění repetitia se oba bratrské tisky a *Kolínský kancionál* (až na zde chybně uvedenou minimu na 5. tónu) naopak přesně shodují, přitom je podoba repetitia ve srovnání s latinskými rukopisy na třech místech výrazně odlišná a samostatně pojata. Opět zde tedy shledáváme při adaptaci písně na český text vytvoření jakési melodické redakce, která musela existovat již u textu obsaženého v *Piesničkách*. Nutno ještě poznamenat, že tato melodie je již od *Jistebnického kancionálu* spojována také s českým textem *Od císaře nebeského*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 96; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 301.

Text uvedený poprvé v *Piesničkách* odpovídá v *Kolínském kancionálu* v některých variantách zápisu Martina bakaláře, v jiných zas záznamu písaře B, někde se pak od *Piesniček* odlišné varianty obou písařů shodují. Jde sice většinou o nepříliš významné změny, jsou však ukazatelem, jak velké množství pramenů je dnes ztraceno.

25. Všemohúcí, přezádúcí náš milý Pane

1501: f. 67^r-68^r, [písňe o ctnostném životě]

KoLM: f. 31^r-31^v, písňe adventní

Vše-mo-hú-cí, pře-žá-dú-cí náš mi-lý Pa-ne, / mi-lost tvá v nás před-chá [...]

Melodie náležející původně latinské písni *Ad honorem et decorem* byla dobově velmi rozšířená a v 16. století byl její zápis již vyhraněný a bez variant. Zápis v *Kolínském kancionálu* vychází zcela z rukopisné tradice, může navazovat i na záznam stejného písaře v *Graduálu Martina bakaláře z Vysykné*. Nápěv spojený s tímto textem v *Rohově kancionálu* však vykazuje řadu změn: V 1. frázi setrvává 7. tón na 3. stupni, naopak 12. znak odskakuje o tercii níže a 14. o sekundu výše, poslední tón této fráze tvoří pak semibrevis, čímž je důsledněji zachován třídobý rytmus. Ve druhé frázi je opět 7. znak podržen na předchozím tónu a na 12. znaku přidán průchodný pohyb v minimách. V repetitii se na všech místech, kde lze využít analogii k melodické podobě strofy, vyskytují v *Rohově kancionálu* oproti latinským rukopisům zmíněné varianty, změněna je navíc i 1. fráze repetitia, když ke druhému tónu stoupá o tercii, 5. znak je opět zadržován na stejném tónu a na 6. znaku je přidán průchodný pohyb. I zde vidíme tedy vytvoření nové redakce nápěvu v souvislosti s českým textem. Otázkou zůstává, zda vzhledem k absenci svého výskytu v *Kolínském kancionálu* nebyla vytvořena až pro *Rohův kancionál* a nevyhnula se tak užiti v *Piesničkách*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 96-97; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 121.

Text, který je poprvé dochován v *Piesničkách*, se v *Kolínském kancionálu* liší větším množstvím formulačních rozdílů, které však významněji neovlivňují smysl výpovědi. Oproti *Piesničkám* zde chybí závěrečné dvakrát exponované repetitio a jedna část sloky. Tento závěrečný úsek je pak odlišný i v *Rohově kancionálu*, když jsou zde části slok vyměněny i doplněny, aby stavba lépe odpovídala pravidelné třídílné strofě.

26. Věrní se Bohu radujme

1501: f. 69^r-70^v, [písňe o protivenství]

KoLM: f. 273^v-274^v, písňe obecné

Věr-ní se Bo - hu ra-duj-me, / je - mu čest, chvá - lu vzdá - vaj-me, /
 žeť nás rá - čil za -

Melodie písňe je zřejmě vytvořena zároveň s tímto textem, známe ji již z *Jistebnického kancionálu* a Nejedlý ji označuje za tábořskou. V 1. polovině 16. století je ve vynotované podobě dochována pouze v *Kolínském* (v zápisu písaře B) a *Rohově kancionálu*. Text však nacházíme také s odkazy na jiné melodie. Martin bakalář notuje tento nápěv v *Kolínském kancionálu* také u písňe *Chvalmež Boha, Boží děti*. Vidíme zde zajímavé složení variant, kdy se všechny změny týkají práce s ozdobnými průchodnými tóny či skupinkami, a lze tu proto dobře sledovat možnosti vkladu jednotlivých písařů a také odhalovat dobový přístup k hudebnímu textu. Průchodný tón po 4. znaku 1. fráze obsahují zápisy v *Kolínském* i v *Rohově kancionálu*, kdežto nejstarší znění zde ozdobu postrádá. Melisma na poslední slabice 1. fráze nenacházíme kromě *Jistebnického kancionálu* ani v zápisu Martina bakaláře, který je zde zřejmě závislý na starším znění. Pouze *Rohův kancionál* přidává melismatický průchodný tón po 4. znaku 2. fráze a naopak pouze písař B *Kolínského kancionálu* uvádí melisma na poslední slabice 2. fráze (viz dřívější shodné zvyklosti tohoto písaře). Ve 3. frázi je na 1. slabice 2. slova v *Jistebnickém kancionálu* umístěna ozdobná skupinka kolem tónu *f*, kterou *Rohův kancionál* zcela vynechává, Martin bakalář z ní ponechává terciový postup v minimách a písař B pak sekundový postup v minimách. Jasně se zde tedy rýsuje kostra, která je vždy zachována a která umožňuje na všech znacích v hodnotě semibrevis interpretovat

ozdoby. Takto musíme tedy uvažovat i o melodii vážící se na text v *Piesničkách*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 97; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 90.

Text, který je poprvé dochován v *Jistebnickém kancionálu* je v *Piesničkách* i v *kancionálu Kolínském* poměrně přesně a jen s malým množstvím odchylek interpretován. Věrnější nejstaršímu znění je však po všech stránkách zápis v *Kolínském kancionálu*. Zde je zachován i obrat "od Antikrista zlostného, od jeho vojska lstivého milostivě vyprostiti", který tvůrcům *Piesniček* zřejmě připadal jako nežádoucí evokace husitských válek, a byl proto změněn. Druhý výraznější rozdíl nacházíme na konci písně, kde jsou v *Piesničkách* z původních závěrečných čtyř slok zachovány jen dvě a před ně umístěny sloky nové, z *Kolínského kancionálu* neznámé. *Kolínský kancionál* zachovává znění *kancionálu Jistebnického*, pouze vkládá před poslední sloku jednu sloku novou.

27. Poslouchajte, znamenajte, co se bude zpievati

1501: f. 72^r-73^v, [písně o protivenství]

KoLM: f. 245^r-246^v, písně o protivenství

Po-slu-chaj-te, zna-me-naj-te, / co se bu - de zpie - va - ti, /
a Bo - hu chvá - lu vzdaj-te, / ne -

Melodie písně je známá z *Jistebnického kancionálu*, kde se nachází jak s tímto textem, tak s texty *Jedniem hlasem tiemto časem* (k němuž bývá v 1. polovině 16. století odkazována) a *Časy svými jistými*. S textem *Poslouchajte, znamenajte* ji nacházíme v 1. polovině 16. století notovanou již pouze v *Kolínském kancionálu*. Situace různocnění je tu opět zajímavá. Všechny tři zápisy v *Jistebnickém kancionálu* se poněkud liší, výchozím zněním pro následující prameny je však v rámci rukopisu první zápis melodie s textem *Časy svými jistými*, přestože je jeho incipit vzhledem k odlišné délce textu oproti ostatním verzím pozměněn. Zatímco *Rohův kancionál* uvádí 2. frázi melodie u textu *Jedniem hlasem* zcela v souladu s *Jistebnickým kancionálem*, v zápisech v *Kolínském kancionálu* se opět setkáváme se zaznamenáním ozdob. Martin bakalář vkládá u nápěvu téhož textu před poslední znak čtyřtónové melisma v semiminimách kolem tónu *f*. Ve výše uvedeném zápise písaře B u textu *Poslouchajte, znamenajte* zbývá z tohoto melismatu pouze dvoutónový pohyb v minimách. O znění repetitia nám už *Kolínský kancionál* bohužel žádné svědectví nepodává, můžeme se jen dohadovat, zda bylo podobnější *Jistebnickému kancionálu*, který v jeho úvodu setrvává pěti znaky na stejném tónu, nebo *kancionálu Rohovu*, který v tomto místě uvádí stupňovitý pohyb o tercii níže a v dalším průběhu vkládá průchodný tón. Podobně můžeme uvažovat o znění, vážícím se k textu v *Piesničkách*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 97-98; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 216.

Text písně známe také již z *Jistebnického kancionálu*. Třídílná strofa je zde rozšířena na čtyři díly, neboť je repetitio pravidelně opakováno s novým textem. Textové varianty v *Jistebnickém kancionálu*, *Kolínském kancionálu* a v *Piesničkách* se často kříží, celkově však vychází opět důsledněji z husitského znění *kancionálu Kolínského*. Nejvýznamnější odlišností znění v *Piesničkách* od této tradice je samostatně vytvořené 1. repetitio ve 3. strofě, vynechání následující 4. strofy a navázání 2. repetitiem 5. strofy.

28. Radujme se společně (Matěj Konvaldský nebo Gabriel Komarovský)

1501: f. 76^v-77^v, [písně o církvi]

KoLM: f. 282^v-283^r, písně obecné

" Pod tauž" [jako Ve jméno najvyššieho]

Melodie této písně není v *Kolínském kancionálu* s textem *Radujme se společně* notována. Je zde však uvedena u textů *Nastal jest nám čas vzáctný*, *Ve jméno najvyššieho* a *Popsal o tom svatý Lukáš*, a to zcela poprvé. V komentáři k písni *Nastal jest nám čas vzáctný* uvádím již několik zajímavých variant, které zapisuje písař B v *Kolínském kancionálu* u textu *Ve jméno najvyššieho*. Domnívám se, že podle stavby verše se jeví poslední jmenované otextování jako nejpůvodnější (předcházející dieresím v nápěvu), potvrzoval by to i v *Kolínském*

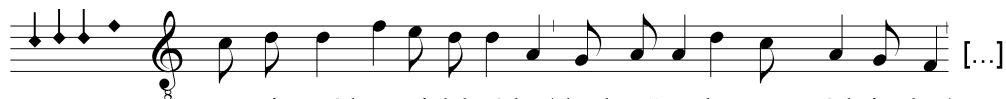
kancionálu uvedený odkaz písně *Radujme se společně*. Proto není vyloučeno, že popsané varianty skutečně melodii *Ve jméno nejvyššího* náležely a později proslavená verze *Radujme se vždy společně* je opět typem redakce při adaptaci na nový text. V *Piesničkách* musíme nicméně předpokládat melodii známou z bratrských zpěvníků, které také od *Rohova kancionálu* začínají užívat pro ostatní texty incipit *Radujme se vždy společně* jako melodický odkaz. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 98; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 379.

Text, kladený bratrskou tradicí až k samému založení Jednoty a spojovaný s autorstvím Matěje Konvaldského či Gabriela Komarovského (KOUBA 1962, s. 152), představuje v *Kolínském kancionálu* stejnou verzi jako v *Piesničkách*, tedy s počtem slabik odpovídajícím dvěma semibrevis na začátku 1. a 3. fráze melodie. Je tu nicméně poměrně velké množství drobnějších variant (především formulačních změn), které počínají již v 1. sloce změnou výrazu "*chválu vzdajme ochotně*" v *Piesničkách* na "*chválu vzdajme pokorně*" v *Kolínském kancionálu*. Zde je navíc vynechána druhá část 4. sloky a první část 5. sloky. Smysl textu je však zcela zachován.

29. V moci, v moudrosti dobrého (Lukáš Pražský)

1501: f. 84^r-85^r, písně o svatých

KoLM: f. 258^v-260^r, písně o svatých

V moci, v moud-ro-sti dob-ré-ho /chval-mež Bo-ha v sva - tých je - ho /

in margine:

V moci, v moud-ro - sti dob - ré-ho / chval-mež Bo -

Melodie pojící se v *Kolínském kancionálu* s tímto textem má dvě podoby. První je připisována přímo u textu písařem B, druhá pak Martinem bakalářem *in margine*. V prvním případě jde o jednu z verzí oblíbené písně *Surrexit Christus hodie*, která zde může čerpat z latinského zápisu v *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*. Tento nápěv je v záznamech ustálen, u textu *V moci, v moudrosti dobrého* je však chybně zapsán 3. znak 1. fráze. Jeho spojení s tímto textem je zde unikátní. Druhý, *in margine* zapsaný nápěv je naopak spojován s textem *V moci, v moudrosti dobrého* stabilně a bývá k tomuto textu odkazován. V *Kolínském kancionálu* je zapsán Martinem bakalářem také u textu *Když čas přijde dni súdnému*, a to v nejstarší známé verzi. Srovnáme-li tento zápis se záznamem stejné melodie v *Rohově kancionálu* u textu *Kdož chce milý Bohu býti*, nacházíme rozdíl v samotném incipitu, kde je předtaktí realizováno jako kvintový vzestup (tuto variantu pak drží stabilně tištěná tradice nápěvu), dále 5. znak 2. fráze je podržen na předchozím tónu a stejně je umístěn i 3. znak 3. fráze, takže zde oproti *Kolínskému kancionálu* nejsou obsaženy průchodné tóny. Stejně je zápis nápěvu realizován i v německém *Weisseho kancionálu*. V *Rohově kancionálu* je poprvé označena mensura a uvedeny pomlky před první frází. Je vysoce pravděpodobné, že tato melodie se vázala také k textu v *Piesničkách*, podobu variantních míst však nejsme dnes schopni určit. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 100; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 209, 384.

Text bratra Lukáše (KOUBA 1962, s. 160), který se poprvé objevuje v *Piesničkách*, obsahuje v *Kolínském kancionálu* menší formulační změny, významnější je přidání jedné nové sloky za desátou a dvou nových slok na závěr. Je zde však pouze rozvinut obsah předchozího textu a smysl se výrazněji nemění.

30. Otče všemohúcí, rač slyšeti věrné

1501: f. 87^v-88^v, [písňě o Těle a Krvi Páně]

KolM: f. 250^v-251^f, písňě obecné

Ot-če vše-mo-hú-cí, rač sly-še-ti věr-né / a o-brá-ti-ti k so-bě ne-věr-né, /
by-chom tě, Bo-ha, chvá-li-li jed-no-staj-ně, / to-bě slú-ži-li [...]

Melodie písňě pochází z hymnu *Ave maris Stella, Dei Mater alma*. V *Kolínském kancionálu* ji nacházíme s českým textem notovanou poprvé. Přestože má tento nápěv dlouhou tradici, je zde zapsán nejpozději od 7. znaku 1. fráze v chybném posunu o sekundu níže (Kouba opravuje již 5. a 6. znak) a také v rámci dalších kancionálů není bez variant. Prvních šest tónů 1. fráze odpovídá v *Kolínském kancionálu* původní chorální předloze, kdežto bratrské kancionály (zaznamenávající však tuto melodii s jinými texty) posunují 5. a 6. znak o sekundu výš. Rozdílný je také konec 3. fráze: Zatímco *Weisseho kancionál* vychází stejně jako *Kolínský kancionál* z původního modelu a pouze ho přizpůsobuje dělce textu, *Ivančický kancionál* z roku 1564 posunuje 8. a 9. znak 3. fráze o sekundu výš. Zdá se tedy, že výše předložené znění je v tomto ohledu bližší původnímu a můžeme ho tak snad předpokládat u textu *Otče všemohúcí* i v *Piesničkách*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 101; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 374.

Text dochovaný poprvé v *Piesničkách* nevykazuje v *Kolínském kancionálu* žádné výrazné změny. Přesto i řada velmi drobných variant, ovlivňujících však počet slabik ve frázi, měla jistě vliv na podobu melodie a konkrétní způsob adaptace latinské nápěvné předlohy.

31. Znamenaj to, každý člověk

1501: f. 91^f-92^f, [písňě o milování]

KolM: f. 278^v-279^v, písňě obecné

Zna-me-naj to, kaž-dýčlo-věk, / mla-dý, sta-rý, vše-li-ký věk, / boj
se vždy Bo-žie-ho sú-du, ne-boť s ním hře-šní ne-bu-dú.

Melodie, která je s tímto textem pevně svázaná, se vyskytuje s notami poprvé v *Kolínském kancionálu*, v 1. polovině 16. století je pak v tomto spojení zaznamenána ještě v *kancionálu Rohově*. Stejný nápěv je zde uváděn také s textem *Pán Ježíš Kristus pokorný*. *Rohův kancionál* uvádí důsledněji rytmus nápěvu, když na úvod i před každou další předrážkou umisťuje pomlky a navíc opatřuje zápis mensurálním označením. V *Kolínském kancionálu* je oproti všem ostatním pramenům zápis proveden v polovičních hodnotách. Semiminimová hodnota předrážky je naznačena vždy s výjimkou předělu 1. a 2. fráze, pomlky však chybí. V závěru 2. fráze je zapsán znak v hodnotě semibrevis, proto i v transkripci rytmické řešení tohoto místa odlišují. Jedinou variantou zápisu v *Kolínském kancionálu* proti znění bratrskému je nicméně poloha druhé předrážky, která v *Rohově kancionálu* setrvává na tónu *h*. V zápisech tohoto nápěvu ve *Weisseho kancionálu* je ovšem znění *Kolínského kancionálu* zachováno a také následující tón je o sekundu snížen. Až na zmíněné drobné změny je tedy podoba melodie, která se pojila s textem v *Piesničkách*, dobře předpokládatelná. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 102; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 389.

Text této písňě se vyskytuje poprvé v *Piesničkách* (zde s incipitem *Znamenaj, každý člověk*). Jeho znění v *Kolínském kancionálu* obsahuje jen několik drobných variant, většinou synonymních vyjádření či změn slovosledu, smysl se však nemění.

32. Kriste, najmilostivější Králi

1501: f. 98^v-100^v, [písně o zavedení]

KoLM: f. 291^v-293^f, písně obecné

Kris - te, naj - mi - lo - sti - věj - ší Krá - li, /
za - slí - be - ný nám z ne - be - ské slá - vy, / skr - ze pro - [...]

Melodie této písně, notované poprvé v *Kolínském kancionálu*, čerpá z latinské *Vale, imperatrix celica* (známé také z *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*), jako melodický odkaz funguje však spíše její první český text *Zdravas, císařovno*, dochovaný prvně v *Jistebnickém graduálu*. V *Rohově kancionálu* je nápěv zaznamenán s textem *Vstaupenie Kristovo pamatujme*, k němuž je také sledovaná píseň odkázána. Nápěv se v *Kolínském* i v *Rohově kancionálu* shoduje, jde o standardním způsobem vytvořenou modifikaci při podložení novým textem, která vychází z latinské verze zaznamenané graduály v 1. polovině 16. století. V *Rohově kancionálu* je pouze na konci 1. fráze použita hodnota semibrevis, stejně jako je tomu na konci 2. fráze. Srovnáváme-li další průběh melodie v *Rohově kancionálu* se zněním latinské verze v *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*, který mohl být kolínským písařům melodickou předlohou, vidíme odlišnost jen u 9. znaku 3. fráze. Oba prameny ukazují stejné (ale snad chybné) znění 7. znaku (minima), *Rohův kancionál* však řeší situaci prodloužením 9. znaku (tečkovaným rytmem), kdežto synkopa na 8. a 9. znaku v graduálu nastupuje v metrickém posunu. I u *Piesniček* lze předpokládat takto přímou modifikaci latinské předlohy. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 103-104; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 262.

Text dochovaný poprvé v *Piesničkách* obsahuje v *Kolínském kancionálu* větší množství drobných formulačních změn, někdy s patrným nedomyšlením obsahu výpovědi. Na závěr jsou připojeny tři nové sloky, které však pouze rozvíjejí obsah předchozího textu. Jde o poměrně tvrdou kritiku modliteb ke svatým i k Panně Marii (viz citát výše), která má v obou pramenech stejné ostří, přestože je v 7. sloce v *Kolínském kancionálu* použito sdělení "všecko pro jméno samého, ne některého svatého" místo v *Piesničkách* uvedeného "to vše ve jméno jeho, ne Marije neb jiného". V dalších slokách je totiž kritika namířena znovu jak proti přímluvám svatých, tak i Panny Marie.

33. Tvář Boží překrásná

1501: f. 101^r-103^f, [písně o zasloužení Kristově]

KoLM: f. 81^v-83^v, [písně adventní]

"Jako Vesele zpívajme"

Melodie této písně není v *Kolínském kancionálu* notována, odkaz k nápěvu *Vesele zpievajme* (tedy k hudební stránce latinské *Ave, Ierarchia*) je však doložen nejen zde, ale též v utrakvistickém tisku z roku 1531. Spojení s touto melodií je zřejmě stabilní, jak svědčí i rukopisná poznámka v *Piesničkách*. O drobných variantách v celkově velmi ustáleném zápisu nápěvu byla již řeč u textu *Vesele zpievajme*. Text *Tvář Boží překrásná* si však kvůli menšímu počtu slabik v některých verších jistě vyžadoval určité změny v délce melismat. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 104; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 281.

Text zachovaný poprvé v *Piesničkách* vykazuje v *Kolínském kancionálu* jen velmi drobné odchylky. Vypuštěna je 12. sloka, smysl však zůstává zcela zachován.

34. Pane Bože, buď při nás

1501: pouze záznam v rejstříku, [písně o smrti]

KoLM: f. 25^r-26^v, písně adventní [additamenta]

Pa - ne Bo - že, buď při nás, když bu - de - me mří - ti,
a všech hří - chov zba - viž nás, ne - daj nám za - hy - nú - ti.
Od zlé - ho d'á - bla vy - svo - bod' nás, Pa - ne Je - zu - kri - ste, / a v svá [...]

Melodie této písně je v souvislosti s textem *Pane Bože, buď při nás* dochována poprvé ve *Franusově kancionálu*, kde figuruje jako tenor tříhlasu, a dále již pouze v *Kolínském kancionálu* v jednohlasé podobě. Váže se však také k několika jiným textům v dalších pramenech, v *Rohově kancionálu* ji nacházíme jako *Povstaň, Pane, ó povstaň*. Pevnou příslušnost melodie k nadepsanému textu potvrzuje také latinská píseň *Salve decus virginum* zapsaná v *Rackově sborníku*,³⁹³ kde nacházíme text *Pane Bože, buď při nás* jako melodický odkaz. Proto je otázkou, zda nápěv náleží původně české, či latinské podobě písně. Funkce odkazu i přítomnost písně již v *Roudnickém kancionálu* naznačuje, že prvotní by mohlo být spojení s českým textem, úprava dieresemi (která pak není přebírána u jiných textů v dalších pramenech) svědčí však spíše o opaku. Znění zapsané Martinem bakalářem je poškozeno, takže píseň mohla být zamýšlena *in c* (jak ji umísťuje *Franusův kancionál* a další starší zápisy) nebo *in g* (jak je zapisována od *Weisseho kancionálu* dále). Další chybou je posunutí nápěvu od 3. znaku 3. fráze o tón níž. V ostatních ohledech se však záznam s *Franusovým kancionálem* shoduje, ve starším z obou záznamů je pouze nestejná délka prvních dvou veršů řešena dieresí 11. znaku 2. fráze při zachování melismatu 1. fráze. Jednu z těchto podob melodie lze předpokládat i v *Piesničkách*. V *Kolínském kancionálu* je zápis proveden až na 3. frázi chorálně, jinak řečeno se zde setkáváme s typickým prolínáním notačních typů, proto naznačují tuto skutečnost i ve své transkripci. Ani *Rackův sborník* nezaznamenává s latinským textem zcela čistou podobu nápěvu, přestože zde nevidíme vliv textových úprav. Dvakrát uvedené repetitio má totiž pokaždé mírně odlišnou (a místy i chybnou) melodickou podobu. Od *Weisseho kancionálu* je zapisován začátek repetitia se specifickým postupem kvintového a terciového intervalu místo starší kvarty a sekundy. Existují však i další variantní vývoje repetitia u spojení melodie s jinými texty. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 104; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 153.

Text dnes bohužel není možno se zněním v *Piesničkách* konfrontovat, jelikož víme o jeho zdejším výskytu pouze z rejstříku. Oproti nejstaršímu znění v *Roudnickém kancionálu* však v *Kolínském kancionálu* vidíme poněkud pozměněnou verzi písně. Ve *Franusově kancionálu* se naopak jediná uvedená sloka s *Roudnickým kancionálem* shoduje.

35. Smrt se blíží ukrutná

1501: pouze záznam v rejstříku, [písně o smrti]

KoLM: f. 300^v-301^r, písně obecné

Smrt se blí - ží u - krut - ná, / k sau - du se při - pra - vuj - me, /
neb to - ho - to pod - ruč - stvie [...]

Melodie této písně je zřejmě úpravou nápěvu patřícího latinskému cantiu *Olim te virentibus*. Její spojení s nadepsaným textem potvrzuje v 1. polovině 16. století *Poličský kancionál* a nepřímo též pozdní edice

³⁹³ Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. VI C 20a; viz TRUHLÁŘ 1905, č. 1078; PLOCEK 1973, č. 47.

Mířinského *Písní na epístoly a na čtení*, k nimž je přidán výběr dalších "starých" písní. Text *Smrt se blíží ukrutná* je však spojován také s jinými nápěvy, především *Kdo chce v dobré naději* a *Chceme-li věrní být* (snad táž nota jako "O mlynářce"?), proto v tomto případě není přiřazení melodie k textu v *Písníčkách* jednoznačné. Také samotný nápěv *Olim te virentibus* nacházíme v několika odlišných variantách. Narozdíl od latinské verze uvedené i v *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*, jejíž melodie je až na drobné odchylky ustálená a kterou zachovává ještě *Vodňanský kancionál* s textem *Divná milost se jest stala*, je tento český text již od *Havlíčkobrodského kancionálu* uváděn s melodií na několika místech změněnou. Zejména se jedná o eliminaci dříve se opakujících tónů a jejich nahrazení stupňovitým pohybem (takto nápěv nacházíme i s textem *Smrt se blíží ukrutná* v *Poličském kancionálu*). Výše uvedený nápěv v *Kolínském kancionálu* má oproti těmto zápisům první frázi shodnou s latinskou verzí, další průběh však představuje variantu zcela unikátní. První dva znaky 2. fráze jsou nově přidány, 6. a 7. znak je řešen individuálně. Následující fráze sice také vychází z latinské verze, ale je rytmicky i melodicky změněna (sekundové posuny, doplnění 6. znaku ap.). Je možné, že se jedná o znění poškozené, pro toto tvrzení však máme k dispozici příliš málo srovnávacího materiálu. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 104-105; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 721.

Text je dnes v *Písníčkách* dochován sice pouze ve formě incipitu, jde však každopádně o nejstarší zmínku o jeho existenci. Rozdíly znění v *Kolínském kancionálu* bohužel nemůžeme sledovat.

36. Ej, Pán náš milostivý

1501: f. 103^v-104^f, [písně o pokání]

KolM: f. 287^v-288^f, písně obecné

Ej, Pán náš mi-lo-sti-vý / a my lid je-ho hříeš-ný, /vo-laj-mež vždy
k mi-lo-sti, ať s vý-so-stí / rá-čí nám ji hříeš-ným se - sla - ti.

Melodie je nápěvem latinské písně *En e mola typica*, zapsané též v *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*. Zápis písaře B *Kolínského kancionálu* je s touto verzí totožný, pouze užívá polovičních hodnot a na několika místech mírně přizpůsobuje melodii českému textu. U nenotovaných záznamů je užíván jako odkaz incipit latinský i český. V *Rohově kancionálu* je nápěv uveden pouze s jiným českým textem *Bohu Otci mocnému*. Již původní latinská verze písně je ve své nápěvné složce zcela ustálena a ani ve spojení s českými texty nevykazuje žádné varianty. V tomto směru je tedy znění v *Písníčkách* dobře rekonstruovatelné. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 105; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 192.

Text písně je poprvé dochován v *Písníčkách* (incipit zde zní *Aj, Pán náš milostivý*). Zápis textu v *Kolínském kancionálu* vykazuje menší odchylky, zejména ve slovosledu a místy ve formulacích.

37. Smrt se blíží každému

1501: f. 105^v-107^f, [preces (Otče náš)]

KolM: f. 229^f-230^v, preces (Otče náš)

Smrt se blí - ží kaž - dé-mu, / mla - dé - mu i sta - ré - mu, /
ne - lze se před ní skrý - ti / a - ni se vy - kú - pi - ti, / než u - té - ci se
ku Pá - nu své - mu, k Bo - hu Ot - ci na nás las - ka - vé - mu.

Melodie pochází ze světské písně *Jidech tam vedlé řeky*. S textem *Smrt se blíží každému* je spojena pevně, takže je považována za "vlastní notu" a bývá k tomuto textu odkazována. Stabilita odkazů je zřejmě dána také pozicí písně v dobových kancionálech: Jde o nápěv rozšířených zpívaných preces, mezi nimiž tvoří text *Smrt se blíží každému* první část (*Otče náš*). V *Rohově kancionálu* nacházíme nápěv notovaný s textem *Modlití se přikázal*. Záznam v *Kolínském kancionálu* vychází již svým užitím minimových hodnot z verze zaznamenané v *Rackově sborníku* s latinským textem *Ave, Virgo sincera*. Toto znění však uvádí odlišně předposlední znak 2. fráze (a), rozdílně rytmitizuje 3. a poslední tón 3. fráze (semibrevis) a také 3., 5. a 7. tón fráze následující. Navíc je 1. znak 4. fráze zadržen na tónu e. Bratrské kancionály zapisují melodii v hodnotách semibrevis, dvojnásobné hodnoty uvádějí jen na koncích frází (s výjimkou první) a v kadencích závěrečných dvou frází shodně se staršími prameny (rytmicky se tedy od *Kolínského kancionálu* podstatněji liší pouze 3. fráze). Také zde je 1. znak 4. fráze umístěn oproti *Kolínskému kancionálu* o tón výš. V zápisu písaře B je v *Kolínském kancionálu* ovšem chybně zaznamenan 9. znak předposlední fráze (jako minima). Přesné znění melodie v *Piesničkách* můžeme bohužel jen odhadovat, bratřími uváděnou podobu nápěvu však lze považovat za základní model. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 105; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 151.

Text písně je dochován poprvé v *Piesničkách*. Verze zaznamenaná v *Kolínském kancionálu* je však v zásadní míře zrevidována a pojata téměř samostatně. V celistvosti je zachována pouze 1. sloka, 2. sloka zcela chybí a v dalším průběhu zůstává ze starší verze pouze kostra v podobě citovaných jednotlivých veršů *Modlitby Páně*, za nimiž však následuje odlišné rozvedení. Vypuštěna je také pro bratry typická formulace "*daj, ať sme v účastenství i cirkve obecenství*". Výrazný obsahový rozdíl vidíme zejména ve sloce rozvíjející prosbu "*chléb náš vezdejší dej nám dnes*". Zatímco v *Piesničkách* začíná tato sloka modlitbou za "*potřeby nynější*", *Kolínský kancionál* tradičně utrakvisticky zdůrazňuje eucharistickou tematiku. Chybí zde i poslední sloka a nutno dodat, že také všechny následující části preces jsou v *Piesničkách* zcela odlišné.

38. Kristus z mrtvých vstal, jenž bieše

1501: f. 117^v-118^f, [additamenta: písně velikonoční]

KoLM: f. 168^v-169^v, písně velikonoční

Kris-tus z mrt-vých vstal, / jenž bie-še za nás na kří-ži sko-nal, [...]

Melodie písně pochází z nápěvu mariánské antifony *Regina caeli, laetare, alleluia*. Nadepsaný text je s tímto nápěvem již v *Jistebnickém kancionálu*, proti zápisu incipitu melodie v *Kolínském kancionálu* se liší jen podložením slov pod závěr druhé fráze a zřejmě i podobou následujícího melismatu. To je totiž v *Jistebnickém* a *Vodňanském kancionálu* uvedeno v širší podobě, než jak se objevuje v bratrských tiscích, které konec druhé fráze zaznamenávají shodně s *Kolínským kancionálem*. I v dalším průběhu jsou v aplikaci textu mezi bratrskými zpěvníky a *Jistebnickým kancionálem* odlišnosti, tady však již svědectví *Kolínského kancionálu* postrádáme. V *Kolínském kancionálu* i v *Piesničkách* je pravděpodobně spíše znění starších notovaných verzí 1. poloviny 16. století než podoba zapsaná v *Jistebnickém kancionálu*, neboť v této době je již záznam nápěvu až na drobné odchylky v některých melismatech poměrně ustálený. V *Kolínském kancionálu* je však prvních šest znaků nápěvu zaznamenáno s chybným klíčem (o tercii níže). Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 106; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 428.

Text je poprvé dochován v *Jistebnickém kancionálu*, v *Piesničkách* je od 5. úseku zcela přepracován (snad bratrem Lukášem; viz KOUBA 1962, s. 129-130). Identickou podobu textu, jakou uvádějí *Piesničky*, obsahuje i *Kolínský kancionál*.

39. Bože Otče, všie si chvály hodný (Lukáš Pražský)

1501: f. 118^r-121^v, [additamenta: písně o umučení]

KoLM: f. 120^r-123^v, písně postní

Bo - že Ot - če, všie si chvá - ly hod - ný / pro dar da - ný,
nám vel - mi pří - hod - ný, v němžs svú lás - ku zje - vil, / by

Melodie této písně je s textem *Bože Otče, všie si chvály hodný* spojena pevně a lze ji považovat za "vlastní notu", odkazy ale ukazují také na možnost původního sejetí s textem *Spasitel náš, Pán Buoh všemohúcí*. K němu je odkázán i výše nadepsaný text v *Piesničkách*. Poprvé je ovšem melodie zaznamenána u latinského cantia *Susciamus vocum armonia* v *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*. V *Kolínském kancionálu* se kromě dvou zmíněných českých textů objevuje s notami také text *Pozorujte Šavla ukrutného*. Každý z těchto zápisů je jiný, všechny jsou však v některých parametrech porušeny. Výše předložený záznam Martina bakaláře je důsledně, ale chybně posunut o tón výš (je však též možná interpretace zápisu *in d*). Poslední znak 1. fráze uvádí pouze jako semibrevis narozdíl od dalších záznamů, které zde umisťují brevis. Poloviční hodnota je oproti *Rohovu kancionálu* také u posledního znaku 3. fráze. Emendaci jistě vyžaduje závěrečný tón 2. fráze, v originálu taktéž zapsaný jako semibrevis, který je v *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné* řešen prodloužením o minimum (viz řešení v transkripci výše), v *Rohově kancionálu* pak hodnotou brevis a minimovou pomlčkou. Ve třetí frázi je unikátně zaznamenána varianta vyměňující oproti ostatním záznamům hodnoty u 3. a 4. znaku. Až na poslední zmíněnou odchylku se všechny odlišnosti týkají zápisu těch parametrů, jež byly zřejmě při zpěvu z *Kolínského kancionálu* doplňovány v praxi. Pro znění v *Piesničkách* můžeme proto za spolehlivý považovat notovaný záznam *Rohova kancionálu*. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 107; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 323.

Text bratra Lukáše (KOUBA 1962, s. 112) je poprvé zaznamenán v *Piesničkách*. V *Kolínském kancionálu* se vyskytuje s řadou menších formulačních odchylek a poškození, které v některých případech zamlžují teologickou výpověď daných slok či veršů, nejde však o vědomou snahu změnit obsah textu.

40. Buoh Otec, Syn i Duch svatý

1501: f. 125^r-126^v, [additamenta: písně o svatých]

KoLM: f. 257^v-258^v, písně o Svaté Trojici a o svatých

Buoh O - tec, Syn i Duch sva - tý, / truoj v o - so - bách, však
pod - sta - ty / je - den je - sti v své byt - no - sti, / zuo - stá - va - je vždy v spro

Melodie, která je v *Kolínském kancionálu* s textem *Buoh Otec, Syn i Duch svatý* svázaná a jejíž záznam zde nalézáme poprvé, je v *Rohově kancionálu* spojena s textem *Kriste Králi, Stvořiteli* (viz rozbor výše). Nadepsaný text byl ovšem zřejmě zpíván na různé melodie rozměru obecné noty, vztah s tímto nápěvem tedy není nijak pevný. U textu v *Piesničkách* nacházíme připsaný odkaz k melodii *V moci, múdrosti dobrého*. Výše předložený nápěv nacházíme v bratrských tiscích s drobnými variantami v užití ozdobných melismat. Zatímco melisma po 6. znaku 2. a 4. fráze u bratří v porovnání s *Kolínským kancionálem* chybí, je navíc přidán v těchto frázích průchodný tón po 4. znaku. *Rohův kancionál* uvádí melodii ve dvojnásobných hodnotách se zaznamenáním mensury a úvodních pomlčk. Konkordance a další údaje viz KOUBA 1969, s. 108; *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 372.

Text je dochován poprvé v *Piesničkách*. V *Kolínském kancionálu* se vyskytuje s menšími odchylkami a porušeními, jež někdy znejasňují smysl formulací. Výrazněji se odlišuje pouze 18. sloka, kde je výčet mučednických smrtí svatých oproti znění v *Piesničkách* změněn a přizpůsoben popisu utrpení husitských

mučedníků. Text se tak posunuje z obecnější roviny příkladného života svatých k užšímu sepětí se svátky specificky husitskými.

Předchozí rozbor jasně ukázal, jak složitá situace pro orientaci v hymnologických pramenech nastává, nahlédneme-li hlouběji do melodických i textových variant jednotlivých písní. Jen při velkém zjednodušení je možno shrnout základní tendence vztahu *Kolínského kancionálu* s nejstaršími fázemi bratrského zpěvu představovanými tiskem *Piesničkách* z roku 1501. V hlavních rysech je vidím takto:

Melodie zapsaná v *Kolínském kancionálu* je v porovnání s bratrskými prameny pro daný text

- shodná (33 písní)
 - bez variant nebo se zanedbatelnými odchylkami (13 písní)
 - s variantami představujícími jistou tradici (10 písní)
 - s podobou nápěvu pravděpodobnou pro text v *Piesničkách* (9 písní)
 - s podobou nápěvu nepravděpodobnou pro text v *Piesničkách* (1 píseň)
 - s unikátními variantami (10 písní)
 - s podobou nápěvu nepravděpodobnou pro text v *Piesničkách* (10 písní)
- odlišná (6 písní)
 - zaznamenávaná s daným textem v jisté tradici (2 písně)
 - s podobou nápěvu pravděpodobnou pro text v *Piesničkách* (1 píseň)
 - s podobou nápěvu nepravděpodobnou pro text v *Piesničkách* (1 píseň)
 - zaznamenávaná s daným textem unikátně (4 písně)
 - s podobou nápěvu nepravděpodobnou pro text v *Piesničkách* (4 písně)
- pro unikátní notování textu v *Kolínském kancionálu* neporovnatelná (1 píseň)

Text zapsaný v *Kolínském kancionálu* je v porovnání s verzí uvedenou v *Piesničkách*

- shodný nebo se zanedbatelnými odchylkami (17 písní)
 - se základem ve starší tradici (1 píseň)
 - poprvé uvedený v *Piesničkách* (16 písní)
- s významnějšími variantami (21 písní)
 - se základem ve starší tradici (5 písní)
 - s věroučnými rozdíly (3 písně)
 - bez věroučných rozdílů (2 písně)
 - poprvé uvedený v *Piesničkách* (16 písní)
 - s věroučnými rozdíly (4 písně)
 - bez věroučných rozdílů (12 písní)
- pro nedochování textu v *Piesničkách* neporovnatelný (2 písně)

Souhrn těchto vztahů je pro podobu *Piesniček* poměrně výmluvný: U čtvrtiny předpokládaných nápěvů je možno brát *Kolínský kancionál* jako ukazatel té fáze vývoje melodie či jejího sepětí s textem, která je pravděpodobně *Piesničkám* bližší než podoba uvedená v pozdějších bratrských tiscích. Stejný podíl písní má ovšem v *Kolínském kancionálu* unikátní podobu nápěvu a k rekonstrukci melodie v *Piesničkách* proto nepomáhá, podobný počet melodií pak naopak vykazuje ve všech svých záznamech stabilitu. Při pohledu na texty vidíme pouze necelou třetinu z nich bez větších změn, zásahy za účelem věroučných úprav však nacházíme jen u 7 písní, z nichž u 3 lze předpokládat bratrskou redakci starších textů a u 4 naopak utrakvistické přídávky do textů bratrských. Za povšimnutí stojí mezi výsledky předchozího rozboru zřetelné známky procesu modifikace starších melodií, který probíhá po celé první čtyřicetiletí 16. století v souvislosti se zvýšenou intenzitou tvorby českých textů. Pro nahlédnutí do praktického provozování jednohlasých písní v této době jsou cenné zápisy se zaznamenáním různých způsobů zdobení. Díky nim lze také lépe rozlišit principy prvotního přizpůsobování melodie novému textu od jejího druhotného, již čistě hudebního dotváření.

2. *Písně bratrských autorů*

Druhou oblast souvislostí mezi bratrským a utrakvistickým zpěvem jagellonské doby tvoří písně, u nichž máme zprávy o bratrském původu, ale v *Piesničkách* z roku 1501 se nevyskytují. Přitom je nutno se zaměřit – jak již bylo řečeno – pouze na tvorbu osobností spadajících generačně do první čtvrtiny 16. století či starších. Hlavním zdrojem poznání údajů o autorství je totiž známý Blahoslavův rejstřík,³⁹⁴ který vznikl v letech 1558–1571³⁹⁵ v souvislosti s přípravou *Šamotulského kancionálu* (v základní podobě byl Janem Blahoslavem zapsán v roce 1561 do IX. svazku Akt Jednoty bratrské), kde je již ze samotného titulu a předmluvy patrné, že se nejedná o mapování historie jednotlivých písní, ale o autorskou atribuci textů v té podobě, jež byla aktuálně užívána: "*Písní duchovních některých, jichž se ode vsí Jednoty bratrské užívá, rejstřík, [...] v němž sem ty toliko písně položil, kteréž sou v velikém ted' v nově vytištěném tohoto léta 1561 kancionálu, jiných mnohých, kteréž sou na ten čas v mlčení zanechány, pomínuv.*"³⁹⁶ Při určování starších písní proto musíme mít na paměti, že nová varianta textu je tu často zaznamenána jako samostatné

³⁹⁴ Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II B 3; viz BARTOŠ 1926, č. 384; Herrnhut, Unitätsarchiv der Evangelischen Brüder-Unität, rkp. AB II, R 1, č. 1, sv. 9, f. 318^r-341^r.

³⁹⁵ KOUBA 1962, s. 11.

³⁹⁶ *Ibidem*, s. 50-51.

dílo (některé písně, které Blahoslav uvádí jako bratrské, jsou tedy přepracované výtvary z kruhů utrakvistických) a že zdroji byla Blahoslavovi pro nejstarší období kromě příbuzného spisu bratra Jana Černého Nigrana zejména sdělení "*starcův pobožných některých*",³⁹⁷ což činí zprávy o těchto textech nepřilíš spolehlivými. Při aplikaci údajů Blahoslavova rejstříku na obsah *Kolínského kancionálu* musíme tedy hledět na textové varianty a vyloučit atribuce, které nepostihují autora starší verze písně.

Kromě původního Blahoslavova rejstříku nacházíme informace o tvůrcích textů zapsaných v *Kolínském kancionálu* také mezi rukopisnými glosami v jednom z exemplářů bratrského zpěvníku z roku 1598,³⁹⁸ uloženém v Národním muzeu,³⁹⁹ který byl Janem Koubou spolu s dalšími prameny doplňujícími Blahoslavovy údaje zpracován roku 1962 v souborném vydání hlavních soupisů autorů bratrských písní.⁴⁰⁰

Vyloučíme-li tedy atribuce chybné či spojené s mladší podobou textu, nacházíme podle zmíněných zdrojů v *Kolínském kancionálu* celkem 18 textů bratrských autorů jagellonské doby, z nichž 11 pochází od bratra Lukáše (†1528), 3 od Jana Vilímka Táborského (†1490), 3 od Matěje Konvaldského (†1500) a 1 od Jana Pausteníka (činný nejpozději od 20. let 16. století). Celkem 11 z těchto textů bylo uvedeno (a výše rozebráno) již v *Piesničkách* z roku 1501. U zbývajících sedmi můžeme uvažovat o zařazení v nedochovaných tiscích z let 1505 a 1519, nyní nalzáme ovšem všechny tyto texty poprvé v *Kolínském kancionálu* s konkordancemi v *Rohově kancionálu*. I u nich nastíním hlavní znaky záznamu melodie a textu a také zde půjde zejména o sledování postupného utváření bratrské písňové tradice, která v zápisech *Kolínského kancionálu* může ukázat svoji úvodní fázi.

Bratr Lukáš Pražský:

1. Kristus jediný a náš Ježíš milý

KoLM: f. 62^v-63^v, písně vánoční

1541: f. B I^v-B II^r, písně vánoční

"*Jako Králi nebeský*"

Melodie této písně není v *Kolínském kancionálu* notována. Jedná se o nápěv latinské *Solis praevia aurora fulgida*, který známe také z *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*. V *Kolínském kancionálu* je zapsán s textem *Králi nebeský, k tobě lid křesťanský* (známým již z *Vyšehradského sborníku* a fungujícím do 40. let 16. století jako odkaz) a *Kristus, Syn Boží, narodil se nyní*. Všechny tyto české texty nacházíme i v *Rohově kancionálu*,

³⁹⁷ Ibidem.

³⁹⁸ *Písně duchovní evanjelistské*, Kralice 1598; viz *Knihopis*, č. 12869.

³⁹⁹ Praha, Knihovna Národního muzea, sign. 27 A 22.

⁴⁰⁰ KOUBA 1962, s. 101-168.

nápěv se však pojí také s dalšími texty. Na konkrétní podobu zápisů bude poukázáno níže. Viz *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 279.

Text známý poprvé z *Kolínského kancionálu* vykazuje skutečně známky teologie bratra Lukáše, s nímž je spojován (KOUBA 1962, s. 128). V *Rohově kancionálu* se sice vyskytuje s formulačními odlišnostmi, není jich však mnoho a teologický obsah je zcela zachován. Znění v *Kolínském kancionálu* může tedy odrážet podobu písně užívanou v 1. čtvrtině 16. století mezi bratřími.

2. Kristus, Syn Boží, narodil se nyní

KoLM: f. 45^v-46^r, písně vánoční

1541: f. B II^r-B II^v, písně vánoční

Kris - tus, Syn Bo - ží, / na - ro - dil se ny - nie /
z ži - vo - ta pa - nen - ské - ho, / vtě - lil se pro

Melodie spojená s tímto textem je tentýž nápěv *Solis praevia aurora fulgida*, o němž již byla řeč u předchozí písně. Tentokrát je však v *Kolínském kancionálu* Martinem bakalářem notován. Záznamy melodie jsou ustálené, nacházíme jen drobné varianty. Rukopisná tradice vycházející z nápěvu latinské písně zapisuje melodii v minimách *in f*, pouze *Vodňanský kancionál* připojuje předznamenání. Bratrské tisky naopak umísťují zápis *in g* a užívají dvojnásobné hodnoty. Podoba 5. znaku 1. fráze je ve výše předloženém znění zaznamenána poprvé v *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*, stejný písař v *Kolínském kancionálu* se drží zcela identické verze. Již od zápisu ve *Franusově kancionálu*, kde melodii nacházíme jako tenor tříhlasu, však existuje na tomto místě variantní užití pouhé semibrevis. Z tohoto znění vycházejí bratrské tisky, *Rohův kancionál* řeší u textu *Kristus jediný* vznikající rytmickou nepřesnost přidáním pomlky. Bratrské záznamy se liší také vynecháním 7. znaku 2. fráze, který je ve všech ostatních záznamech zachován. Viz *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 279.

Text spojovaný s bratrem Lukášem (KOUBA 1962, s. 129) známe poprvé z *Kolínského kancionálu*. Jeho znění v *Rohově kancionálu* obsahuje výrazné změny zejména ve složení slok. Zcela zde chybí 5. a 7. sloka *Kolínského kancionálu* a naopak jsou přidány čtyři sloky odlišné. Tyto úpravy mohou být jak dílem editorů *kancionálu Rohova*, tak i tvůrců *kancionálu Kolínského*. Zejména sloka "Protož my toho vděční jsauc od něho, prosmež jeho milosti, ať nás činí toho vždy účastny", kterou *Kolínský kancionál* neobsahuje, se jeví bratrskému originálu bližší.

3. Šel přes potok Cedron k hoře

KoLM: f. 139^v-141^r, písně postní (písně o umučení)

1541: f. C XIII^r-C XIII^v, písně o umučení

Šel přes po - tok Ced-ron

Melodie této písně náleží původně hymnu *Pange, lingua, gloriosi*. V *Kolínském kancionálu* se nachází ještě s dalšími pěti texty, z nichž hymnový převod *Zpívej, jazyk, přeslavného boje* má nápěv notován celý. *Rohův kancionál* jej notuje s textem *Chvalmež Boha velebného*. Zápis melodie nevykazuje žádné varianty, ve svých výskytech je ustálen. Viz *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 506.

Text, který je poprvé dochován v *Kolínském kancionálu* a který je zřejmě dílem bratra Lukáše (KOUBA 1962, s. 156) vykazuje oproti znění v *Rohově kancionálu* jen zcela zanedbatelné odchylky. Domnívám se, že je zde možno uvažovat o zařazení v nedochovaném tisku z roku 1505.

4. Važmež, jak mnohá jest dobrota

KoLM: f. 132^v-134^f, písně postní (písně u umučení)

1541: f. C XI^f-C XII^f, písně o umučení

Melodie pochází z hymnu *Vexilla Regis prodeunt*. Stejně jako v případě minulé písně se v *Kolínském kancionálu* nachází celkem šestkrát, téměř celá je zde notována s textem *Pán Jezukrist vždy jsa hoden cti*. V *Rohově kancionálu* je nápěv zaznamenán přímo s nadepsaným textem. Záznamy nevykazují žádné odchylky kromě jediné drobné změny ve *Weisseho kancionálu* při spojení s německým textem. Viz *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 508.

Text připisovaný bratru Lukášovi (KOUBA 1962, s. 160) a dochovaný poprvé v *Kolínském kancionálu* se v *Rohově kancionálu* (s incipitem *Važmež, jak mnohá dobrota*) liší řadou drobných stylizačních změn. Důsledněji je pracováno s počtem slabik v jednotlivých verších a celkově je patrná jistá revize. Smysl textu je však zcela zachován a již v *Kolínském kancionálu* se vyskytují Lukášovy typické teologické obraty ("*a prosmež sobě od něho, ať nám dá účastnost toho*"). Podoba textu v *Kolínském kancionálu* proto nevyklučuje užívání v dobovém bratrském prostředí, změny mohou být způsobeny až editory *Rohova kancionálu*.

5. Vesele Bohu zpievajme, jemu čest

KoLM: f. 174^f-175^v, písně velikonoční (písně o vzkříšení)

1541: f. D XVIII^v-D XIX^f, písně o vzkříšení

Melodie náleží původně latinské písni *E morte Pater divinus*, která je zaznamenána též v *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*. V *Jistebnickém kancionálu* se nachází s textem *Vstalt' jest nyní Ježíš z mrtvých*, z *Vyšehradského sborníku* je melodie známá s textem *Od smrti Otec nebeský*, s nímž se pak vyskytuje tradičně. Za pozornost zde stojí zvláštní způsob zdobení, který v melismatech opakujícím se způsobem předjímá tóny následujících slabik (vzniká tak charakteristický tečkovaný rytmus deklamace) a který vidíme též v zápisu Martina bakaláře v *Kolínském kancionálu*. V nejstarším záznamu latinské podoby písně (*Vyšehradský sborník*) se ovšem melodie vyskytuje bez těchto ozdob, které se teprve od zápisu ve *Franusově kancionálu* stávají její pevnou součástí. Nejstarší záznam uvádí naopak zdobení synkopickými rytmy v kadencích a další odlišnosti v podobě nápěvu. Mladší české texty užívají melodické podoby vycházející z *Franusova kancionálu*. V opakující se části třídlínné strofy se *Kolínský* i *Rohův kancionál* s latinskými zápisy 16. století shodují, odlišnosti však nacházíme v repetitii, které *Kolínský kancionál* již bohužel nezaznamenává. Bratrské záznamy se v podobě repetitia shodují a tvoří tak tradici odlišnou od latinských rukopisů. Pro *Kolínský kancionál* je sice možno předpokládat spíše návaznost na rukopisnou tradici, konkrétní znění repetitia, jež s textem *Vesele Bohu zpievajme* notuje pouze *Rohův kancionál*, zůstává však v tomto případě neznámé, stejně jako podoba provozování nápěvu v bratrském prostředí jagellonské doby. Viz *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 163.

Text, který je spojován s bratrem Lukášem (KOUBA 1962, s. 162) a poprvé je dochován v *Kolínském kancionálu*, vykazuje v *Rohově kancionálu* jen menší formulační odchylky. Oproti *Kolínskému kancionálu*, kde je repetitio uvedeno pouze dvakrát, je tu připojeno uprostřed textu ještě potřetí. Repetitio je odlišné také v počtu slabik. Přesto však *Rohův kancionál* nepředstavuje verzi odlišnou do té míry, aby byl vyloučen vztah znění v *Kolínském kancionálu* s nedochovanými bratrskými tisky.

Bratr Matěj Konvaldský:

6. Chvalmež nyní Boha svého

KoLM: f. 297^v-298^f, písně obecné

1541: f. G XI^v-G XII^f, písně o umučení

Chval-mež ny-nie Bo - ha své-ho, / Sy-na je-ho je - di-né-ho, /
to - ho dár-ce las - ka-vé-ho, / jenž nás da - ří da - ry svý - mi.

Melodie této písně představuje svébytný způsob modifikace latinské předlohy. Jde totiž o 2. až 4. frázi nápěvu *Cuncti nunc assurgentes*, k nimž je připojena nová fráze závěrečná. Odkaz na "vlastní notu", jak uvádí u nadepsaného textu tisk z roku 1522, je v tomto případě ovšem přesnější, protože spojení s latinským incipitem zde zejména kvůli odlišnému rozměru strofy působí mírný zmatek. Nadpis a notovaný začátek *Cuncti nunc assurgentes* v *Havlíčkobrodském kancionálu* u písně *Poslán jest od Boha anjel* má tak kupříkladu zřejmě na mysli nápěv *Chvalmež nyní Boha svého*, evokuje však melodii původní a tedy chybnou. Oba nápěvy mají shodný incipit, liší se však již kvartovým vzestupem ze 4. znaku 1. fráze (oproti kvintovému v latinské verzi). V 1. polovině 16. století je nápěv u nadepsaného textu zaznamenán kromě *Kolínského kancionálu* jen v *kancionálu Rohově*. Kompletní zápis v *Kolínském kancionálu* může naznačovat, že melodie byla v této podobě neznámá či nově vytvořená. Lze se tak domnívat také na základě odlišností, které se mezi oběma zápisy nové české verze nacházejí. *Rohův kancionál* sice zachovává píseň podle originálu *in d*, uvádí však předznamenání, čímž nápěv posouvá do mollové tóniny. *Kolínský kancionál* ponechává dórský charakter všech převzatých frází, poslední nově vytvořenou frází ovšem umísťuje *in c* (o tón níž). Navíc uvádí unikátní variantu u 7. znaku 1. fráze (= 2. fráze předlohy), kde postupuje o sekundu vzhůru místo terciového sestupu. Zdá se tedy, že podoba nápěvu nebyla na počátku 16. století ještě vytříbená a že *Kolínský kancionál* stojí kdesi u zrodu tohoto modifikačního procesu. Viz *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 110.

Text písně spojované s autorstvím Matěje Konvaldského (KOUBA 1962, s. 120) se vyskytuje poprvé v *Kolínském kancionálu*. Jeho znění v *Rohově kancionálu* je na několika místech významněji pozměněno, a to zcela jednoznačně ve snaze zdůraznit jako podmínku spásy význam víry oproti roli dobrých skutků. Nacházíme zde tak kupříkladu místo spásného zaslíbení tomu, kdo "v dobrém prospívá" (*Kolínský kancionál*) příslib "tomu, kdož živau vieru má" (*Rohův kancionál*). Podobně nedochází milosti ten, kdo následuje Kristův život "v jeho skutcích milosrdných" (*Kolínský kancionál*), ale "v vieře Čtenie svatého" (*Rohův kancionál*). Tyto změny však ukazují již na luterskou orientaci jejich původce, proto jsou zřejmě učiněny až při sestavování *Rohova kancionálu* a podoba textu v *Kolínském kancionálu* se nemusí vymykat dobové bratrské praxi.

Bratr Jan Pausteník:

7. Otce nebeského pochvalmež

KoLM: f. 61^r-62^v, písně vánoční

1541: f. B XI^f-B XII^f, písně vánoční

Ot - ce ne-bes - ké-ho po-chval-mež z mi-los-ti, [...]

Melodie náleží původně latinské písni *Ave, rubens Rosa*, kterou známe též z *Graduálu Martina bakaláře z Vyskytné*. S nadepsaným textem se vyskytuje po *Kolínském kancionálu* až v bratrském *Rohově kancionálu*. Zápis melodie je ustálen a nevykazuje v pramenech výraznějších variant. Drobné odchylky jsou pouze v míře přesnosti při zaznamenávání rytmu. *Rohův kancionál* uvádí narozdíl od starších rukopisů na konci 1. fráze semibrevis a při přechodu na repetitio pomlku, totéž činí i po první frázi repetitia. Po celou dobu nápěvu je tak důsledně zachováno pětidobé členění (2+3), zatímco ve starších rukopisných záznamech je střídání dvou a třídobých článků nepravidelné. Interpretační praxe však byla pravděpodobně v obou případech stejná, určená

spíše deklamací textu. Poprvé ve *Vodňanském kancionálu* je uvedeno předznamenání. Viz *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 248.

Text písně, jehož autorem je podle Blahoslavova rejstříku Jan Pausteník (KOUBA 1962, s. 141) a který je poprvé dochován v *Kolínském kancionálu*, nevykazuje v *Rohově kancionálu* žádné podstatnější odchylky. Záznam *Kolínského kancionálu* proto můžeme spojovat s podobou písně užívanou bratry již v první čtvrtině 16. století.

Dodatek:

Ó světlo, Trojice Svatá

KoLM: f. 332^v, písně o Svaté Trojici

1541: f. F IV^f-F IV^v, písně o Svaté Trojici

Ó svět - lo, Tro-ji-ce Sva-tá, / prv-nie i jed-na pod-sta-ta, /
již slun-ce schá-zie hor-ko-sti, [...]

Melodie hymnu *O lux, Beata Trinitas* nevykazuje v záznamech při převodu na český text žádné odchylky, zápisy jsou ustáleny a bez variant. V *Kolínském kancionálu* je ovšem zápis pouze fragmentární, protože je následující folio vytrženo. Viz *Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, č. 544.

Text hymnu je sice v české verzi v *Kolínském kancionálu* dochován poprvé, je však pravděpodobné, že na něj údaj Blahoslavova rejstříku o složení bratrem Lukášem nemůžeme vztahovat (KOUBA 1962, s. 139). Autorská atribuce se zřejmě týká pouze pozdější úpravy (jednoznačné je to u jiných textů, které zde proto neuvádím – ty se však vyskytují ve starší verzi už v 15. století). Již třetí verš této písně je totiž v *Rohově kancionálu* zcela změněn. Nedochovaný zbytek textu je v *Kolínském kancionálu* dobře rekonstruovatelný pomocí záznamu v *kancionálu Havlíčkobrodském*. Srovnání ukazuje, že v bratrských edicích jde o nový text utvořený zcela samostatně. V *Kolínském kancionálu* tedy pravděpodobně vidíme starší překlad hymnu, kdežto bratr Lukáš je tvůrcem překladu nového.

Také rozbor písní bratrských autorů ukázal, že naprostá většina textů byla mezi prameny přebírána s minimálním množstvím zásahů či s prováděním takových změn, které zásadněji neměnily věroučný obsah. Jen u dvou textů ze zkoumané skupiny jsou patrné odchylky v teologické výpovědi, v jednom případě navíc pravděpodobně učiněné až při sestavování *Rohova kancionálu*. Melodicky jsou tyto písně poměrně ustálené. Ať už tedy navazovalo jejich praktické provozování na počátku 16. století na utrakvistickou rukopisnou tradici ve větší či menší míře, rozdílly se mohly projevit jen v drobných variantách. Při rozboru uvedených písní bylo možno opět registrovat zajímavé ukázky způsobu zdobení a konkrétních podob modifikačního procesu při převodu na český text.

Rovněž další konkordující texty, které na základě údajů Blahoslavova rejstříku považujeme za bratrská přepracování starších předloh a které se v nové podobě poprvé vyskytují v *Rohově kancionálu*, by mohly jistě přinést zajímavé poznatky o postupném utváření bratrského repertoáru duchovních písní. Zde však *Kolínský kancionál* již nemůže plnit roli zrcadla, jež se snažím bratrskému zpěvu nastavovat, a proto tuto oblast přenechávám

dalšímu výzkumu. Stejně je tomu se všemi ostatními písněmi *Kolínského kancionálu*, které vzhledem ke svému pozdějšímu zařazení v *Rohově kancionálu* mohly již v jagellonské době patřit do širšího okruhu písní užívaných Jednotou bratrskou, nemáme však pro to konkrétních důkazů. Je tedy pravděpodobné, že míra spojitosti mezi dobovým zpěvem bratří a repertoárem utrakvistů známým z *Kolínského kancionálu* byla mnohem větší, než jak soudíme na základě předkládaných písní. Jen z nich však můžeme vyčíst některé konkrétní rysy, jimiž se přenos písní mezi prameny a konfesemi vyznačoval a které můžeme u zbytku repertoáru pouze tušit.

Na závěr těchto úvah je ještě možno poukázat na zajímavou skutečnost, že žádný z textů pocházejících z bratrského prostředí nebyl v *Kolínském kancionálu* postižen škrty či přípisky, jaké jsme viděli u písní protiřímsky orientovaných. Subtilní bratrská teologie tu narozdíl od křiklavých utrakvistických útoků zůstávala cenzory z vlastních řad nepovšimnuta. Zcela bez reakce však nezůstal text písně *Ježíš dobrý sám jediný*, dochované po *Kolínském kancionálu* v katolickém tisku z roku 1529 a v *kancionálu Rohově* a známé zejména kvůli pozdějšímu odsouzení jezuita Václava Šturma za její kacířský obsah. Pasáž, kterou měl Šturm na mysli (tedy sloka "*bud' ktožkoli ve všem světě, chudý, starý i dítě, ktož jedno dojde viery v daru, ten bude účasten v duchu*"⁴⁰¹) a kterou Martin bakalář do *Kolínského kancionálu* ve shodě s *Rohovým kancionálem* zařazuje, je snad Janem Vodičkou, autorem některých z pozdějších přípisů, seškrtnána. Znění je *in margine* opraveno podle verze známé z katolického tisku z roku 1529. U této písně nemáme zprávy o autorství, přesto je nám ukázkou toho, že i zde je možno hledat vztah *Kolínského kancionálu* s dobovým bratrským zpěvem. I u ní bychom podle doby jejího dochování a teologické dikce mohli hledat tvůrce v okruhu bratra Lukáše. Naznačuje nám tak směr, ve kterém může další bádání přinést ještě mnoho nového. Okruh písní spojovaných s bratrským zpěvem první čtvrtiny 16. století se tak může ještě značně rozšířit.

Liturgická funkce

Působení Lukáše Pražského v čele Jednoty bratrské je mimo jiné spojováno s podstatnou liturgickou reformou. Bratři navazovali v podobě bohoslužeb od počátku na táborský biblicismus a uznávali pouze ty obřady a ceremonie, o nichž nalézáme zmínky v Novém zákoně. Odmítali proto kněžská roucha, oltáře i všechny další součásti středověké liturgické tradice, stejně jako latinské mešní texty. Tato praxe souvisela také s konkrétními

⁴⁰¹ Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88, f. 142^r.

okolnostmi bratrského liturgického provozu, neboť konání bohoslužeb se ve starším období Jednoty omezovalo na domácí prostředí. Tomu byla přizpůsobena i podoba přijímání s velmi prostým liturgickým náčiním.⁴⁰² V době působení bratra Lukáše (biskupem od roku 1500) začala Jednota bratrská opouštět skrytost domovů a postupně přebírala některé uprázdněné kaple či kostely. Zároveň vzrůstala potřeba formálně pevnější podoby bohoslužeb. V nově obsazených kostelech byly sice snímány oltáře, obrazy i sochy,⁴⁰³ ale při bohoslužbách se bratři pod Lukášovým vedením vraceli k ornátům, ubrusům, svícím i cínovým kalichům a dalšímu náčiní⁴⁰⁴ a liturgické texty – které již mohly být zpívány – začaly vycházet tiskem.⁴⁰⁵ Bratr Lukáš se zasloužil také o znovuzavedení liturgického kalendáře se čtením tradičních perikop⁴⁰⁶ a leželo mu na srdci, aby "*služby všechny při svátostech napraveny byly a k jednomyslnosti, tak, aby více při službách rozdielností nebyvalo, ale aby ode všech jednotajně dály se.*"⁴⁰⁷ Tyto reformy se neobešly bez kritiky za "návrat k Římu", ale staly se ve svém základu normou pro další desetiletí. David HOLETON upozorňuje, že díky vyřešení liturgických otázek se mohlo pozdější bratrské úsilí upnout ke kancionálové tvorbě.⁴⁰⁸

Podoba bratrských řádů byla na základě opakovaně vydaného dobového sepsání Jana Lasického⁴⁰⁹ již několikrát shrnuta,⁴¹⁰ pro období 1. poloviny 16. století jsme však často odkázáni na analogie s mladšími zprávami. V našich úvahách o shodných a rozdílných rysech funkce písně v Jednotě bratrské a v utrakvistické církvi se bez takových analogií také neobejdeme, přestože *Rohův kancionál* přináší v tomto ohledu některé důležité informace. Jediným pramenem poznání bratrské liturgie k Večeři Páně jsou tři dokumenty vzniklé kolem roku 1530, jejichž edici pořídil nedávno Jiří JUST.⁴¹¹ Jde předně o Lukášovu revizi agendy k Večeři Páně, která byla v rámci spisu *Zprávy při službách úřadu kněžského* předložena spolu s *Knížkami modliteb kněžských* ke schválení bratrskou úzkou radou již v roce 1518, tiskem však byla vydána až v roce 1527.⁴¹² Dalším dokumentem jsou *Otázky o rozhrěšení, zpovědi a přijímaní Těla a Krve Páně pro obecný prostý lid*, pořizené snad

⁴⁰² ERBEN 1851, s. 96.

⁴⁰³ O sboru v Brandýse viz Praha, Národní knihovna České republiky XVII C 3, f. 9^r; viz TRUHLÁŘ 1906, č. 81.

⁴⁰⁴ GINDELY 1865, s. 147.

⁴⁰⁵ HOLETON 2011.

⁴⁰⁶ ŘÍČAN 1957, s. 117.

⁴⁰⁷ JUST 2006, s. 40.

⁴⁰⁸ HOLETON 2011.

⁴⁰⁹ LASICKI, Jan: *Historie o původu a činech bratří českých*, Lešno 1649; viz *Knihopis*, č. 4683.

⁴¹⁰ WINTER 1896, s. 829-838; KOUBA 1955, s. 1-21; ŘÍČAN 1957, passim.

⁴¹¹ JUST 2006, s. 39-131.

⁴¹² PRAŽSKÝ, Lukáš: *Zprávy při službách úřadu kněžského v Jednotě bratrské*, Mladá Boleslav 1527; viz *Knihopis*, č. 5059.

Janem Pausteníkem⁴¹³ a vydané v roce 1536,⁴¹⁴ posledním pak rukopis tzv. *Brněnské agendy* z 20. až 30. let 16. století.⁴¹⁵ Přestože základní pořad Večeře Páně je od Lukášova spisu až do počátku 17. století zachovávan, vedou oba mladší prameny ke zjištění, že se Lukášova reforma buď neprosadila zcela, nebo že brzy po Lukášově smrti došlo k nové revizi, snad s rostoucím vlivem luterství v Jednotě bratrské.⁴¹⁶

Pro účely našeho srovnání je ovšem možno abstrahovat z dochovaných bratrských pořadů shodné rysy a pozorovat, jakou roli zde hrály písně. Ve zmíněných agendách 1. poloviny 16. století je zařazení písní zmíněno vždy pouze na jediném (a to rozdílném) místě a také *Otázky* Jana Pausteníka mluví pouze obecně o tom, že si přijímající mají "*smrt Páně a vylitie Krve jeho s chvalami v písničkách duchovních připomínati*".⁴¹⁷ Bližší představu si však můžeme udělat na základě údajů pozdější tištěné *Agendy při Večeři Páně* z roku 1580⁴¹⁸ a jejich srovnání s *Rohovým kancionálem*. Všimněme si nejprve základního shrnutí, jak ho naznačuje následující tabulka, a jeho společných rysů s dříve popsanou bohoslužbou utrakvistů. Sled jednotlivých částí je zde samozřejmě naznačen zjednodušeně, zejména napojení bohoslužby slova na pořad Večeře Páně nemuselo být bezprostřední, eucharistie byla navíc u bratří slavena jen asi čtyřikrát do roka.⁴¹⁹ Z *Rohova kancionálu* ovšem vyplývá, že repertoár hlavních svátků temporálu byl značně rozrůzněný, neboť obsah jednotlivých oddílů nabývá svých vlastních specifik, nepodléhajících nutně jedinému společnému pořadu (jak jsme viděli také u utrakvistů).

Srovnáme-li funkci písní, jak vyplývá z dřívější rekonstrukce užití *Kolínského kancionálu* a nyní uvedené tabulky, vidíme, že liturgické umístění se u repertoáru zapsaného v *Kolínském* a v *Rohově kancionálu* nijak zásadně neliší. Údaje známé z rubrik *Rohova kancionálu* jsou do značné míry potvrzeny záznamy v agendách. Významný podíl chorálních melodií zařazených v bratrských kancionálech má podobně jako u utrakvistů svou část liturgicky vyhraněnou, ve velkém množství však slouží jen jako nápěvná složka zpěvů považovaných obecně za písně. U jednotlivých svátků se míra užití chorálních melodií různí, zejména v postu jsou nemensurované melodie v převaze, přestože překladů respektujících původní otextování je málo. Lze v tom vidět až jakýsi hudební symbol: Postní písně s různými českými texty sice ztratily původní liturgické zařazení svých nápěvů, ale přesto se

⁴¹³ JUST 2006, s. 41-42.

⁴¹⁴ *Otázky o rozhrěšení, zpovědi a přijímání Těla a Krve Páně pro obecný prostý lid*, Litomyšl 1536; viz *Knihopis*, č. 6673.

⁴¹⁵ Brno, Moravský zemský archiv, rkp. G 10, č. 578; viz JUST 2006, s. 42-44.

⁴¹⁶ JUST 2006, s. 42, 44.

⁴¹⁷ *Ibidem*, s. 80.

⁴¹⁸ *Agenda při Večeři Páně*, Kralice 1580; viz *Knihopis*, č. 85.

⁴¹⁹ KOUBA 1955, s. 8.

k němu ve vazbě na určité svátky hudebním způsobem vztahují. Stejný princip jsme mohli vidět u zpěvů *Kolínského kancionálu*, přestože zde byla snaha o zachování původních textů poněkud výraznější. Již Kouba upozorňuje na vyšší procento liturgických zpěvů v bratrských bohoslužbách o velkých svátcích s výjimkou Vánoc.⁴²⁰ Tato skutečnost se projevuje také u utrakvistů a má svůj počátek zřejmě v rukopisné tradici oblíbených adventních (mariánských) a vánočních cantií. Repertoár písní a zpěvů od Vánoc do Velikonoc se navíc v obou kancionálech do značné míry shoduje.

liturgické části (<i>Missale romanum</i>)	pořad VP (<i>Zprávy při službách</i> , 1527 <i>Brněnská agenda</i> , ca 1530)	umístění písní (<i>Rohův kancionál</i> , 1541)	umístění písní (<i>Agenda při VP</i> , 1580)	sváteční bohoslužby po roce 1600 (KOUBA 1955)
introitus, Kyrie		(antiphona, Kyrie)		introitus / antiphona / Kyrie
Gloria		(píseň)		píseň
				žalm
lekce				čtení
graduale, Alleluia / tractus, sekvence		píseň (hymnus, sekvence)		píseň / liturgický zpěv
evangelium	čtení			čtení
		píseň		píseň
[kázání]	kázání			kázání
offertorium		(píseň)	píseň	píseň
secreta, preface	" <i>Modlitba za odpuštění vin</i> "			
[Pater noster]	Otče náš	(píseň na Otče náš)	(píseň na Otče náš)	
	" <i>Napomenutie k dověrnosti</i> "			
	píseň	píseň	píseň	
Sanctus + Benedictus, Canon	" <i>Kánon v připomínání Páně</i> "	Sanctus + Benedictus + Agnus Dei	prokládání či zakončení písní	
		píseň		
	" <i>Napomenutie k činění rozkázanie Páně</i> ", " <i>Napomenutie před přijímaním</i> "			
Agnus Dei	píseň	píseň		
communio	(písně)	písně	písně	
postcommunio	" <i>Modlitba po přijímaní</i> ", " <i>Modlitby obecné</i> "			
Dominus vobiscum...	požehnání			
[procesí]		písně		

Dochované bratrské agendy k Večeři Páně stejně jako v *Rohově kancionálu* ojediněle přesně zaznamenané liturgické užití písní o Těle a Krvi naznačují, že přes nízkou četnost slavení eucharistie mělo správné pochopení a prožití Večeře Páně u bratří zásadní význam. Liturgický život příslušníků Jednoty bratrské se však samozřejmě neomezoval na velké mše.

⁴²⁰ KOUBA 1955, s. 12.

Podobně jako u utrakvistů byly slouženy také matuty, bohoslužby po obědě s výukou katechismu a večerní nešpory, významnou součástí zbožnosti byly dále několikrát denně konané pobožnosti v bratrských domácnostech a v domech, kde byli vychováváni kněží. Zde všude hrál zpěv písní stěžejní roli, jak je možno vyčíst též z jednotlivých rubrik a oddílů v kancionálech. Výmluvně popsal tento zpěvem naplněný způsob života Jan Kouba, když spočítal při největším svátku Vzkříšení celkem 32 písní, jež byly příslušníky Jednoty za den přezpívány. I v utrakvistických kancionálech sice nacházíme písně k nejrůznějším dobám lidského života i dne a je známo vstupování písní do školního, městského i cechovního prostředí, takovou míru osobního propojení s duchovními zpěvy jako u bratří však přesto nelze předpokládat. Vždyť o členech Jednoty se roku 1511 pohledem nechápajícího utrakvisty (vykresleného Mikulášem Konáčem z Hodištkova) dozvídáme, že chodí "*pošmírně a nevesele, [...] nechtěje se nikdá mstíti a z dobrými lidmi píti, jedné doma vždy seděti a kratochvíle neměti.*"⁴²¹

Shrneme-li společné rysy a rozdíly v řazení konkordujících písní mezi *Kolínským kancionálem* a oběma českými bratrskými tisky z 1. poloviny 16. století, vidíme, že shodné, analogické či pouze rubrikou upřesněné zařazení jako v *Rohově kancionálu* má 78,5 % písní, zatímco odlišně řazených je 21,5 %. Téměř stejný výsledek dostaneme u konkordancí s *Piesničkami*, když zde nacházíme shodu či analogii u 77,5 % písní, kdežto rozdílně umístěných je 22,5 %. Významnou část z podílu liturgicky odlišných textů navíc tvoří písně zapsané v *Kolínském kancionálu* v druhé půli adventního oddílu, který se svým charakterem jeví jako ne zcela systematicky uspořádaný. Potvrzuje se zde skutečnost, kterou jsem naznačila již při obecném rozboru řazení pramenů, že *Rohův kancionál* vychází v obsahu jednotlivých oddílů do značné míry ze starších utrakvistických zdrojů, pouze některé typicky bratrské důrazy jsou systematictěji propracovány.

Konkrétní podobu praxe zpěvu při bratrských bohoslužbách můžeme pozorovat zejména na základě známého Blahoslavova traktátu *Musica*⁴²² a díky dřevořezům, zobrazujícím od *Rohova kancionálu* na titulní straně a ve zpěvnících Blahoslavovy edice i v rámci iniciál výjevy ze života Jednoty bratrské. Zpěv shromáždění byl veden sborem složeným snad především z bratrských kněží a několika "pomocníků" (viz obr. 17), seskupených kolem vedoucího kantora a jeho dirigentského pultu. Doklady máme také o zpěvu žáků. Někteří zpěváci byli dále rozestavěni mezi lidem, aby tak mohl být zpěv

⁴²¹ KONÁČ Z HODIŠTKOVA, Mikuláš: *Rozmlúvanie o vieře*, Praha 1511, f. [a vii^v]; viz *Knihopis*, č. 14996; viz MACEK 2001, s. 314.

⁴²² BLAHOŠLAV, Jan: *Musica, to jest knížka zpěvákům náležitě zprávy v sobě zavírající*, Olomouc 1558; viz *Knihopis*, č. 1160.

shromáždění lépe organizován.⁴²³ Ota Halama upozorňuje, že narozdíl od kněží a kantorů, pro něž byly určeny velké notované kancionály, zpíval lid z útlých jednolistových opisů.⁴²⁴ Podobně jako u utrakvistů proto můžeme předpokládat, že se lid připojoval jen k některým známějším písním, zatímco složitější gregoriánské melodie provozoval pravděpodobně pouze sólista (kněz) či sbor cvičených zpěváků.⁴²⁵

Obr. 17: ROH, Jan: *Piesně chval božských*, Praha 1541, titulní strana.

Některé konkrétní ukázky bratrské zpěvní praxe, které popsal Jan Kouba, nám mohou pomoci odhalovat podobu střídání sborů, o jakém v rámci utrakvistické církve víme kupříkladu z Kolína. U bratří máme totiž doklady o prokládání žalmové recitace tropy introitu, o tropování liturgických zpěvů duchovními písněmi zpívanými snad celým shromážděním či o prolínání slok dvou písní naznačujícím opět praxi střídavého zpěvu. Nacházíme i výslovné pokyny ke střídání žáků se sborem.⁴²⁶ Dle zmínek v *Musice* je pravděpodobné zapojení žesťových nástrojů do liturgie,⁴²⁷ vyloučen nebyl ani zpěv vícehlasý. Blahoslav popisuje také některé způsoby (podle něj škodlivého) zdobení, které opět můžeme předpokládat i mimo bratrské prostředí.⁴²⁸ Tyto principy se nijak zásadněji nerozcházejí s tím, co víme o podobě zpěvu při české utrakvistické mši, významnější rozdíl byl ovšem v absenci latiny a varhanního doprovodu v bratrské bohoslužbě.

Přes všechny zmíněné vnější souvislosti v liturgickém zařazení i provozování písní a chorálních zpěvů mezi oběma církvemi české reformace v 1. polovině 16. století je nutno si uvědomovat důležité vnitřní rozdíly.⁴²⁹ Utrakvistická církev převzala jako zásadní dědictví

⁴²³ KOUBA 1955, s. 14.

⁴²⁴ HALAMA 2007.

⁴²⁵ KOUBA 1955, s. 15.

⁴²⁶ Ibidem, s. 15-18.

⁴²⁷ HOSTINSKÝ 1896, s. 42-45.

⁴²⁸ Ibidem.

⁴²⁹ Viz též HOLETON 2011.

husitských myšlenek změnou roli laiků. Princip všeobecného kněžství se projevoval zejména všemi důrazy na přijímání podobojí, na liturgickém dění ve mši se pak měli laici podílet jak aktivním porozuměním, tak svou vlastní odpovědí, představovanou zejména zpěvem písní. Utrakvisté tak sice v odkazu na nejstarší křesťanské tradice přinášeli nové reformační pojetí liturgie, ale zároveň byli pevně zakořeněni v ritu české středověké církve: Aktivní účast laiků naplnila některé tradiční liturgické části novým obsahem, základní kostra, nesená pevnými texty a směřující k eucharistické modlitbě řádně vysvěceného kněze, však zůstávala zachována. Bratrský biblicismus od počátku odmítal připisovat důležitost církevní tradici utrakvistů a katolíků. I po Lukášových reformách setrvalo těžiště bohoslužeb ve čtení, kázání a společném zpěvu. Přes návrat k tradičnější formě zůstával specificky bratrský "výkladový" aspekt pojetím bohoslužeb, v nichž se zpěv stával nejen odpovědí na dění u oltáře, ale jedním z nositelů liturgie. Tento homiletický a biblický (spíše než liturgický) charakter bratrských písní vysvětluje nejen z pozdějších vyhraněných kancionálů, ale již z *Piesniček* z roku 1501.

Závěr

Mezi mnoha oblastmi, v nichž nám *Kolínský kancionál* poskytl informace o duchovním zpěvu 1. poloviny 16. století, se jako nejpodstatnější jeví jeho přínos pro dějiny utrakvistické liturgie a utváření nových pohledů na projevy liturgických a věroučných principů v kancionálové tvorbě utrakvistů a Jednoty bratrské. Přestože osudy *Kolínského kancionálu* zůstávají zatím do značné míry skryté, díky identifikaci některých písařských rukou máme možnost se značnou jistotou mluvit o provenienci a nahlížet do kontextu vzniku rukopisu s přesností, o níž můžeme u mnoha jiných dobových pramenů jen snít. Vzhledem k tomu bylo možno pracovat v liturgických i konfesijních otázkách s konkrétními daty a pokoušet se tak zblízka nahlédnout do kolínského městského a farního prostředí, v němž rukopis pravděpodobně vznikl.

V repertoáru *Kolínského kancionálu* je úmyslně dáván prostor tradovanému pozdně-středověkému dědictví českých písní, silné je také přihlášení se k husitské tradici včetně zpěvu tábořského. Naprostá většina textů však vznikla v době poděbradské a jagellonské, přes polovinu písní nejsme ovšem schopni blíže určit. Celkem 16 % repertoáru tvoří zpěvy unikátní. Pohled na pramennou situaci, z níž *Kolínský kancionál* vyrůstá, je sice nesmírně složitý, umožňuje však předpokládat na počátku 16. století existenci jakési utrakvistické kancionálové redakce, která již vykazovala základní rysy repertoárové skladby a řazení, rozvinuté později jak prameny utrakvistickými, tak i bratrskými. Tato redakce souvisela pravděpodobně s dobou institucionalizace literátských bratrstev. Důležitou úlohu při utváření repertoáru obou církví hrála v této době vzájemná výměna textové tvorby. Z hudebního rozboru písní vyšlo najevo, že v tomto období probíhal také výrazný modifikační proces, který nebyl spojen až s nototiskem, ale projevoval se už v rukopisné, ne-li dokonce v ústní tradici. Řada nápěvů latinských cantií dostávala s novými českými texty individuální melodickou podobu, jež je v mnoha případech dále považována za "vlastní notu".

Písně vstupovaly do liturgie utrakvistů jako odpověď na dění u oltáře a jako vlastní vyznání shromážděných věřících (tak byla jejich funkce i teoreticky vyžadována), dále ovšem přýštilo jejich liturgické zařazení z rozvinuté tradice písňových tropů, majících schopnost zcela nahradit některé chorální části. Tyto liturgické písně byly zřejmě provozovány žáky spolupracujícími s bratrstvem literátů, konkrétní podoba prostoru chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně ukazuje navíc i na další a pestřejší formy střídání sborů i zpěvu lidu. Ve spojení s českým jazykem tak vzniká specifická podoba liturgie, předjímací v mnoha aspektech

luterské pojetí mše. *Kolínský kancionál* je také pramenem uzavřených českých chorálních formulářů votivních mší, které mohly představovat samostatný typ soukromé bohoslužby v kapli či sloužily k ranní matuře.

Množství písní spjatých s bratrským zpěvem mi bylo inspirací pro hlubší pohled na rozdíly repertoáru mezi oběma konfesemi. Přestože obsahově i liturgicky jsou si prameny v mnoha ohledech blízké, nenaznačuje *Kolínský kancionál* žádnou formu příklonu k Jednotě bratrské. Spatřujeme v něm naopak typické rysy utrakvismu, ačkoli spíše než systematické teologické promýšlení obsahu svých písní ukazuje projevy lidové zbožnosti. Mnohé škrty a přípisys rozkrývají navíc nesmírně zajímavou paletu věroučných závanů a proudů, které v 16. století prošly Kolínem a pro něž máme doklady i v historických událostech.

Vztah *Kolínského kancionálu* s bratrskými písněmi byl zkoumán v několika oblastech. Rozbor členění jednotlivých zpěvníků ukazuje spjatost bratrského pojetí řazení se starší utrakvistickou tradicí, zejména střední část kancionálů však byla u bratří stále systematictější teologicky propracována. Věřoučný obsah jsem sledovala zejména u písní o Těle a Krvi Páně. Značná rozdílnost repertoáru i teologických důrazů mezi utrakvistickými a bratrskými prameny v této oblasti pomáhá potvrdit bratrský původ tisku *Piesniček* z roku 1501, v jejichž textech můžeme navíc pozorovat zřetelnou souvislost s nejstaršími bratrskými agendami k Večeři Páně.

Ptáme-li se, jestli nám *Kolínský kancionál* poskytuje odlišný obraz bratrských písní, než jaký známe z pozdějších tištěných edic, je situace poněkud rozdílná ve složce melodické a ve složce textové. Čtvrtina nápěvů písní konkordujících s *Piesničkami* ukázala v *Kolínském kancionálu* odlišnou fázi vývoje melodie či jejího sepjetí s textem, než jakou známe z *Rohova kancionálu*. Tato podoba je také u předpokládaných nápěvů v *Piesničkách* pravděpodobnější, protože má oporu v existující rukopisné tradici. U zbylých konkordujících písní je však hledaný obraz s *Rohovým kancionálem* shodný nebo nám jej *Kolínský kancionál* vůbec nepomohl utvořit. Při pohledu na texty jsme shledali pouze necelou třetinu bez větších změn, zásahy za účelem věroučných úprav však vykazalo jen sedm písní. Většina srovnávaných textů obsahuje tedy změny, které nelze přičítat přenosu mezi konfesemi. V liturgickém ohledu jsme našli velké množství styčných bodů (téměř 80 % písní je v kancionálech shodně zařazeno), které kromě řazení vyplývají i z poznámek o užití při bohoslužbě a interpretační praxi. Odlišnosti v kontextu fungování písní v obou církvích způsobuje ovšem nejen absence latiny a varhan v bratrské liturgii, ale i pozice, kterou píseň v rámci rozdílného vnímání podstaty bohoslužeb v Jednotě bratrské má.

Citovaná literatura a elektronické zdroje

- ATLAS, Allan W.: *Metody určování souvislosti pramenů*, in: Caraci Vela, Maria (ed.): *Kritika hudebního textu*, Praha 2001, s. 121-133.
- BARTOŠ, František Michálek: *Soupis rukopisů Národního musea v Praze*, 2 sv., Praha 1926–1927.
- BAŤOVÁ, Eliška: *Václav Koranda ml.: O zpívání a čtení českém tractat. Příspěvek k dějinám užívání českého jazyka v liturgii*, in: *Hudební věda XLVI*, 2009, č. 1-2, s. 31-57.
- _____: *Martin bakalář z Vyskytné: Český utrakvistický kancionál s částmi graduálu*, in: *Umění reformace v Čechách*, Praha 2011 (v tisku).
- _____: *Kolínský kancionál. Neznámý osud a stále překvapivý obsah*, in: *Opus musicum* 42, 2010, č. 1, s. 6-18.
- BÖSE, Brigitte (ed.): *Geistliche Lieder und Gesänge in Böhmen*, Köln 1988.
- BRIQUET, Charles M.: *Les Filigranes. Dictionnaire historique des Marques du Papier*, sv. 1, Leipzig 1923.
- DAŇHELKA, Jiří: *Směrnice pro vydávání starších českých textů*, in: *Husitský Tábor VIII*, 1985, s. 285-301.
- ELEXHAUSEROVÁ, Jana: *Písně písaře B z Kolínského husitského kancionálu ve srovnání s obdobnými písněmi Jistebnického kancionálu*, diplomová práce, PF, Hradec Králové 1974.
- ERBEN, Karel Jaromír (ed.): *Bartošova Kronika pražská od léta Páně 1524 až do konce léta 1530*, Praha 1851.
- FOJTÍKOVÁ, Jana: *Hudební doklady Husova kultu z 15. a 16. století. Příspěvek ke studiu husitské tradice v době předbělohorské*, in: *Miscellanea musicologica XXIX*, 1981, s. 51-142.
- FREI, Jan: *Nové pohledy na hudební kulturu doby husitské*, disertační práce, FF UK, Praha 2003.
- _____: *Struktura a funkce písňového oddílu Jistebnického kancionálu*, in: Baťa, Jan (ed.): *Litera Nigro scripta manet. In honorem Jaromír Černý*, Praha 2009, s. 33-41.
- GEMSOVÁ, Adriana: *Kolínský kancionál jako pramen poznání české duchovní písně 1. čtvrtiny 16. století*, diplomová práce, FF UP, Olomouc 1997.
- GINDELY, Antonín: *Dekrety Jednoty bratrské I (Spisy bratrské)*, Praha 1865.
- HALAMA, Ota: *Otázka svatých v české reformaci*, Brno 2002.
- _____: *Liturgie v Jednotě bratrské*, referát přednesený na 11. studijním setkání Evangelické liturgické iniciativy Coena, Soběhrdy 2007, rkp.
- _____: *Věrní křesťané*, referát přednesený na Klubu (nejen) hudebních historiků FF UK, Praha 2009, rkp.
- HINEROVÁ, Romana: *Zbožná a literátská bratrstva ve fondech SOkA Kolín*, in: *Archivní prameny Kolínska 2000*, Kolín 2001, s. 57-67.
- HOFFMANN, František: *Martin bakalář z Vyskytné a rukopisy kolínské*, in: *Studie o rukopisech XVII*, 1978, s. 59-81.
- HOLETON, David R.: *The Role of Jakoubek of Stříbro in the Creation of a Czech Liturgy: Some Further Reflections*, in: Halama, Ota (ed.): *Jakoubek ze Stříbra. Texty a jejich působení*, Praha 2006, s. 49-86.
- _____: *Liturgický život české reformace*, in: Horníčková, Kateřina (ed.): *Umění reformace v Čechách*, Praha 2011 (v tisku).
- HORYNA, Martin: *Hudba a hudební život v Českém Krumlově do poloviny 16. století*, in: *Miscellanea musicologica XXXI*, 1984, s. 265-306.
- _____: *Vícehlasá hudba v Čechách v 15. a 16. století a její interpreti*, in: *Hudební věda XLIII*, 2006, č. 2, s. 117-134.

- HOSTINSKÝ, Otakar: *Jan Blahoslav a Jan Josquin: Příspěvek k dějinám české hudby a theorie umění XVI. věku*, Praha 1896.
- HREJSA, Bohuš: *Kancionály v Jednotě bratrské*, in: Reformační sborník 4, 1931, s. 11-43.
- HREJSA, Ferdinand: *Sborové Jednoty bratrské*, Praha 1935.
- CHALOUPECKÝ, Václav: *Pře kněžská z r. 1562. Příspěvky k náboženské politice Ferdinanda I. v Čechách*, in: Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná, 1925, Praha 1926, odd. 4, s. 1-207.
- Chrám svatého Bartoloměje v Kolíně*, in: <http://bartolomej-kolin.cz/cz>, vyhledáno 28. 9. 2009.
- JIREČEK, Josef: *Hymnologia Bohemica. Dějiny církevního básnictví českého až do XVIII. století*, Praha 1878.
- JUNGMANN, Josef: *Historie literatury české*, Praha 1849.
- JUST, Jiří: *Bratrské agendy k Večeři Páně*, in: Halama, Ota (ed.): *Acta reformationem bohemicam illustrantia VI, Coena Dominica Bohemica*, Praha 2006, s. 39-131.
- KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin*, sv. 1, Praha 1991.
- KAMARÝT, Jan a Kamarýt, Ladislav, *Kolínský chrám: Stavebně historický popis a průvodce*, Kolín 1988.
- Knihopis*, in: <http://db.knihopis.org>, vyhledáno 3. 1. 2010.
- KONRÁD, Karel: *Dějiny posvátného zpěvu staročeského*, sv. 2, Praha 1893.
- KOUBA, Jan: *Příspěvky ke zpěvu Jednoty bratrské*, diplomová práce, FF UK, Praha 1955.
- _____: *Blahoslavův rejstřík autorů českobratrských písní*, in: *Miscellanea musicologica XVII*, 1962, s. 3-175.
- _____: *Nejstarší český tištěný kancionál z roku 1501 jako hudební pramen*, in: *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica 2*, 1965, s. 89-138.
- _____: *Der älteste Gesangbuchdruck von 1501 aus Böhmen*, in: *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie XIII*, 1968, s. 78-112.
- _____ (ed.) a kol.: *Průvodce po pramenech k dějinám hudby*, Praha 1969.
- _____: *Literátská bratrstva v českých zemích*, in: *Československá vlastivěda IX, Umění*, sv. 3 *Hudba*, Praha 1971, s. 387-390.
- _____: *Od husitství do Bílé hory*, in: Lébl, Vladimír (ed.): *Hudba v českých dějinách*, Praha 1983, s. 81-141.
- _____: *Nejstarší české písňové tisky do roku 1550*, in: *Miscellanea musicologica XXXII*, 1988, s. 21-92.
- _____: *Kancionál*, in: Macek, Petr (ed.): *Slovník české hudební kultury*, Praha 1997, s. 416-421.
- Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585*, Praha 1983.
- LIMUP, in: <http://www.clavmon.cz/clavis/index.htm>, vyhledáno 3. 1. 2010.
- MACEK, Josef: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001.
- MARTÍNKOVÁ, Dana (ed.): *Aeneae Silvii Historia Bohemica*, Praha 1998.
- Melodiarium Hymnologicum Bohemiae*, in: <http://www.firmadat.cz/melodiarium>, vyhledáno 3. 1. 2010.
- MIKULEC, Jiří (ed.): *Mikuláš Dačický z Heslova: Paměti*, Praha 1996.
- MOLNÁR, Amedeo: *Boleslavští bratři*, Praha 1952.
- _____: *O bratrské theologii*, in: Řičan, Rudolf: *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957.
- MÜLLER, Joseph Theodor: *Hymnologisches Handbuch zum Gesangbuch der Brüdergemeinde*, Herrnhut 1916.
- _____: *Geschichte der Böhmischen Brüder*, sv. 1, Herrnhut 1922.

- NECHUTOVÁ, Jana: *Polemika Štěpána z Dolan s husitskou ikonofobií*, in: Pánek, Jaroslav (ed.): *Husitství – reformace – renesance. Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela*, sv. 1, Praha 1994, s. 391-399.
- NEJEDLÝ, Zdeněk: *Počátky husitského zpěvu*, Praha 1907.
- _____: *Dějiny husitského zpěvu za válek husitských*, Praha 1913.
- NOVOTNÝ, Václav: *Husitský zpěvník: Náboženské písně o Mistru Janovi Husovi a Mistru Jeronýmovi*, Praha 1930.
- NUSKA, Bohumil: *Typologie českých renesančních vazeb*, in: Nuska, Bohumil (ed.): *Historická knižní vazba. Sborník příspěvků k dějinám vazby a k metodice ochrany historických knižních vazeb*, Liberec 1965, s. 19-145.
- Okresní národopisná výstavka v Kolíně r. 1894*, Kolín 1894.
- OREL, Dobroslav: *Kancionál Franusův*, Praha 1922.
- PALACKÝ, František: *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské*, sv. 3, Praha 1844.
- _____: *Documenta Mag. Joannis Hus*, Praha 1869.
- _____: *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahre 1419–1436*, sv. 2, Praha 1873.
- PÁTKOVÁ, Hana: *Bratrství ke cti Božie: Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000.
- PETR, Stanislav: *Městská kancelář a správa v Kolíně v 1. polovině 16. století*, diplomová práce, FF UK, Praha 1978.
- _____: *Rukopisný fond v Regionálním muzeu v Kolíně*, in: *Sborník k nedožitým 65. narozeninám PhDr. Zdeňka Jelínka, CSc., Práce muzea v Kolíně VII, řada společenskovední*, Kolín 2001, s. 127-152.
- _____: *Kodikologicko-paleografický rozbor Jistebnického kancionálu*, in: Holeton, David R., Vlhová-Wörner, Hana (ed.): *Jistebnický kancionál*, sv. 1: *Graduale*, Brno 2005, s. 37-53.
- PLOCEK, Václav: *Catalogus codicum notis musicis instructorum, qui in Bibliotheca publica rei publicae Bohemicae socialisticae in Bibliotheca universitatis Pragensis servantur*, sv. 1, Praha 1973.
- POLEDŇÁK, Ivan: *Tesař, Stanislav*, in: *Český hudební slovník osob a institucí* (vytvořeno 16. 2. 2009), <http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/>, vyhledáno 3. 1. 2010.
- PORÁK, Jaroslav (ed.): *Ze starých letopisů českých*, Praha 1980.
- PROCHÁZKOVÁ, Marta: *Kolínský kancionál*, diplomová práce, FF MU, Brno 2007.
- REJCHRTOVÁ, Noemi: *Studie k českému utrakvistu zejména doby jagellonské*, habilitační práce, ETF UK, Praha 1984.
- RISM (Répertoire international des sources musicales) B VIII, Das deutsche Kirchenlied* (ed. Konrad Ameln), 2 sv., Kassel 1975–1980.
- RIŠLINK, Vladimír: *Chrám svatého Bartoloměje v Kolíně*, Kostelní Vydří 2007.
- Rukověť humanistického básnictví*, sv. 1, Praha 1966.
- ŘÍČAN, Rudolf: *Dějiny Jednoty bratrské*, Praha 1957.
- SCHNEIDER, Jaroslav: *Dějiny kolínského školství*, in: *Ročenka města Kolína a okresu 2*, Kolín 1947.
- SPUNAR, Pavel: *Příspěvek k dějinám severýnské tiskárny v Praze*, in: *Časopis Národního musea CXXII, oddíl věd společenských*, 1953, s. 56-61.
- STROHM, Reinhard: *The Rise of European Music (1380–1500)*, Cambridge 1993.

- SVEJKOVSKÝ, František: *Musejní rukopis XIV E 7 jako pramen k dějinám hudby z doby husitské*, in: *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica* 2, 1965, s. 45-55.
- _____: *Dvě varianty husitského traktátu "De cantu vulgari"*, in: *Miscellanea musicologica* XX, 1967, s. 49-62.
- ŠIMÁKOVÁ, Jitka, Vrchoťka, Jaroslav: *Katalog prvotisků Knihovny Národního muzea v Praze a zámeckých a hradních knihoven v České republice*, Praha 2001.
- ŠIMEK, František: *Učení M. Jana Rokycany*, in: *Rozpravy České akademie věd a umění, třída III.*, č. 77, Praha 1938.
- ŠKARKA, Antonín: *K vydání "Husitského zpěvníku"*, in: *Český časopis historický* 38, 1932, č. 1, s. 56-77.
- ŠPALDÁK, Antonín: *O překládání liturgických textů do češtiny za starších dob*, in: *Časopis Národního muzea* CXIV, oddíl duchovědný, 1940, s. 154-180.
- TESAŘ, Stanislav: *Das Kirchenlied – Bemerkungen zur Problematik der Migration und Massenmedialen Dimension seines Repertoires*, in: *Musicologica Olomoucensia* IV, *Acta Universitatis Palackianae Olomoucensis, Philosophica – aesthetica* 17, 1998, s. 101-105.
- _____: *Duchovní píseň v českých zemích IV. Od husitství do Bílé hory – Poznámky k procesu jejich proměn*, in: *Hudební rozhledy* 60, 2007, č. 4, s. 40-42.
- TESAŘOVÁ, Anna: *Repertoár tištěných kancionálů Václava Miřinského z roku 1522 a 1531 a jeho poměr k repertoáru rukopisného Kolínského kancionálu z roku 1517*, bakalářská práce, FF MU, Brno 2004.
- TOMASCHEK, Johann Adolf: *Der Oberhof Iglau in Mähren und seine Schöffensprüche aus dem XIII.-XVI. Jahrhundert*, Innsbruck 1868.
- TRUHLÁŘ, Josef: *Katalog českých rukopisů C. k. veřejné a universitní knihovny pražské*, Praha 1906.
- _____: *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum qui in C. R. Bibliotheca publica atque universitatis Pragensis asservantur*, 2 sv., Praha 1905–1906.
- VÁCLAVÍKOVÁ, Dagmar: *Písně písaře A z Kolínského husitského kancionálu ve srovnání s obdobnými písněmi Jistebnického kancionálu*, diplomová práce, PF, Hradec Králové 1972.
- VÁVRA, Josef: *Dějiny královského města Kolína nad Labem*, Kolín 1888.
- VELETA, Miloslav: *Kolínský husitský kancionál – hudební dokument závěru husitské revoluce*, in: *Sborník Pedagogické fakulty v Hradci Králové, hudební výchova* XXIII, Praha 1974, s. 7-34.
- VLHOVÁ-WÖRNER, Hana: *Tropi Proprii Missae*, Praha 2004.
- _____: *Obsah a liturgie Jistebnického kancionálu*, in: Holeton, David R., Vlhová-Wörner, Hana (ed.): *Jistebnický kancionál*, sv. 1: *Graduale*, Brno 2005, s. 81-106.
- _____: *Tropi Ordinarii Missae: Kyrie eleison, Gloria in excelsis Deo*, Praha 2006.
- VRĚTÁTKO, Antonín Jaroslav: *Thómy z Šitného Knihy naučení křesťanského*, Praha 1873.
- Wasserzeichensammlung Piccard*, in: <http://www.piccard-online.de>, vyhledáno 29. 3. 2010.
- WINTER, Zikmund: *Život církevní v Čechách: Kulturně-historický obraz z XV. a XVI. století*, Praha 1896.
- _____: *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století: Kulturně-historický obraz*, Praha 1901.
- ZILYNSKÁ, Blanka: *Husitské synody v Čechách 1418–1440*, Praha 1985.
- ŽŮREK, Jiří: *K diskusi nad sedlčanskými graduály*, in: *Hudební věda* XLVI, 2009, č. 1-2, s. 177-186.
- _____: *The Analogies between the Chants of the Jistebnický Kancionál and the Repertory of the oldest Czech Graduals in the 16th Century*, in: *Hudební věda* XLVII, 2010, č. 4 (v tisku).

Citované prameny

Tisky

1. hudební a liturgické

- Agenda česká, to jest spis o ceremoniích a pořádcích církevních*, Lipsko 1581.
- Agenda při Večeři Páně*, Kralice 1580.
- BLAHOSLAV, Jan: *Musica, to jest knížka zpěvákům náležitě zprávy v sobě zavírající*, Olomouc 1558.
- BLAHOSLAV, Jan: *Piesně chval božských*, Šamotuly 1561.
- BLAHOSLAV, Jan: *[Písně duchovní evanjelistské]*, Ivančice 1564.
- KOMENSKÝ, Jan Amos: *Kancionál*, Amsterdam 1659.
- Missale Romanum*, Venezia 1500.
- Missale Romanum ex decreto sacrosancti Concilii tridentini restitutum*, Antverpiae 1773.
- MÍŘÍNSKÝ, Václav: *Písně staré gruntovní a velmi utěšené*, Praha 1567.
- MÍŘÍNSKÝ, Václav: *Písně Starého zákona*. Praha 1577.
- MÍŘÍNSKÝ, Václav: *Písně na epístoly a na čtení*, s. I. 1590.
- [Písně chval božských]*, Praha 1505.
- [Písně chval božských]*, Litomyšl 1519.
- [Písničky]*, Praha 1501.
- Písničky*, Plzeň 1529.
- [Písně]*, Praha 1522.
- [Písně]*, Praha 1531.
- Písně duchovní evanjelistské*, Kralice 1598.
- Písně duchovní evanjelistské*, Kralice 1615.
- Písničky křesťanské*, Luleč 1530.
- PRAŽSKÝ, Lukáš: *Zprávy při službách úřadu kněžského v Jednotě bratrské*, Mladá Boleslav 1527.
- ROH, Jan: *Písně chval božských*, Praha 1541.
- SOBĚSLAVSKÝ, Musophilus Jan: *Kancionál jednohlasý*, Praha 1585.
- WEISSE, Michael: *Ein New Gesengbuchlen*, Mladá Boleslav 1531.

2. ostatní

- HÁJEK Z LIBOČAN, Václav: *Kronika česká*, Praha 1541.
- KONÁČ Z HODÍŠTKOVA, Mikuláš: *Rozmlúvanie o viere*, Praha 1511.
- LASICKI, Jan: *Historie o původu a činech bratří českých*, Lešno 1649.
- KORANDA mladší, Václav: *Tractat o velebné a božské svátosti oltární, kterak má přijímána býti od věrných křesťanuov. O rozdávanie dietskám. O zpievaní českém. O lichvě*, Praha 1493.
- Otázky o rozhrěšení, zpovědi a přijímaní Těla a Krve Páně pro obecný prostý lid*, Litomyšl 1536.
- VORAGINE, Jacobus de: *Legenda aurea sanctorum sive Lombardica historia*, Praha 1495.
- ŽATECKÝ (?), Martin: *Knížka proti ošemetné počtě a pokryté svatých od kněze Martina, faráře u svatého Jindřicha v Praze sepsaná i kázaná okolo léta 1517*, s. I., 1593.

Rukopisy

1. hudební a liturgické

- Brno, Moravský zemský archiv, rkp. G 10, č. 578 (*Brněnská agenda*, 20.–30. léta 16. st.).
- Havlíčkův Brod, Okresní vlastivědné muzeum, rkp. SK 2/49 př. č. 847/69 (*Havlíčkobrodský kancionál*, 2. čtvrtina 16. st.).
- Hradec Králové, Muzeum východních Čech, rkp. Hr 6 (II A 6) (*Franusův kancionál*, 1505).
- Kolín, Regionální muzeum, rkp. př. č. 80/88 (*Kolínský kancionál*, ca 1512–1517).
- Kutná Hora, České muzeum stříbra, rkp. 88/85 (*Kutnohorský graduál Českého muzea stříbra*, 1. třetina 16. st.).
- Litoměřice, Státní oblastní archiv, rkp. sine sign. (*Roudnický kancionál*, 2. pol. 15. st.).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II B 4 (*Husitský kancionál–graduál*, 2. polovina 16. st.).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II C 7 (*Jistebnický kancionál*, 1. polovina 15. st.).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. III F 17 (*Knihy voltáží Adama Táborského*, 1588).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. IV B 9 (*Krolmusův graduál*, ca 1530).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. V B 5 (*Husitský graduál*, ca 1525).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII A 21 (*Kolínský antifonář – letní část*, konec 70. let 15. st.).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII A 22 (*Kolínský antifonář – zimní část*, konec 70. let 15. st.).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII A 25 (*Kolínský graduál*, konec 15. st.).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XII F 14 (*Jistebnický graduál*, 2. polovina 15. st.).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XIII A 2 (*Graduál Martina bakaláře z Vyskytné*, 1512).
- Praha, Národní archiv, rkp. 376 (*Vyšehradský sborník*, polovina 15. st.).
- Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. I F 13 (*Soubor traktátů s písněmi*, konec 14. st.).
- Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. VI C 20a (*Rackův sborník*, přelom 15. a 16. st.).
- Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. X E 2 (*Kancionál latinsko-český*, přelom 15. a 16. st.).
- Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XI E 2 (*Písně, hymny, varia*, 15. st.).
- Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XIII G 22 (*Benedikcionál*, přelom 14. a 15. st.).
- Praha, Národní knihovna české republiky, rkp. XVII B 7 (*Codicillův kancionál kůru sv. Štěpána*, konec 70. let 16. st.).
- Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XVII F 30 (*Milíčovy modlitby*, 80. léta 14. st.).
- Sedlčany, Městské muzeum, rkp. M-4 (*Sedlčanský graduál*, ca 1530–1550).
- Vodňany, Městské muzeum a galerie, rkp. R 16 (*Vodňanský kancionál*, 1537).
- Vyšší Brod, Knihovna Cisterciáckého kláštera, rkp. č. 42 (*Vyšebrodský sborník*, 1410).
- Wien, Österreichische Nationalbibliothek, rkp. 4557 (*Sborník kněze Georga Kroupy*, 2. polovina 15. století).

2. ostatní

- Bautzen, Stadtbibliothek, rkp 8° č. 4 (*Budyšínský rukopis*, 1448).
- Herrnhut, Unitätsarchiv der Evangelischen Brüder-Unität, rkp. AB II, R 1, č. 1, sv. 9 (*Blahoslavův rejstřík v Aktech Jednoty bratrské*, 1561).
- Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Bratrstvo kůrů literátských*, 17.–18. st.).
- Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Inventář kostelů a děkanství*, 1889).

- Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber memorabilium*, 1501–1821).
- Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum III*, 1511–1518).
- Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Liber contractuum IV*, 1518–1528).
- Kolín, Státní okresní archiv, fond Archiv města Kolín, rkp. bez inv. č. (*Manuál Jakuba z Vrbice*, 1494–1501).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II B 3 (*Přepis Aktů Jednoty bratrské*, ca 1896).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. II F 3 (*Kolínský právní sborník*, 1516–1519).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. IV B 24 (*Jenský kodex*, 1490–1510).
- Praha, Knihovna Národního muzea, rkp. XIV E 7 (*Příručka Václava Korandy ml.*, 2. polovina 15. st.).
- Praha, Národní archiv, fond Náboženská bratrstva, inv. č. 316, rkp. sign. IX/8, kart. 67 (*Inventarium*, 1773–1775).
- Praha, Národní archiv, fond Náboženská bratrstva, inv. č. 316, rkp. sign. IX/8, kart. 67 (*Prothocollum licitationis*, 1775).
- Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. III G 17 (*Soubor traktátů*, 2. polovina 15. st.).
- Praha, Národní knihovna České republiky XVII C 3 (*Paměti Jednoty Bratrské*, 16. st.).
- Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XVII D 26 (*Opis textu Vera narratio de statu religionis, varia*, 17. st.).
- Praha, Národní knihovna České republiky, rkp. XVII F 51a (*Historia Fratrum Bohemicorum*, počátek 17. st.).
- Wien, Österreichische Nationalbibliothek, rkp. 4333 (*Husitský sborník s textem De cantu vulgari*, 15. st.).

Repertoár rukopisu

číslo folio původní zápisy pozdější příписy latinská paralela (předloha)

[ADDITAMENTA]

1.	1 ^v	w, SN	Klaníme se tobě, ukřižovaný
Pane Jezukriste, jenžs pro nás
Svému vlastnímu Synu neodpustil
Kristus učiněn poslušný
Pro vykúpení naše vydal Ježíš | Adoramus te, Christe

Christus factus est |
| 2. | 2 ^r | praef, CN | Pán Buoh bud' s vámi
Vzhuoru srdce
Díky Bohu vzdá[vejme]
[komentáře] | Dominus vobiscum
Sursum corda
Gratias agamus |
| 3. | 2 ^v | w, SN | <i>Tito veršové zpívají se při</i>
<i>Umučení Buožím</i>
Vlastnímu Synu svému neodpustil
Modlímeť se tobě, Kriste
Obětován jest, nebo on chtěl
Chválíme tě, Kriste, i děkujeme
Tvému jménu modlíme se | Adoramus te, Christe
Adoramus te, Christe |
| | 3 ^r -7 ^v | | [registrum] | |

[CANTIONALE]

[TEMPUS ADVENTUS]

4.	8 ^r -8 ^v	hy, CN	<i>V advent Páně</i>
[P]říd', Vykupiteli lidský	Veni, Redemptor gentium
5.	8 ^v -9 ^v	ca/antTr, CN	Vesele zpievajme	
6.	9 ^v -10 ^r	ca/antTr, CN	O příští Kristově zpievaj	
7.	10 ^r -10 ^v	ca, CN	Poslán jest archanjel	Mittitur archangelus
8.	10 ^v -11 ^v	ca, CN	Zdrávas, Najsvětější Královno	Ave, Sanctissima Regina
9.	11 ^v -12 ^r	ca, SN	Zdráva, Panno vši dobroty	
10.	12 ^r -13 ^r	ca, CN	Zdrávas, schráno Svaté Trojice	Ave, Trinitatis cubile
11.	13 ^r -14 ^r	ca, CN	Od Císaře nebeského	
12.	14 ^r -15 ^r	ca, CN	Sluší nám pamatovati	
13.	15 ^r -16 ^r	ca, CN	Bychom sobě zpomínali	
14.	16 ^r -17 ^r	ca, CN	Králi nebeský, k tobě lid křesťanský	
15.	17 ^r -17 ^v	ca, CN	Ó Pane náš milostivý, žádáme	
16.	17 ^v -18 ^r	ca, CN	Bud' pak my neb anjel s nebe	
17.	18 ^r -18 ^v	ca/hy, CN	Pán Jezukrist když v světě byl	
18.	19 ^r -19 ^v	ca/antTr, CN	Zdrávas, Jerarchia	Ave, Ierarchia
19.	19 ^v -21 ^v	ca, CN	Ó křesťané, znamenajte	

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
20.	21 ^v -23 ^v	ca, CN	Když čas přijde dni súdnému	
21.	23 ^v -25 ^f	ca, CN	Ó zúfalý, nemúdry človeče	
22.	25 ^f -26 ^v	ca, CN	Pane Bože, buď při nás, když budeme	
23.	26 ^v -27 ^v	ca, CN	Anjel k svaté Panence Kristóv poslan	Angelus ad Virginem
24.	27 ^v -28 ^f	ca, CN	Pokloňme se s ochotností Králi	
25.	28 ^f -29 ^f	ca, CN	Raduj se svět veškeren, vtělil se	
26.	29 ^f -30 ^f	ca, CN	Chvála buď Bohu na výsosti, Králi	
27.	30 ^f -30 ^v	ca, CN	Navštěv nás, Kriste žádúci	
28.	31 ^f -31 ^v	ca, CN	Všemohúci, přežádúci náš milý Pane	
29.	31 ^v -32 ^f	ca, CN	Na čest Králi nebeskému i Marii	
30.	32 ^f -32 ^v	ca, SN	<i>Jiná pod túž notú</i> Ke cti, k chvále Krista Krále a Marie [fragment]	
[TEMPUS NATIVITATIS]				
31.	33 ^f -34 ^f	ca/GITr, CN	[N]astal nám den veselý, z rodu	Dies est leticie, in ortu
32.	34 ^f -35 ^f	ca/GITr, CN	<i>Jiná pod túž notú</i> Velebmež dnes s veselím Stvořitele	
33.	35 ^f -35 ^v	ca/GITr, CN	Ciesar když Octavián kázal svět popsati	
34.	35 ^v -37 ^f	ca, CN	Za císaře Augusta Panna porodila	
35.	37 ^f -38 ^f	ca, CN	Jedním hlasem tímto časem všickni	
36.	38 ^f -39 ^f	ca, CN	Znamenaj, křest'an věrný	
37.	39 ^v -40 ^f	ca, CN	Zpievajme všickni vesele, chválíc	
38.	40 ^f -41 ^f	ca, CN	Veselým hlasem zpievajme	
39.	41 ^f -41 ^v	ca, CN	Sladké písne prozpěvujme	
40.	41 ^v -42 ^v	ca, CN	Kristus, příklad pokory, Buoh	
41.	42 ^v -43 ^v	ca, CN	Majíc v srdci radost, utěšení	
42.	43 ^v -44 ^f	ca, CN	Ej, Panna porodila Syna velmi krásného	
43.	44 ^f -45 ^f	ca, CN	Ej, Panna porodila Syna velmi sličného	
44.	45 ^f	ca, CN	Zvěstujem vám radost převelmi velikú	
45.	45 ^v -46 ^f	ca, CN	Kristus, Syn Boží, narodil se nyníe	
46.	46 ^f -46 ^v	ca, CN	Nastal nám den veselý, v němžto z Panny	Nobis est natus hodie
47.	46 ^v -47 ^f	ca, CN	Chvalmež Boha, Boží děti	
48.	47 ^f -52 ^f	ca, CN	Kristuov život znamenajme <i>O Obřezanie</i> Osmý den po narozenie <i>Na tři krále</i> Hvězda nová oznámila <i>Na Hromnice pod túž notú</i> Vedlé Zákona Božieho <i>Na Svátky</i> Když byl ve dvanácti letech	

			<i>Na Božie Křtění</i> Ve třidceti letech bieše <i>O oběti Pána Krista na kříži</i> Když se chtěl k Otci vrátiti <i>V Veliký pátek</i> Nazajtrí ráno přivstavše <i>Na Velikú noc</i> O Kristovu Zmrtvýchvstání <i>Na Vstúpení</i> Na nebesa vstúpiti chtě <i>O Trojici Svaté</i> O Trojici Svaté sluší vieru vyznávatí <i>Pod túž notú</i> Kriste, všemohúci Pane	
49.	52 ^r -53 ^f	ca, CN	Bože Otče, z veliké milosti učinils	
50.	53 ^v	ca, CN	Již Slunce z hvězdy vyšlo	
51.	53 ^v -54 ^f	ca, CN	Anjelové sú zpívali	
52.	54 ^f -55 ^f	ca/GITr, SN	<i>Při pozdviháníe jako Nastal nám den veselý</i> My věřmež, vuobec křest'ané	
53.	55 ^f -55 ^v	hy, CN	<i>A solis ortu</i> Od východu slunce našeho sebráníe	A solis ortu cardine
54.	55 ^v -57 ^f	ca/hy, CN	Pro hřiech prvních rodíteluov	
55.	57 ^f -58 ^f	ca, CN	Radost nevýmlyvná dnešní den	
56.	58 ^v -59 ^f	ca, CN	Divná moc Boží nám se jest ukázala	
57.	59 ^f -60 ^f	ca, SN	<i>Jiná pod túž notú</i> <i>Co tu stojíte</i> Spasiteli náš, ty sám své věrné znáš	
58.	60 ^f -61 ^f	ca, CN	<i>Jiná zpievá se jako Illustratam</i> Této chvíle všickni mile	
59.	61 ^f -62 ^v	ca, CN	<i>Jako Byť ta šťastná chví[le]</i> Otce nebeského pochvalmež	
60.	62 ^v -63 ^v	ca, SN	<i>Jako Králi nebeský</i> Kristus jediný a náš Ježíš milý	
61.	63 ^v -65 ^f	ca, CN	Radujme se, veselme se v Spasiteli	
62.	65 ^f -65 ^v	ca, SN	<i>Obecná nota.</i> Stala se jest věc divná, Panna	
63.	65 ^v -66 ^v	ca, CN	Vzdajmež chválu Pánu Bohu našemu	
64.	66 ^v -69 ^f	ca, SN	<i>Jako Ave rubens Rosa</i> Svatých appoštolo, Božích mučedlníkuo	
	69 ^v -70 ^f		[vacuum]	
65.	70 ^v -71 ^f	ca, CN (2v)	<i>Discant</i> Radujme se, veselme se <i>Tenor</i> Radujme se všickni věrní	

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
66.	71 ^v -72 ^f	ca, CN (2v)	<i>Discanthus</i> Novou píseň s anjely zpívajíc <i>Tenor</i> A tak nám splněno	
67.	72 ^v -74 ^f	ca, CN (2v)	[Petrus Wilhelmi de Grudencz:] <i>Discantus 1^a pars</i> Králi věkuov vzdejmež jemu <i>1^a pars Tenor</i> Králi věkuo vzdejmež díkuov <i>2^a pars Discantus</i> Veselte se, věrní, radujte se <i>2^a pars Tenor</i> Veselte se, věrní, radujte se <i>In die Annunciacionis Beatae Mariae Virginis Anno. D. 1541</i>	Phonicorum ethicorum
	74 ^v -75 ^v	[vacuum]		
		[TEMPUS ADVENTUS, ADDITAMENTA]		
68.	76 ^f -76 ^v	ca, SN	[30. Ke cti, k chvále Krista Krále] /// pošle Panně dievce, jak sám Buoh chce [fragment]	
69.	76 ^v -79 ^v	ca, SN	<i>Jako Aj, Pán náš milostivý</i> Pán Ježíš milostivý pro svůj lid <i>Skonána léta v^oxvii^o ten pátek před Všemi svatými</i>	
70.	80 ^f -81 ^v	ca, SN	Připravil si přede mnú, Pane	
71.	81 ^v -83 ^v	ca/anfTr, SN	<i>Jako Vesele zpívajme</i> Tvář Boží překrásná	
72.	83 ^v -86 ^v	ca, SN	<i>Jako Smrt se blíží každému</i> V tento čas nebezpečný	
	87 ^f	[vacuum]		
73.	87 ^v -90 ^v	Cr/ca, CN (2V)	Otce od věčnosti všemohúciho	
74.	91 ^f -91 ^v	hy, SN	Slovo na počátku u Boha	In principio erat verbum
75.	91 ^v	ca, SN	[S]miluj se nad námi, Pane	
76.	91 ^v -92 ^v	ca/hy, SN	<i>Canitur sicut Rezurgenti nazareno</i> [R]adujme se všickni nyní	
77.	92 ^v -93 ^f	hy, SN	<i>Zpívá se jako Vexilla Regis proderunt</i> Korúhve Krále hotovy	Vexilla Regis proderunt
78.	93 ^v -96 ^v	Cr/ca, CN	Otce všemohúciho, Stvořitele <i>Venceslaus Paczouinus die Martis ante Resurrectionem Christi scripsit anno a Christo nato 1540 in Laudem Dei</i>	
79.	97 ^f -97 ^v	seq, CN	<i>Proza o Narození Páně</i> Díky již nyní vzdávejme	Grates nunc omnes
		[TEMPUS SEPTUAGESIMAE]		
80.	98 ^f -100 ^f	ca, SN	<i>Spívá se jako veliké Božie prikázanie</i> <i>Nebudeš mieti bohóv: v Devitník</i> Z výsosti na tento svět Otec	

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
81.	100 ^f -100 ^v hy, CN	<i>Jiná jako Dies absoluti</i> Dnové rozpuštění pomíjejí		Dies absoluti praeterunt
82.	100 ^v -101 ^v ca/hy, CN	<i>Jiná pod tůž notú</i> Buoh milý a hospodář múdrý		
83.	101 ^v -102 ^v ca/hy, CN	<i>Jiná</i> Ktož v rozpustilosti světa		
84.	102 ^v -103 ^v ca, CN	<i>Jiná v Devítník jako Ve jméno najvyššieho</i> Nastal jest nám čas vzáctný		
85.	103 ^v -104 ^f ca/hy, CN	<i>V Sexagesimu, to jest po Devítniku, jako</i> <i>Ktož v rozpustilosti a nebo jako před ní</i> Pán Jezukrist sstúpil s nebe		
86.	104 ^v -105 ^f ca, CN	<i>V Quinquagesimu pod tůž notú</i> Popsal o tom svatý Lukáš		
87.	105 ^f -106 ^v ca, CN	<i>Jako Jezukriste, štědrý kněže se zpívá i v puostě</i> Ó Spasiteli Ježíši, kterýžs sám		
[TEMPUS QUADRAGESIMAE]				
88.	106 ^v -107 ^v hy, CN	<i>V puostě neděle prvnie jako Ex more docti mistico</i> Dobrým příkladem jsúc naučeni		Ex more docti mistico
89.	107 ^v -109 ^f ca/hy, SN	<i>Jiná na čtení pod tůž notú a nebo jako</i> <i>Stvořitel nebe i země</i> Pán Ježíš, náš věrný vuodce		
90.	109 ^f -110 ^f ca, CN	<i>Jako Kristus, příklad</i> Kristus, příklad pokory, nám s nebe		
91.	110 ^f -111 ^f hy, CN	<i>Jako Ex more docti</i> Duchem svatým sme naučeni		Ex more docti mistico
92.	111 ^f -112 ^f ca, CN	<i>Jiná</i> Stvořitel nebe i země		
93.	112 ^f -113 ^f ca/hy, SN	<i>Jiná jako Duchem svatým v druhú neděli v puostě</i> Pán Ježíš od Židuov trpěl		
94.	113 ^f -113 ^v hy, CN	<i>Neděle třetí v puostě</i> Ježíši, posvětiteli dní čtyrydecti		Iesu, quadragenarie
95.	113 ^v -114 ^v ca/hy, CN	<i>Pod tůž notú</i> Kdyžto Pán Ježíš v čas jeden		
96.	114 ^v -115 ^v ca/hy, CN	<i>Neděle čtvrtá</i> Když Pán Ježíš odjide za moře		
97.	115 ^v -116 ^f hy, CN	<i>Jiná pod tůž notú a v tůž neděli se zpívá</i> Jakžto noc tmami obsazena		Ut nox tenebris obsita
98.	116 ^f -116 ^v hy, CN	<i>Zpívá se v druhú neděli</i> Uslyš, milostný Stvořiteli		Audi, benigne Conditor
99.	116 ^v -117 ^v ca/hy, CN	<i>Na Salve večer</i> Aj, noc se již přibližuje		
100.	117 ^v -118 ^v hy, CN	<i>O témž pod tůž notú</i> Kriste, jenž si světlo i také dnem nazván		Christe, qui lux es et dies
101.	118 ^v -119 ^f hy, CN	<i>Opět jako první</i> Kriste, jenž si světlo i den všeho světa		Christe, qui lux es et dies
102.	119 ^f -120 ^f ca, CN	<i>Zpívá se Stvořitel nebe v pátú neděli</i> Pane, Spasiteli milý, tys trpěl		

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
103.	120 ^r -123 ^v ca, CN	<i>Jiná zpívá se jako Spasitel náš</i> Bože Otče, všie si chvály hodný		
		[HEBDOMADA SANCTA]		
104.	123 ^v -126 ^v ca, CN	<i>Tuto již o Umučení Páně</i> Umučenie našeho Pána milostného		
105.	126 ^v -130 ^f ca, CN	<i>Jiná o témž</i> Umučení našeho Pána Jezukrista		
106.	130 ^r -131 ^v ca, CN	<i>Jiná pod tůž notú</i> Ježíš Kristus, Bůh člověk, múdrost		Patris sapientia, veritas
107.	131 ^v -132 ^v ca/hy, CN	<i>Na Květnú neděli</i> Pán Jezukrist vždy jsa hoden cti		
108.	132 ^v -134 ^f ca/hy, CN	<i>Jiná pod tůž notú</i> Vážmež, jak mnohá jest dobrotá		
109.	134 ^v -135 ^v seq, CN	<i>Jiná o Umučenie Božiem</i> Stáše Matka žalostivá		Stabat Mater dolorosa
110.	135 ^v -136 ^v ca/seq, CN	<i>Jiná pod tůž notú</i> Probud' se již, duše věrná		
111.	136 ^v -137 ^v hy, CN	Korúhve Krále věčného		Vexilla Regis prodeunt
112.	138 ^r -139 ^f hy, CN	Zpievaj, jazyk, přeslavného boje		Pange, lingua, gloriosi
113.	139 ^v -141 ^r ca/hy, CN	Šel přes potok Cedron k hoře		
114.	141 ^r -142 ^r ca/hy, CN	Ježíš dobrý sám jediný		
115.	142 ^r -143 ^v ca/hy, CN	Zpievaj, jazyk křesťanský		
116.	143 ^v -145 ^f ca/hy, CN	Chvalmež Boha velebného		
117.	145 ^r -147 ^f ca/hy, CN	Múdrost Boha Otce, pravda		
118.	147 ^r -148 ^r ca/hy, CN	Ej nuž, ctného Pána svého		
119.	148 ^r -149 ^v ca, CN	Králi Kriste, Králs nad králi		
120.	150 ^r -151 ^r ca/hy, CN	Ke cti, chvále Tvórci svému		
121.	151 ^r -152 ^v ca/hy, CN	Poslúchajte smutná slova		
122.	152 ^v -153 ^f ca/hy, CN	Ej nuž, duše věrná, naň patř		
123.	153 ^r -154 ^v hy, CN	<i>Jako Jezukriste, štědrý kněže</i> <i>Počínají se na temné jitřnie</i> Kriste Králi, Stvořiteli		Rex Christe, Factor
124.	154 ^v -155 ^v ca/hy, CN	Jestit' psáno dávním rokem		
125.	155 ^v -156 ^f ca/hy, CN	Jezukriste, světlo věčné		
126.	156 ^r -156 ^v ca/hy, CN	Všeho světa Stvořiteli		
		[TEMPUS PASCHALE]		
127.	157 ^r -157 ^v Kytr, CN	<i>Počínají se písne o slavném Zmrtvýchvstanie</i> <i>Pána Spasitele našeho, Krista Ježíše</i> <i>Kyrie velikonočnie</i> [B]ože věčný, bud' pomocný		Kyrie Deus Pater misericordie
128.	157 ^v -158 ^v ca, CN	<i>Jiná</i> Buoh všemohúci vstal z mrtvých		Deus omnipotens a morte
129.	158 ^v -159 ^v ca, CN	<i>Jiná pod tůž notú</i> Slavné zmrtvýchvstanie		

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
130.	159 ^v -161 ^f ca, CN	Vstal jest Buoh z mrtvých svú mocí		
131.	161 ^f -162 ^f ca, CN	Vstal jest Kristus z mrtvých, Král		
132.	162 ^f -163 ^f ca, CN	Veselýť nám den nastal, v němž Stvořitel		
133.	163 ^f -164 ^v ca, CN	<i>Jiná tauž notau</i> Radostně Boha chvalme		
134.	164 ^v -165 ^v ca, CN	<i>Jiná zpievá se jako Vstalt' jest Kristus z mrtvých</i> Raduj se, srdce člověka		
135.	165 ^v -166 ^v ca, CN	<i>Jiná o témž</i> Jezukriste Vykupiteli, jenžs vstal		
136.	166 ^v -167 ^v ca, CN	Utěšený nám den nastal, v němž Pán		
137.	167 ^v -168 ^v ca, CN	<i>Jiná jako Buoh všemohúci [...]</i> Bože všemohúci, náš Otče žádúci		
138.	168 ^v -169 ^v ca/ant, CN	Kristus z mrtvých vstal, jenž bieše		
139.	169 ^v -170 ^f ca, CN	Jasnost Krále mocného vzkříšenie		
140.	170 ^f -171 ^v ca, CN	<i>Jiná o témž</i> Vesel se této chvíle, lidské pokolenie		
141.	171 ^v -172 ^v ca, CN	Radujme se všickni nynie, činíc		
142.	172 ^v -174 ^f ca, CN	<i>Jiná o témž tuto se takto dále počíná</i> Od smrti Otec nebeský		E morte Pater divinus
143.	174 ^f -175 ^v ca, CN	<i>Jiná túž notú se zpievá jako Od smrti</i> Vesele Bohu zpievajme, jemu čest		
144.	175 ^v -179 ^v ca, CN	Spasitel náš, Pán Buoh všemohúci		
145.	179 ^v -180 ^v ca, CN	Vzkříšenie Spasitele svého chval		
146.	180 ^v -182 ^f ca, CN	Vstalt' jest této chvíle ctný Vykupitel		Surgit in hac die Christus
147.	182 ^f -183 ^f ca, CN	Léto chvíle této vesele vydává		
148.	183 ^f -185 ^f ca, CN	Prozpěvujmež všickni nynie na den		
149.	185 ^f -186 ^v seq, CN	Nuž, velikonoční chválu, křest'ané		Victimae paschali laudes
150.	186 ^v -189 ^f seq, CN	<i>Jiná próza o Vzkříšení Páně velikonočnie</i> Bohu Otcí i Synu i milému Duchu		Congaudent angelorum
151.	189 ^f -190 ^f Gl, CN	A na zemi pokoj lidem dobré vuole		Et in terra (Missa Lux et origo)
152.	190 ^f -191 ^v re, CN	<i>Páteční dny k zpěvaní toto</i> Temnosti staly jsú se po všeliké zemi		Tenebrae factae sunt
153.	191 ^v re, CN	A opona chrámová roztrhla se jest		Velum templi scissum est
154.	192 ^f -192 ^v ant, CN	Ó předivné za nás a předrahé		O admirabile premium
		[IN ASCENSIONE DOMINI]		
155.	193 ^f -193 ^v ca, CN	[M]nohú slavností dnes tě lidé		Modulemur die hodierna
156.	193 ^v -194 ^f ca, CN	<i>Jiná [...]</i> Svatý Lukáš o Kristu napsal řeč		
157.	194 ^f -195 ^f ca, SN	<i>Zpievá se jako o Vzkříšení Božiem Buoh všemohúci</i> Pán Buoh všemohúci, jenž vstúpil		
158.	195 ^f -195 ^v ca/BeTr, CN	Vstúpil Pán Kristus na nebe, alleluia		Ascendit Christus hodie
159.	195 ^v -196 ^v ca, CN	<i>Jiná o Vstúpení Pána Krista</i> Vstúpil Pán Kristus na nebe, dokonav		

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
160.	196 ^v -197 ^f ca, SN	<i>Jiná o Vztúpení</i> Veselýť nám den nastal, v němž Pán		
161.	197 ^f -198 ^f ca, CN	<i>Ještě o Vstúpení</i> Chval svého Stvořitele, všecho		
162.	198 ^f -198 ^v ca, CN	Mocně Kristus v utěšení [DOMINICA PENTECOSTES]		
163.	199 ^f -200 ^f ca, CN	[P]řipravme se ku přijetí Ducha svatého		
164.	200 ^f -201 ^f ca, CN	<i>Jiná píseň</i> Stvořiteli, Duše svatý, s Otcem, Synem		
165.	201 ^f -201 ^v seq, CN	<i>Jiná próza o svatém Duchu</i> Navštěv nás, Duše svatý		Veni, sancte Spiritus
166.	201 ^v -202 ^v ca, CN	Radujme se v slavných hodech		
167.	202 ^v ca, CN	<i>O svatém Duše jiná píseň</i> Králi věkuov, Otče svatý [fragment] [SS. TRINITATIS]		
168.	203 ^f -203 ^v ca, CN	[O] Trojici Svaté sluší takú vieru vyznávatí		Profitentes Trinitatem
169.	203 ^v -204 ^f ca, CN	<i>O Trojici Svaté</i> Otče, Bože všemohúcí, myť žádáme		
170.	204 ^f -205 ^f ca, CN	<i>Jiná</i> Zdrávas, Svatá Trojice přeslavná [DE CORPORE ET SANGUINE CHRISTI]		
171.	205 ^f -206 ^f ca, CN	<i>Po písniach o Svaté Trojici počínají se o svátosti Těla a Krve Kristovy</i> Otče, Bože všemohúcí, jenž jsi nám dal		
172.	206 ^f -206 ^v ca, CN	<i>Jiná o Těle a Krvi Kristově</i> Ježíš Kristus milostivý vydal		
173.	206 ^v -207 ^f ca, SN	<i>Taková</i> Najmilejší Jezukriste, tys nás všech		
174.	207 ^f -207 ^v ca, CN	<i>Jiná o Těle Pána Ježíše</i> Živý Chlebe, duchuov čistých		Vivus Panis angelorum
175.	207 ^v -208 ^f ca, SN	<i>Jako přednie zpievá se Živý chlebe</i> Ježíši, náš Spasiteli, my tobě		
176.	208 ^f -209 ^f ca, CN	<i>Jiná</i> Věrní křest'ané, silně doufajme		
177.	209 ^f -211 ^f ca, CN	Zdráva, oběti předuostojná		
178.	211 ^f -212 ^f ca/hy, CN	<i>Všecky tyto o Večeři Páně Těla jeho a Krve na ně pozústavené</i> Nebeské Večeře sytost		
179.	212 ^f -214 ^f ca, CN	<i>Jiná</i> Náš milý Jezukriste, řekls		
180.	214 ^f -214 ^v ca, CN	<i>Jiná o Těle a Krvi Páně</i> Vítaj, milý Jezukriste		
181.	214 ^v -215 ^v ca, CN	<i>O Těle a Krvi Pána Ježíše</i> Věřmež, vóbec všickni křest'ané		
182.	215 ^v -217 ^f ca, CN	Bibli najprv otevrúce		

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
183.	217 ^f -218 ^f ca, CN	<i>Duovod o prijímaní podobojí</i> Pán Ježíš, náš Spasitel, všech hříšných		
184.	218 ^f -219 ^f ca, CN	<i>Jako Nastal nám den</i> Ej, věřmež, vuobec křesťané		
185.	219 ^f -219 ^v ca, CN	<i>Mezi Sanctus se zpievá to</i> Utěšiteli, zprávce náš		
186.	219 ^v -220 ^f ca, CN	<i>Jiná pieseň</i> Pane Kriste, Bože věčný		
187.	220 ^f -222 ^f ca, CN	Ježíši, tvát' jest památka		
188.	222 ^f -222 ^v ca, CN	<i>Jako ona na Božie Narozenie</i> Zdravas, oběti jasná		
189.	222 ^v -223 ^v hy, CN	<i>Jiná ymna</i> Ó spasitedlná oběti		O salutaris hostia
190.	223 ^v -224 ^f ca/Ky, CN	<i>K prijetí</i> Děkujeme tobě, milý Pane		
191.	224 ^f -224 ^v ca/Ky, CN	<i>Těla a Krve</i> Dieky Bohu vzdajme, Králi nebeskému		
192.	224 ^v -225 ^f ca, CN	<i>K prijímaní svatému</i> Ó Ježíši najmilejší		
193.	225 ^f -225 ^v ca, CN	<i>Jiná k témuž</i> Zavítaj, dárce milosti		
194.	225 ^v -226 ^v ca, CN	<i>Zpievá se jako Jedniem hlasem</i> Časy svými jistými		
		[TEMPUS PER ANNUM = »PÍSNĚ OBECNÉ«]		
195.	227 ^f -228 ^v Pa/ca, CN	Stvořiteli, Otče vše dobrotivosti		
196.	228 ^v -229 ^f Cr/ca, SN	<i>Jako Stvořiteli, Otče</i> Věřím v Boha Otce		
197.	229 ^f -230 ^v Pa/ca, CN	<i>Jiná na Otče náš i na jiné</i> Smrt se blíží každému		
	Av/ca, SN	Zdráva, Panno Maria		
198.	230 ^v -232 ^v Cr/ca, SN	<i>Viera</i> Věřím v Boha jednoho		
199.	232 ^v -233 ^v ca, CN	Bratřie milí, pilně znamenajte		
200.	233 ^v -235 ^f ca, SN	<i>O Sloviech Páně</i> [in margine notovaná melodie] <i>Jako Bratři milí</i> Slyšme řeči Pána Boha		
201.	235 ^f -237 ^f ca, CN	<i>O úzkosti vyvolených Božích pieseň</i> Člověče, chceš-li k Bohu přijíti		
202.	237 ^f -238 ^v ca, CN	Chvalmež Boha vždy dobrého		
203.	238 ^v -239 ^f ca, CN	<i>Jiná a muož se zpievati k libosti</i> Sezpievajmež pieseň novú		
204.	239 ^f -240 ^v Pa/ca, CN	<i>Počínají se piesně obecnie po těch, kteréž sú zvláštne k každému hodu, a najprv na Otce</i> Otče náš všemohúci		
	Av/ca, SN	Zdráva, plná milosti		

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
205.	240 ^v -241 ^f	Cr/ca, SN	<i>Jako prvnie zpievá se Viera</i> Věřmež v Boha jednoho	
206.	241 ^f -242 ^f	ca, SN	Desatero jest Božie veliké přikázanie	
207.	242 ^f -243 ^v	ca, SN	<i>Táž</i> Spravedlivost hojnějšie vydal Pán	
208.	243 ^v -245 ^f	ca, CN	<i>O protivenství zaslůžitedlném</i> Křest'ané, pravdy Božie praví milovníci	
209.	245 ^f -246 ^v	ca, CN	<i>O protivenství křest'anském</i> Posluchajte, znamenajte, co se bude	
210.	247 ^f -247 ^v	ca, CN	Již jest čas, hodina svých se hřiechuov	
211.	247 ^v -248 ^f	ca, CN	Chvalmež všickni Pána Boha svého	
212.	248 ^f -249 ^f	ca, CN	Kristus, chtě nebe zchváliti	
213.	249 ^f -250 ^v	ca, CN	<i>O zjevenie svatého Jana</i> Bohu milému, Otci nebeskému všickni	
214.	250 ^v -251 ^f	ca/hy, CN	Otče všemohúci, rač slyšeti věrné	
215.	251 ^f -252 ^f	dox/ca, CN	Bohu Otci budíž chvála, jakož	
216.	252 ^f -253 ^f	ca, CN	<i>Jiná</i> Nuž, křest'ané viery pravé, pilně	
217.	253 ^f -254 ^f	ca, CN	Ó Pane přelaskavý, popřej s tebú	
218.	254 ^f -255 ^f	ca/hy, CN	Aj, toť klenot utěšený	
219.	255 ^v -257 ^v	ca, CN	<i>O duchovnie radosti a utěšení pieseň tato</i> Kto jste Boží služebníci	
220.	257 ^v -258 ^v	ca, CN	<i>O Trojici Svaté i o svatých</i> Buoh Otec, Syn i Duch svatý	
221.	258 ^v -260 ^f	ca, CN	<i>Jako i prvnie o životech svatých kterýchkoli i o jich útrpnosti i o jich práci v světě tato také pieseň [in margine odlišně notovaná melodie] Jako O modlách</i> V moci, v múdrosti dobrého	
222.	260 ^f -261 ^f	ca, CN	<i>O Antikristových oslepeních</i> Cierkev svatá v posledních dnech	
223.	261 ^f -262 ^f	ca, CN	<i>O strašné smrti</i> Rozpomeň se, lide, na to	
224.	262 ^f -262 ^v	ca, CN	Tělo, tělo, hřiešné tělo	
225.	263 ^f -263 ^v	ca, CN	Vzdajmež Bohu chválu izrahelskému	
226.	263 ^v -264 ^v	ca, CN	Pane Bože nebeský, mocný a milosrdný	
227.	264 ^v -265 ^f	ca, CN	Všickni věrní křest'ané, na počátek	
228.	265 ^v -266 ^f	ca, CN	Ó Pane náš milostivý, žádáme	
229.	266 ^f -267 ^v	ca, CN	<i>Jiná</i> Kterak se jest dobré ptáti	
230.	267 ^v -269 ^f	ca, CN	Věčný Bože, mocný Králi	
231.	269 ^f -270 ^v	ca, CN	Spomozíž nám, najmilejší náš Pane	
232.	270 ^v -271 ^v	ca, CN	<i>O dietkách</i> Jezukriste Králi, Pane zmilelý	
233.	271 ^v -273 ^f	ca/hy, CN	Křest'ané, z hřiechuov povstaíme	

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
234.	273 ^v -273 ^v ca, CN	<i>O milování</i> To jest Božie prikázanie		
235.	273 ^v -274 ^v ca, CN	Věrní se Bohu radujme		
236.	274 ^v -276 ^f ca, CN	<i>O lidech bludných, poběhlých</i> V těchto časech nebezpečných		
237.	276 ^f -277 ^v ca, CN	Králi Bože, jenž Buoh nad bohy		
238.	277 ^v -278 ^v ca, CN	<i>Jiná pieseň</i> Synu čisté Děvice, Pane Jezukriste		
239.	278 ^v -279 ^v ca, CN	Znamenaj to, každý člověk		
240.	279 ^v -280 ^f ca, CN	Všemohúci věčný Bože, tě chválí		
241.	280 ^f -280 ^v ca, CN	<i>Jiná</i> Pane všemohúci, žádáme tebe		
242.	280 ^v -282 ^v ca, CN	<i>Jiná piesnička</i> Ve jméno najvyššieho Otce		
243.	282 ^v -283 ^f ca, SN	<i>Pod tauž</i> Radujme se společně		
244.	283 ^f -284 ^f ca, CN	<i>O ukročení ran Božích</i> Ó přemilostivý Pane, myť tebe hříšní		
245.	284 ^f -285 ^f ca, CN	<i>Jiná</i> Věrní křesťané Nového zákona		
246.	285 ^f -286 ^f ca, CN	<i>Pieseň</i> Jezukriste, štědrý kněže		
247.	286 ^f -287 ^v ca, CN	Bud' Bohu chvála, čest		
248.	287 ^v -288 ^f ca, CN	Ej, Pán náš milostivý		
249.	288 ^f -289 ^f ca, CN	Posluchajte, všickni lidé		
250.	289 ^f -290 ^f ca, SN	<i>Jako prvnie zpievá se ta</i> Bychom my na to pomněli		
251.	290 ^f -291 ^v ca, CN	<i>O pěti bolestech</i> Pane Kriste, milý Kriste, z nebeské		
252.	291 ^v -293 ^f ca, CN	<i>Dobrá</i> Kriste, najmilostivější Králi		
253.	293 ^f -294 ^f ca, CN	Svatý Jan evangelista, miláček		
254.	294 ^f -295 ^v ca, CN	<i>Věrná pieseň</i> Ktožkoli má péči o své spasenie		
255.	295 ^v -296 ^v ca, CN	<i>Pieseň věrná</i> Pán Buoh, Slovo Otci rovno		
256.	297 ^f ca, CN	Králi, Bože Abrahamuov		
257.	297 ^v -298 ^f ca, CN	Chvalmež nynie Boha svého		
258.	298 ^f -299 ^v ca, CN	<i>Jiná pieseň</i> Králi slavný, Kriste dobrý		Rex glorie, Christe pie
259.	299 ^v -300 ^v ca, CN	<i>Jako Hynal</i> Jezukriste, milý Králi		
260.	300 ^v -301 ^f ca, CN	Smrt se blíží ukrutná		

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
261.	301 ^r -302 ^f ca, CN	<i>Starodávnie</i> Ját' jsem ovdovělá česká Koruna		
262.	302 ^f -303 ^v ca, SN	<i>O přijímaní posvátném podobojí</i> [in margine notovaná melodie] <i>Víry na potvrzení svého</i> Viery na potvrzenie svého Spasitele		
263.	303 ^v -305 ^v ca, CN	<i>Jiná pieseň</i> Patřmež k Bohu tak múdrému		
264.	305 ^v -307 ^v ca, CN	Oné neděle desáté po Svaté Trojici		
265.	307 ^v -308 ^v ca, CN	<i>Pěkná</i> Pán Buoh všemohúcí vždycky lid		
266.	308 ^v -309 ^v ca, CN	<i>Jako Jezukriste, tys zajisté</i> Měli bychom zpomínati na časy pomínulé		
267.	309 ^v -311 ^v ca, CN	<i>O nebezpečnostvích</i> V tyto časy naše nebezpečné		
268.	311 ^v -312 ^v ca, CN	Ježieše, Božieho Syna každá, kteráž jest		
269.	312 ^v -314 ^f ca, CN	<i>O sedmi sloviech Páně na kříži</i> Múdrost Otce nebeského		
270.	314 ^f -316 ^f ca, CN	Množit' jsú lidé v světě		
271.	316 ^f -318 ^f ca, CN	Vzhledniž na nás, Pane, v tento čas poslední		
272.	318 ^f -319 ^f ca, CN	Zpievaj pieseň zákona Nového		
273.	319 ^f -320 ^f ca, CN	<i>Jakož před túto zpievati</i> <i>Jako Máš to</i> Pane Kriste, myť k tobě voláme		
274.	320 ^f -322 ^v ca, CN	<i>O anjelech</i> <i>Jako Máš to znáti, ó křest'ane věrný</i> Buoh Pán stvořiv člověka		
275.	323 ^f -325 ^f ca, CN	Na počátku cierkve svaté		
276.	325 ^f -326 ^v ca, CN	<i>O Božiech příkázani</i> Chcem-li věrně slúžiti Pánu		
277.	326 ^v -327 ^v ca, CN	<i>Jako Poslauchejte všickni míle</i> <i>o prorokyni Sybille</i> Divná milost se jest stala		
278.	327 ^v -330 ^v ca, SN	<i>O duchovnie dvanásteré zbroji</i> <i>Jako V moci, maudrosti dobrého</i> <i>Tato píseň může se zpívati na epištolu</i> <i>svatého Pavla vo XXI. neděli po Svaté Trojici</i> Ktož chce Pánu Bohu svému		
279.	330 ^v -332 ^v ca, CN	<i>O příkázaních Božských</i> <i>Jako Smrt se blíží každému</i> Obrat' se na vše strany a viz		
280.	332 ^v hy, CN	<i>O Svaté Trojici</i> <i>Jako Ó lux, Beata</i> Ó světlo, Trojice Svatá [fragment]		O lux, Beata Trinitas

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
		[DE SANCTIS]		
		[IN CONVERSIONE S. PAULI]		
281.	333 ^r -334 ^r ca, CN		<i>Zpívá se jako Spasitel náš, Pán Buoh všemohúci</i>	
		Pozorujte Šavla ukrutného		
282.	334 ^r -335 ^r ca, CN	<i>O obráčení svatého Pavla</i>	<i>Zpívá se jako Máš to znáti, ó křestiane věrný</i>	
		Nemuožem smyslem svým pochopiti		
		[IN VISITATIONE B. MARIAE VIRGINIS]		
283.	335 ^r -336 ^v ca, CN	<i>O navštívení Alžběty</i>	<i>Jako Králi Kristu, Buohu Otcí věčnému, z Panny narozenému</i>	
		Ježíš Pán náš, Buoh mocný		
		[IOANNIS HUSSII]		
284.	336 ^v -338 ^v ca, CN	Mnozít' jsú skládali, smrt Mistra		
		[S. MARIAE MAGDALENAE]		
285.	338 ^v -339 ^v ca/hy, CN	<i>Magdaleny</i>	Všeho světa Stvořitele pochvalmež	
286.	339 ^v -341 ^v ca/BeTr, CN	<i>O svaté Magdaleně</i>	Otče nebeský, rač pomoc dáti	
287.	341 ^v -342 ^r ca/BeTr, SN	Přežčastníť jsú ti všickni hříšníci		
288.	342 ^r -343 ^r ca, CN	<i>Jiná o Mariji Magdaleně, kající ženě</i>	<i>Jako V moci, v múdrosti</i>	
		Pane Kriste, chvála tobě		
		[IN ASSUMPTIONE B. MARIAE VIRGINIS]		
289.	343 ^r -343 ^v ca, CN	<i>O Vzetí Panny Marie do nebe</i>	Ó přeslavná Matko Božie	
		[DEDICATIONIS ECCLESIAE]		
290.	343 ^v -344 ^v hy, CN	<i>O Posvěcení chrámovém</i>	Město to blahoslavené, Jeruzalém	Urbs beata Hierusalem
		[ADDITAMENTA]		
291.	345 ^r -346 ^v Cr/ca, CN	Všickni ze všeho srdce věřmež		
292.	346 ^v -348 ^v Kytr, CN	<i>O Matce Božie</i>	Hospodine, Pane všemohúci	Kyrie Angelorum Domina
293.	348 ^v -349 ^v Av/ca, CN	Zdráva, jenž si pozdravena		
294.	349 ^v ca, CN	Ó veliká milost Syna Božího [fragment]		
295.	350 ^r -351 ^r ca/hy, CN	Kriste, ty jsi Pán všeho světa		
296.	351 ^r -353 ^r ca, CN	Slušíť nám všem na to pomysliti		
297.	353 ^r -354 ^v ca, SN	<i>Jako o králi Mathyášovi</i> [in margine notovaná melodie] <i>Nota tato</i> Aby pamatoval na časy poslední		

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
298.	354 ^v -356 ^f ca, CN	<i>Jiná píseň o smrti</i> Rozkoš i utěšení, světského veselí		
299.	356 ^v -357 ^v ca, SN	<i>Jako Ach, muoj smutku</i> Ach, již se smrt přibližuje		
300.	357 ^v -359 ^f ca, CN	<i>O stvoření rozličném Boha nebeského</i> Všemohúci Stvořiteli, nebe, země		
301.	359 ^v -360 ^f ca, SN	<i>Jako Aj, ten silný</i> Ku pokání chvátaj každý		
302.	360 ^f -360 ^v Kytr, SN	<i>Jako Kyrie Magne Deus</i> [in margine notovaná melodie] Pane Bože, tys přikázal		Kyrie Magne Deus
303.	360 ^v -361 ^v Sa, SN	<i>Sanctus</i> [in margine notovaná melodie] <i>Sanctus</i> Svatý Bože, Otče všemohúci		Sanctus
304.	361 ^v -364 ^f ca, CN	Ach, ach, auvech na mé hoře		
305.	364 ^v -365 ^f ca, SN	<i>Při obětování Těla Božího a Krve Páně</i> <i>jako Vítaj milý Jezukriste</i> [V]ítaj, svaté Tělo Krista		
306.	365 ^v -367 ^f ca, SN	[Ó] veliká milost Syna Božího		
307.	367 ^f -367 ^v hy, SN	<i>O svatém Duchu ymna jako Veni, Creator Spiritus</i> [P]řidiž, Stvořiteli, Duše svatý		Veni, Creator Spiritus
308.	367 ^v -369 ^f Cr/ca, CN		Slyšmež o víře obecné	
309.	369 ^f -369 ^v ca, SN		<i>Jako Šebestiáne</i> Láska, grunt pravý, potřebná	
310.	370 ^f -370 ^v ca, SN		Ó daremné světské utěšení	
311.	371 ^f -371 ^v Cr/ca, CN		<i>Jiné jako Zdráva, jenž jsi pozdravena</i> <i>neb V moci, múdrosti dobrého a jako</i> A na zemi budiž lidem pokoj	
312.	371 ^v -372 ^v ca, SN		Kriste, pro naše spasení	
313.	372 ^v -373 ^f ca, SN		<i>V Květnau neděli</i> Nebeský Pán aťby dokázal nám	
314.	373 ^v -374 ^f ca, SN		Pane Kriste, Bože věčný a nebeský	
315.	374 ^f -374 ^v ca, SN		<i>Písnička na noc</i> Stvořiteli všeho světa	
316.	374 ^v ca, SN		<i>Tyto dva veršičky spívají se</i> <i>jako o králi Mesiášovi [!]</i> K toběť my voláme, milosti žádáme	

[GRADUALE]

[PROPRIUM MISSAE: MISSAE VOTIVAE PER HEBDOMADAM]

[FERIA SECUNDA: DE SS. TRINITATE]

317.	375 ^f -375 ^v in, CN	Požehnaná buď velebná, cti, chvály hodná		Benedicta sit, Sancta Trinitas
318.	375 ^v -376 ^v All, CN	<i>Po epištole</i> Požehnaný jsi, Pane panujícíe		Benedictus es, Adonay
319.	376 ^v -378 ^v seq, CN	<i>Próza o Svaté Trojici velebné</i> Požehnaná, vždycky Svatá buď, Trojice		Benedicta, semper Sancta

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
[FERIA TERTIA: DE ANGELIS]				
320.	378 ^v	in, CN	Chvaltež Hospodina, všickni anjelé jeho	Benedicte Domino, omnes
321.	378 ^v -379 ^v	All, CN	<i>Po epištole</i> Ježíši, Králi anjelský	Concussum est mare
322.	379 ^v -381 ^v	seq, CN	Svrchní Králi archanjelský	Summi Regis Archangele
[FERIA QUARTA: DE S. SPIRITU]				
323.	381 ^v -382 ^v	in, CN	Duch Boží, Bohu Otcí i Synu rovný	Spiritus Domini replevit
324.	382 ^v -383 ^f	All, CN	<i>V středu votivy svatého Ducha po epištole Alleluia</i> Zavítaj, Utěšiteli věrných	Veni, sancte Spiritus
325.	383 ^f -384 ^f	seq, CN	<i>Próza o Duchu svatém tato jest</i> Zavítaj, Duše svatý	Veni, sancte Spiritus
[FERIA QUINTA: DE CORPORE CHRISTI]				
326.	384 ^f -384 ^v	in, CN	<i>O Těle Božiem</i> Pán Buoh, jehož chválé v nebi anjelé	Cibavit eos ex adipe frumenti
327.	385 ^f -385 ^v	All, CN	Tělo mé právě jest pokrm	Caro mea vere est cibus
328.	385 ^v -387 ^v	seq, CN	<i>Próza o Večeři</i> Abychom hodně pamatovali	
329.	387 ^v -388 ^f	offtr, CN	<i>Offertoř</i> Knězi věrní, jenž jsú zprávce (...Budiž pozdraveno)	Sacerdotes incensum (...Ave, salus)
[FERIA SEXTA: DE PASSIONE DOMINI]				
330.	388 ^f -389 ^f	in, CN	<i>Votiva v pátek o umučení Božiem</i> My zajisté, jenž jsme vykúpeni	Nos autem gloriari
331.	389 ^f -390 ^f	gr, CN	<i>Graduál</i> Kristus, Syn Boží milý	Christus factus est
332.	390 ^f -391 ^f	seq, CN	Stáše Matka žalostivá	Stabat Mater dolorosa
333.	391 ^f -392 ^v	off, CN	Rozpomeň se, jednorozený Synu Boží	Recordare, Iesu Christe
[SABBATO: DE B. MARIA VIRGINE]				
334.	392 ^v -393 ^f	in, CN	<i>V sobotu o Panně Marii</i> Zdráva, Rodičko Svatá, porodilas těhotná Krále	Salve, Sancta Parens
335.	393 ^f -394 ^f	gr, CN	<i>V sobotu o Panně Marii</i> Blahoslavená nad jiné sama	Benedicta et venerabilis es
336.	394 ^f -395 ^f	All, CN	Vyvolená a nad jiné zvolená	Egregia sponsa Christi
337.	395 ^f -396 ^f	seq, CN	Slovo dobré a lahodné	Verbum bonum et suave
[ORDINARIUM MISSAE: KYRIALE]				
[KYRIE, GLORIA]				
338.	396 ^f -396 ^v	Kytr, CN	Hospodine všemohúci, pro tvé milosrdenstvie	Kyrie Clementissime summe
339.	396 ^v	Gl, CN	A na zemi pokoj věrným lidem [fragment]	Et in terra
340.	397 ^f	Kytr, CN	[Hospodine všemohúci, smiluj se] /// Ej nuž, Hospodine, v tobě máme [fragment]	Kyrie Inmense Conditor poli
341.	397 ^f -400 ^v	Gltr, CN	Chvála na vý[sosti]	Gloria Patri et Filio
342.	400 ^v -401 ^v	Kytr, CN	Hospodine, Pane náš, jenž jsi pro nás stvořil	Kyrie Omnipotentissime Adonay

číslo	folio	původní zápisy	pozdější přípisy	latinská paralela (předloha)
		[SANCTUS, AGNUS]		
343.	401 ^v -403 ^f	Satr, CN	<i>Počínají se Sanctus</i> Otče Bože, Stvořiteli mocný	Sanctus Salve, Mater ("angelicum") (Omnipotens Genitor) Angeli et archangeli
		Ostr	Milostivý Spasiteli	
344.	403 ^v -404 ^f	Agtr, CN	Beránku Boží Jezu Krista	Agnus Dei
345.	404 ^f -405 ^f	Satr, CN	<i>Druhé Sanctus</i> Otče Bože, Stvořiteli nebe	Sanctus O Maria, tu cum Agno
346.	405 ^f -406 ^f	Satr, CN	<i>Třetí Sanctus</i> Stvořiteli, Otče svatý	Sanctus ("scolasticum")
		[ADDITAMENTA]		
347.	406 ^f -408 ^f	re, CN	<i>Responz o Večeři Páně</i> Předvěděv smrt svú, Pán Ježíš	Discubuit Iesus et discipuli
	408 ^v		[vacuum]	
Zkratky:	Agtr	Agnus Dei cum trophis		
	All	Alleluia		
	ant	antiphona		
	antTr	trophus ad antiphonam		
	Av	Ave, Maria		
	ca	cantio		
	BeTr	trophus ad Benedicamus Domino		
	Cr	Credo		
	dox	doxologia (Gloria Patri et Filio)		
	Gl	Gloria in excelsis		
	Gltr	Gloria in excelsis cum trophis		
	GrTr	trophus ad Gloria in excelsis		
	gr	graduale		
	hy	hymnus		
	in	introitus		
	Kytr	Kyrie cum trophis		
	off	offertorium		
	offtr	offertorium cum trophis		
	Ostr	Osanna cum trophis		
	Pa	Pater noster		
	praef	praefatio		
	re	responsorium		
	Sa	Sanctus		
	Satr	Sanctus cum trophis		
	seq	sequentia		
	w	versiculus		
	CN	cum notis		
	SN	sine notis		
	jest	drobnějším písmem rozepsaná zkratka		
	[]	editorský doplněk		
	.../...	liturgická funkce dle obsahu / původní funkce melodické předlohy		

Pozn.: Ve sloupci "latinská paralela (předloha)" uvádím příslušný incipit u všech chorálních zpěvů graduálu, při existenci většího počtu variant textu cituji vždy ten, který je české verzi bližší. U hymnů a písní zaznamenávám latinskou předlohu jen v případě, že jde o převod z latinské verze či text latinské verzi blízký, původní funkci melodické předlohy u písní na hymnové nápěvy však uvádím za lomítkem ve sloupci s určením druhu. Podobně zaznamenávám liturgickou funkci v opačných případech, kdy je písňová melodie opatřena liturgickým textem. Pravopis u latinských incipitů volím podle rubrik kancionálu, podle formy zápisu v kolínském graduálu z roku 1512 či podle nejrozšířenější podoby názvu (pokud se zpěv v žádném z kolínských rukopisů nevyskytuje).